BIDRAG

TILL KÄNNEDOMEN OM

1700-TALETS SVENSKA

HUVUDSAKLIGEN EFTER SVEN HOFS ARBETEN

AKADEMISK AVHANDLING

SOM MED VEDERBÖRLIGT TILLSTÅND
FÖR FILOSOFISKA GRADENS VINNANDE
TILL OFFENTLIG GRANSKNING FRAMSTÄLLES
FREDAGEN DEN 24 MAJ 1895 KL. 10 F. M.
Å UPSALA UNIVERSITETS LÄROSAL N:O IV

AV

NATANAEL BECKMAN

LUND 1895,
BERLINGSKA BOKTRYCKERI- OCH STILGJUTERI-AKTIEBOLAGET.

Föreliggande avhandling utgör avtryck av en lika benämd artikel i Arkiv för Nordisk Filologi Bd XI (Ny följd VII). För vinnande av större bekvämlighet vid hänvisningar är Arkiv-upplagans paginering bibehållen jämte separatupplagans. Några mindre rättelser ha gjorts i denna upplaga.

Bidrag till kännedomen om 1700-talets svenska.

Huvudsakligen efter Sven Hofs arbeten.

Inledning.

Föreliggande uppsats var i sin planläggning ock är fortfarande på en del kapitel endast en monografi över Hof. Den som vill försöka att efter samtida direkta intyg teckna 1700-talets levande språk, torde nog på nästan alla punkter få utgå från honom. Hans arbeten äro både till omfång ock värde alla samtida i liknande syfte obestridligt överlägsna. Hans synpunkt vid behandlingen av språkfrågor är också den vetenskaplige iakttagarens, icke såsom oftast hos hans samtid den kammarlärde pedantens.

"Skriften bör ställas efter ett rätt tal" [1]) det är Hofs grundprincip, ock rätt i talet är vad som är överensstämmande "med allas eller de flästas bruk" särskilt "de hederligares ock lärdares" [2]), i främsta rummet "den upländske talarten" [3]) d. v. s. den bildade dialekten i huvudstaden ock mälarprovinserna. Hans synpunkt är således alltjämt att observera [4]) det värkliga språket, och han är därjämte en synnerligen framstående observator. Hans samtida, Sahlstedt, skriver också sina arbeten "efter det nu förtiden brukliga sättet att tala och skrifwa", men utom att han lider av den dualism som i viss mån ligger uttryckt i de citerade orden, så är han i jämförelse med Hof en synnerligen klen iakttagare. Hof skiljer 3 olika stilarter inom talspråket nämligen 1) gemene mans tal = folkmål, 2) gement tal = bildat vardagsspråk, 3) offenteligit tal = vårdat språk. Förövrigt har han antydningar om andra variationer såsom 4) lässpråket "då man något efter bokstafwen uppläser".

Ett svenskt riksspråk fanns redan under medeltiden, men detta riksspråk sträckte väl knappast sin reglerande värkan mycket längre än till skriften. Huru skulle det kunna ha varit annorlunda

---

[1]) R. S. 178. [2]) R. S. 126, 133.

[3]) R. S. 336 ff. Jag använder om den i regel termen uppsvensk, så mycket hellre som Hof i Dial. om dem som tala denna dialekt använder ordet "sveci".

[4]) Hof: "En språkmästares (Grammatici) gjöremål lärer wara att akta och urskilja hurudant ett språk till alla sina förändringar med mer är i ett rätt tal, men icke att påtwinga det några lagar emot wanan och bruket, hwartill de äga ingen makt" R. S. 35. Han tillfogar till sin bestämning om språkriktigheten, att språket skall "skicka sig" "till ett klart och tydeligit förstående samt behageligit åhörande" R. S. 133, men i praktiken är det faktiskt (ock med rätta) det värkligen existerande som han sysselsätter sig med.

på en tid, då en resa t. ex. från Västergötland till Stockholm tog samma tid som nu en resa till Paris eller London, ock då skolorna knappast brydde sig om modersmålet ock även med bästa vilja ej hade kunnat göra något för dess ljudliga sida, alldenstund man alls icke hade upparbetat någon metod för dithörande frågors vetenskapliga ock pedagogiska behandling? [1]) Hof skildrar också i bjärta färger den dialektala förbistringen ock han tillägger, att även i arbeten rörande svenska språket ha uppgifter influtit, som sakna stöd utom författarens dialekt. Huru förträffligt ren "bondvästgötska" trivdes inom skolans väggar, visas bäst av hans anmärkningar om det grekiska ock latinska skoluttalet i Skara.

Det är under sådana omständigheter klart, att även Hof själv skulle kunna hemfalla åt frestelsen att som riksspråksgiltigt ange sådant, som blott egde giltighet för hans dialekt. Genom jämförelse med nutida västgötska kunna dock åtminstone en del sådana misstag korrigeras. Förövrigt torde följande notiser om hans liv vara egnade att belysa hans språkliga ståndpunkt.

Sven Hof var född i Skara 1703. Sin barndomstid har han tillbragt i Levene i Barne härad ($^1/_4$ mil från nuv. Håkantorps järnvägsstation), där fadren redan 1704 blev kyrkoherde. Hans västgötska visar sig också till sina huvuddrag vara Barne-mål. H. blev student i Upsala 1721 ock magister 1731. Under tiden hade han vistats i Falun för att samla mineralier, ock det var väl på detta besök han fann sin maka, Sara Forslind från Falun. Härifrån ock hans uppgifter om Dalmålen ("Cuprimontano-Dalecarli"). Förövrigt hade han konditioner i förnäma hus bland annat hos Riksrådet Greve Gustaf Bonde. År 1737 var han uppförd på förslag till Physices professor i Åbo, ock följande år tog han hos Greve Fredr. Gyllenborg livlig del i förhandlingarna om Vetenskapsakademiens bildande. Samma år (1738) blev han gymnasieadjunkt och vice konsistorienotarie i Skara. Hela den långa tiden 1721—1738 synes han alltså ha haft tillfälle att iakttaga "den uppländske talarten" särskilt i "de förnämares och hederligares hus", ock hans kännedom om tidens riksspråk bör därför ha varit ganska god. — I Skara innehade han olika tjänster vid skolan ock domkapitlet, tilldess han 1757 erhöll avsked ock avflyttade till sin gård Ulvängen i Värings socken (1 mil norr om Skövde), där han dog 1786. —

Hof gör intryck av att ha varit en mer än vanligt samvetsgrann man. Betecknande är hans begäran att bli befriad från konsistorialgöromålen, vilken han motiverade med "ett ömt samvete, som ej gärna vill överhopas med ansvar, de där ej nödvändige äro". För lärdom åtnjöt han stort anseende, ock han har författat skrifter

---

[1]) Ännu en omständighet, som lade hinder i vägen för utvecklandet av ett riksspråk genom skolorna, kunde nämnas, nämligen *indigenatsrätten*, som hade till följd, att från västgötska katedrar ock predikstolar hördes nästan uteslutande västgötskt språk.

i en mängd ämnen, såsom naturvetenskap, nationalekonomi ock framför allt grammatik. Det är egentligen arbetena inom sistnämda fack som intressera oss. Tyvärr kan jag av utrymmesskäl ej inlåta mig på någon närmare karakteristik av hans skarpsinniga språkfilosofiska ståndpunkt, utan måste inskränka mig till att meddela det för förståendet av den följande framställningen oundgängliga. Jag förbigår därför helt ock hållet hans arbete: *Fundamenta Grammaticæ Latinæ Philosophica.* Sthlm 1782. En handskriven "större latinsk Grammatika" har jag ej sett, ock vad som kan innehållas i hans likaledes handskrivna *"Calligraphia"* ock *"Lithographia Vestrogothica"* förstår jag ej. De arbeten av Hof jag begagnat äro följande:

Svänska Språkets Rätta Skrifsätt. Stockholm 1753. En i arbetet tryckt rekommendation av Biskop Juslenius bär datum den 15 Mars 1750 ock utgör svar på en skrivelse av 1748 från Vetenskapsakademiens sekreterare. Arbetets avfattningstid ligger således mellan 1748 ock 1750. Redan 1748 hade emellertid Hof anonymt insänt en kritik av den bekante *Lars Laurels* rättskrivningsförslag. Metoden i arbetet är Euclidiskt-deduktiv. (H. var vid denna tid lektor i Matematik). Det börjar med den allmänna principen: "Ingen ting bör gióras utan och fast mindre emot tilräckeligit skiäl". Så bestämmas begreppen medel ock tecken. Ett kap. (II) behandlar "talet i gemen", ett annat (III) "skrift i gemen". Så "lämpas detta på swänskan" i kap. IV "om de swänska liudämnen och deras betecknande med bokstäfwer", i kap. V "om drygheten och tonen i swänska stafwelser och ord", VI "om swänska skrifsättet i gemen och språkets art", VII "om bokstäfwernas rätta bruk", VIII "om föråldrade och främmande ords skrifwande" samt IX med "sluteliga påminnelser".

Såsom antytts är hans utgångspunkt ändamålsenligheten. Därav följer, att skriften, som har till ändamål att återgiva talet, är riktig i den mån den troget återger det rätta talet, ock här följa de utredningar om talspråk, vilka ge hans arbete ett så bestående värde. I rättstavningsfrågan är han principiell nystavare, men han ger i praktiken oftast vika för bruket, då detta är stadgat.

Hofs åsikter frmkallade naturligtvis kritik ock såsom antikritik (mot Ekholm) framkom hans skrift: *Anmärkningar öfwer Twänne af Trycket utgifne Skrifter Angående Swänska Skrif- och Stafnings-sättet.* Stockholm 1760. Skriften är icke fri från polemisk hetta ock rör sig mest om den magra frågan om *f (fv)* såsom *v*-tecken. Den ger några anvisningar om stavelsegräns, men äger förövrigt jämförelsevis ringa intresse. Viktigare är den lilla skriften: *Förklaring öfwer besynnerliga ord i Swänska Psalmboken.* Stockholm 1765 (Dat. 1759). Den är lexikaliskt ordnad ock har intresse såsom belysande frågan om, vilka ord i det ålderdomligare skriftspråket, som voro främmande för talspråket ock därför behövde förklaras. Dessa uppgifter har jag dock ej här använt.

Så mycket viktigare för mig är det följande arbetet: *Dialectus Vestrogothica*. Stockholm 1772. Arbetet överträffar allt föregående av samma slag ock kan ännu efter 120 år räknas till våra bästa dialekt-monografier. Syftet anger han vara dels att genom dialektstudiet belysa det äldre språket ock bidraga till förståendet av dess urkunder, dels att anvisa en källa, ur vilken riksspråket kunde hämta näring, dels att ge sina landsmän antydningar om, vad som i deras språk var oriktigt.

Om betydelsen av arbetet såsom belysande dialektsplittringen inom tidens bildade talspråk har jag redan talat. Inledningen börjar med skarpsinniga utredningar rörande språk ock dialekt, ock den bevisar, att vårt språk omöjligen kan ha införts av Oden, såsom Hofs samtid trodde, utan måste härstamma från det språk som talades före Odens tid. Sedan följer en grammatisk utredning börjande med ljudläran, behandlande substantivflexionen rätt fullständigt men verbalflexionen endast antydningsvis. I förbigående lemnas några notiser om målet i Falutrakten. Bokens huvuddel utgöres av ordlistan, som omfattar 250 sidor ock torde innehålla omkring 3,000 artiklar, med översättning till rikssvenska ock latin. Hela vägen göras jämförelser med riksspråket, ock därur upptagna ord äro i regeln fonetiskt stavade.

Egentligen ett utdrag ur föregående är *Monita nonnulla Juventuti Gymnasticæ et Scholasticæ Sc[arensi] fortassis non inutilia*. Skara 1776. Den innehåller huvudsakligen samma språkriktighetsanvisningar som Dialectus, men meddelar dem i en överskådligare form.

Så kommer jag till Hofs sista ålderdomsarbete: *Den Swänska Skaldekonsten utförligen afhandlad, och med många exempel ur äldre och nyare Poeters skrifter förklarad*. Förctalet är daterat Ulvängen d. 18 Februari 1777. Handskriften är redigt skriven med "svensk" stil. Den tillhör Skara Stiftsbibliotek ock har genom vederbörandes tillmötesgående stått till mitt förfogande här i Uppsala. En "Påminnelse" för sättaren visar, att den var avsedd att omedelbart tjänstgöra som tryckmanuskript. Den har varit insänd till Regnér, vilken i Svenska Parnassen för 1785 ss. 78 ff., 172 ff., 281 ff., 371 ff. meddelar några utdrag ur densamma. Arbetet kan icke sägas stå i jämnhöjd med Hofs rent grammatiska värk. Den ästetiska uppfattningen höjer sig ej över samtidens ytliga "utile dulci". Förutsättningarna voro också mera ogynnsamma. Men den sunda empiriska ståndpunkten bibehålles. Han nöjer sig ej såsom ofta hans samtid med att översätta de klassiska folkens ock fransmännens metriska framställningar, utan han bemödar sig att själv observera vad ett svenskt språköra kräver ock vad som faktiskt av skalder med erkänt namn iakttagits. Han har ock insett, att bland främmande folk är det varken fransmännen eller de antika folken, som kunna av oss göras till mönster, utan tyskarne, vilkas skalde-

konst ”kommer med wår öfwerens” [1]). Så bemödar han sig att ur vår poetik utmönstra den klassiska poetikens regler om hiatus ock elision samt den franska regeln om enjambement, ock till sist: han har äran av att ha bevisat den svenska metrikens första grundsats: svensk vers är byggd icke på kvantitet utan på akcent. I allmänhet hävdar han, att det poetiska språkbruket liksom bruket i prosaisk skrift skall basera sig på talet. Den metriska betoningen skall alltså ha sin grund i den naturliga prosabetoningen. I uttalet söker han ock förklaringen på sådana för oss främmande förhållanden som positionslängd såsom metriskt element, utstötande av stavelser på *-m* ock dylikt. Själva språkformen bör vara den vårdade prosans. Till lättnad vid värsifikationen bör dock upptagande av former från ”den Uppländske talarten” kunna tillåtas, där dessa ej strida mot ”språkets art”, eller äro alltför ”omgängslika”. Även böra ord få upptagas ur andra dialekter, då de ha stor utbredning ock icke strida mot ”språkets art”. Arbetet sönderfaller i tre delar, av vilka den första handlar ”om Swenska Skaldekwädens [kropp eller] utwärtes lynne”, den andra om ”dess siäl eller inwärtes art”, den tredje ”om dessa bådas gemensamma wärkningar”. Skald § 7.

Bland dessa delar är den första väl den bäst lyckade ock avgjort den för oss mest intressanta [2]). Den utreder begreppen ”dryghet” och ”ton” enligt Hofs uppfattning, ock den meddelar en rikedom av exempel, som kommit synnerligen väl till pass vid min undersökning om kvantitet ock akcent i 1700-talets språk. Såsom i R. S. meddelar han prov på värser, där dels kvantiteten dels akcenten angivits, men han har här för att riktigt driva sina motståndares ståndpunkt in absurdum även tagit hänsyn till positionslängden, på grund varav hans här meddelade upplysningar delvis böra tolkas på annat sätt än de i R. S. meddelade ock till en del bliva för oss värdelösa.

Jag har redan antytt, att min synpunkt är ock måste vara huvudsakligen talspråkets. Självfallet blir då ljudläran tyngdpunkten av min undersökning. Ljudläran åter sönderfaller i tvänne delar, 1) den deskriptiva ljudläran, som utreder frågan: vilka ljudvärden hade de särskilda bokstäverna? o. s. v., samt 2) den etymologiska ljudläran, som uppvisar, i hvilka förhållanden det ena ock andra ljudet förekommer i ordförrådet. I detalj kan det visserligen vara svårt att uppdraga en bestämd gräns mellan dessa avdelningar, ock i vissa fall har jag möjligen gjort mig skyldig till inkonsekvenser; så t. ex. har jag i regel behandlat frågor om bortfall av ljud på den senare avdelningen, men hänfört alla frågor rörande valören av de stående ortografiska förbindelserna *hj, dj, hw* ock dylika till den förra. — Teoretiskt taget borde naturligtvis

[1]) På två ställen är i denna fras ett ”alldeles” utstruket.
[2]) Endast till denna avdelning hänvisas i det följande.

en liknande tudelning ha gjorts även av akcentläran, men detta har av lätt insedda praktiska skäl varit omöjligt, vadan jag till de föregående avdelningarna fogat akcentläran såsom en särskild avdelning. Mitt huvudskäl för den gjorda anordningen är, att jag fann det nödvändigt att på de deskriptiva avdelningarna utvidga min plan från en monografi över Hof till en behandling av allt vad jag kunde finna av samtida upplysningar om 1700-talets svenska uttal. Hof är nämligen egentligen icke fonetiker. Han gör intet försök att fysiologiskt karaktärisera ljuden, ock hans jämförelser äro i regel inskränkta till spridda antydningar om de svenska ljudens inbördes släktskapsförhållanden. Någon tillfredsställande systematisk ljudlära kunde med detta material icke utarbetas. Emellertid fanns det mer upplysningar på detta område att vinna, än jag själv vågat hoppas.

Till en början ha vi *en* dugande ljudfysiolog på 1700-talet, nämligen Urban Hjärne. Hjärne har färdats vida omkring ock lärt känna många språk [1]). Han vet att nygrek. *β* är spirant, att ty. *v* är = *f*, under det att holl. *v* är ett mellanting mellan *f* och *w*; han känner 4 *l*-ljud näml. isl. *hl*, ”det retta vanliga *l*”, svenskt tjock-*l*, som han träffande karakteriserar, ock polskt *ł*, som han skiljer från det föregående. Han är visserligen fanatisk gammalstavare, men det är ej så, som en forskare i våra dagar sagt, att hans ord på grund därav sakna betydelse, ty han är för ärlig att framställa fakta annorledes än de äro. Han vill ha *hw*- men omtalar, att *h* förstummas i Stockholmsuttal; han försvarar *dh*, men erkänner, att det motsvarande ljudet *đ* finnes blott ”någrestädes i Skåne” o. s. v.

Vi ha vidare i läroboksliteraturen en mängd jämförelser mellan å ena sidan svenska, å andra sidan tyska, franska ock engelska ljud, av vilka många onekligen förtjäna att beaktas, så mycket mer som åt de utländska membra i uppställda ekvationer, tack vare Ellis' ock Vietors undersökningar, kunna ges rätt säkra värden. Vad uppgifternas värde beträffar, så har naturligtvis kritiken att avsöndra en massa gamla fördomar ock nya misstag, men efter denna avsöndring kvarstår dock ett residuum av objektiv iakttagelse, som är värt att taga vara på. Metoden vid tillgodogörandet av hithörande jämförelser anser jag böra vara den, att man visserligen med kritik upptager alla försäkringar om, att det ock det ljudet är detsamma som det ock det, men å andra sidan samvetsgrannt tillvaratager alla iakttagelser av olikhet mellan ljud, som på grund av ortografi eller andra traditionella hänsyn borde identifieras. Beträffande arten av olikheten få vi i regel intet annat besked än, att det ena ljudet är ”grofvare”, eller att det andra utnämnes ”ljufligen” eller något lika upplysande, men det betyder mindre, då för en så närliggande period som den ifrågavarande jämförelsen med vårt eget språk bör ge nästan full visshet om

[1]) Vi kunna tillägga: många svenska landsmål.

olikhetens art. (Graden torde för det mesta förbli tämligen obestämd [1])).

Jag har genomgått allt vad jag kommit över av läroböcker i främmande levande språk från 1600- ock 1700-talen. Jag har, såsom antytts, funnit dem bättre, än jag vågat hoppas [2]). Särskilt ha några av utländska språkmästare författade grammatikor visat sig värdefulla. De främlingar, som författade dem, voro fria från en del av de infföddes fördomar rörande de svenska ljuden, ock deras öron krävde utan tvivel långt större precision i uttalet av de för svenskan främmande ljuden än även insiktsfulla svenskars.

Jag övergår till att meddela en förteckning över de i här ifrågavarande syfte använda arbeten [3]), därvid jag meddelar notiser ur författarnes biografi, då sådana stå mig till buds ock tyckas egnade att klargöra författarnes språkliga milieu. Man måste nämligen på varje steg av undersökningen hålla fast, att riksspråkets ljudform var blott ofullständigt stadgad, ock att slutsatserna för svenskan direkt gälla endast författarens dialekt.

a) Arbeten om Svenska språket:

Urban Hjärne har efterlemnat en handskrift utgörande svar på av Spegel framställda rättstavningsfrågor. Den är troligen skriven under 1700-talets första årtionde. Jfr. Lind i Samlaren för 1882 s. 53.

Hjärne var född 1641 i Östersjöprovinserna. I hans ("Eustathii") "fädernesland" talades svenska, tyska, finska ock ryska. H. ankom 1657 till Sverge. Student i Uppsala 1658. Vistades på fleråriga utrikes resor omkring 1670. Assessor i Bergskollegium sedan Præses i Collegium medicum [4]). Om hans framstående egenskaper som ljudfysiolog har jag redan talat. Då Hjärne var äldre än både Aurivillius ock Lagerlöf, böra hans uppgifter närmast sammanhållas med uppgifterna om 1600-talets språk.

Johan Jakob Pfeif, De habitu et instauratione sermonis svecani. Stockholm 1713. — Pfeif var född i Åbo 1686. Kanslist i Stockholm från 1706, kopist fr. 1708 [5]). —

---

[1]) Att här vinna exaktare resultat än mitt material möjliggjort skulle varit önskligt bland annat därför, att man därigenom skulle fått ett mått på den just i våra dagar pågående språkutvecklingens hastighet.

[2]) Det kan förtjäna anmärkas, att författarne till dessa arbeten gjort till sin uppgift icke blott att giva svenskarne en handledning i tyska (resp. franska etc.) utan även att giva tyskar (fransmän o. s. v.) en, som de trodde, lämplig handledning i svenska. Ett fullständigt genomarbetande av denna literatur skulle därför möjligen även på andra områden än ljudläran kunna vara lönande.

[3]) För fullständigare bibliografi hänvisas till: L. Hammarsköld, Schole- och Undervisningsböcker. Stockholm 1817.

[4]) Nordisk Familjebok ock Biografiskt Lexikon. (Till dessa källor hänvisas i det följande icke särskilt).

[5]) Svenska adelns ättartaflor III, 172.

En kritik av föregående är: *C. Iserhielm,* Observationes in linguam Suecanam. [Stockholm utan år, men före 1716 [1])]. I. var född i Stockholm 1681. Fadren innehade från samma år Lofön som prebende, ock torde I. där ha tillbragt sina barnaår [2]).

Jesper Svedberg, Schibboleth. Skara 1716. Utan större värde för ljudläran. Bäst kapitlet om akcent, men det gäller huvudsakligen satsakcenten. S. var född nära Falun år 1653. Hans Grammatica 1722 är av föga betydelse för min uppgift.

Urban Hjärne, Orthographia Svecana. (Tryckt kort efter föregående). Om författaren jämför ovan! Är näst Hofs arbeten att betrakta som huvudvärket.

Harald Ullenius, kyrkoherde i Timmelhed, har efterlemnat en samling anteckningsböcker under titeln ”Rötemonadz lediga stunder” o. s. v. i samma stil, innehållande enligt Hof ”en hop artiga philologiska saker”. Det mesta av dessa ”artiga saker” är dock av lexikalisk art, ock kanske oftare anteckningar ur böcker än egen iakttagelse. Anteckningarna härröra från 1730 ock finnas på stiftsbiblioteket i Skara. U. var född i Böne, Elfsborgs län, 1669 [3]).

And. Heldmann, Versuch einer Schwedischen Grammatica. Upsala 1738. Är väl 1700-talets fullständigaste svenska grammatik ock värdefull särskilt för ljudläran genom sina jämförelser med tyskan. — Om författaren upplysa biografiska arbeten [4]) blott, att han var tysk. — Hans språk tyckes vara sydtyskt *(ü, ö = i, e)* ock därpå tyda väl hans ord i företalet till Grammatica Germanica, att hans färd hit hade utgjort ”einen Weg von mehr als Zwey hundert Meylen”, vilket om det toges fogelvägen till ock med skulle föra oss bortom Tysklands sydgräns. H. var språklärare i Upsala ock tyckes ha haft sitt huvudsakliga umgänge inom Stockholms nation. Hans svenska har också flere specifikt uppländska drag.

Joh. Ihre, Utkast till föreläsningar öfwer Swenska språket. Stockholm ock Upsala 1751 (1 uppl. 1745). Ihre var född i Lund 1707.

Abraham Sahlstedt's många arbeten äro ej av den betydelse för min uppgift som i andra avseenden. Följande ha av mig använts:

Försök till en swensk grammatika. Stockholm 1747;
Schwedische Grammatika. Stockholm 1760;
Swensk Grammatika. Upsala 1769;
Swensk ordbok. Stockholm 1773.

S. var född 1716. Fadren vid denna tid adjunkt i Jakobs ock Johannes' församl. i Stockholm samt fältprest vid den i Roslagen sammandragna armén.

---

1) Den citeras flere gånger i Svedbergs Schibboleth.
2) Svenska adelns ättartaflor II, 375.
3) Warholm, Skara Stifts herdaminne. — Någon fullständig genomforskning av det mångahanda, som innehålles i Ullenii handskrift, har jag ej medhunnit.
4) Adelung, Gelehrtenlexicon b. II, Leipzig 1787.

And. Botin, Svenska språket i Tal och Skrift. Stockholm 1777. B. var född 1724 i Södra Möre, Kalmar Län.

Carl Fredr. Ljungberg, Svenska språkets redighet. Strengnäs 1756. L. var domprost i Strengnäs, född på Ulriksdal 1699. Från 1709 hade han sitt föräldrahem i Eskilstuna, ock sin skoluppfostran erhöll han i Strengnäs [1].

Carl Aurivillius, De hexametro latino ad Svecanæ linguæ indolem minus congruente. Uppsaladisputation 1758. Respondens var Erland Fryxell, värml. A. var född i Stockholm 1717.

b) Läroböcker i främmande språk:

(Då denna källa hittills högst obetydligt begagnats, har jag trott det vara lämpligt att här gå ett stycke utöver 1700-talets gränser åt båda hållen).

Paulus Freyschmidt, Synopsis Grammaticæ Teutonicæ. Uppsala 1642. Rätt oredig, men har en uppgift, som belyser uttalet av *o* ock *å*.

Barth. Pourel de Hatrize, En rätt gångewägh eller geenstigh till thett fransyske språåket. Stockholm 1650 (även fransk titel).

Densamme, Tabula rudimentorum linguæ gallicæ fundamentalium . . . Uppsala 1664. — P. var god iakttagare [2], ock i synnerhet det förstnämda arbetet är gott. Enligt Scheffer [3]) var han "Linguæ Gallicæ informator Holmiensis". Hans "Tabula" är också daterad i Stockholm. I företalet till "Geenstigh" anger har "Götarijket" som sin vistelseort.

Swen Tiliander Ingemars-Son, Geenstijg, wijsandes, huru man behändigst kan . . . fatta . . . alla nödige reglar, som en Swensk hafwer att achta, den Tyskan lära wil etc. Stade 1670 (även latinsk titel) 2 uppl. Westerås 1672. Sista upplagan s. l. et a. [men troligen Stockholm mellan 1699 ock 1702] har ss. 163—181 (som saknas i Uppsalaexemplaret) en "kurze doch gründliche Anleitung zum Grund der Schwedischen Sprache". Alltsammans obetydligt ock av vikt endast för *ch*-frågan.

T. var Småländing. Född i Hwittaryd 1637, kyrkoherde i Pjetteryd [4]).

Andreas Heldmann, Grammatica Germanica Suethizans. Stockholm och Upsala 1726; sedan flere gånger upplagd. Ljudlära först i (den posthuma) upplagan av 1751. Jfr. ovan ock nedan.

---

[1]) Aurelius, Strengnäs stifts herdaminne. Stockholm 1785.

[2]) Jag har redan Sv. Landsm. XIII, 3 s. 53 gjort bruk av en bland hans uppgifter. Ett annat uttalande må återgivas här, då det har intresse för de nordiska språken, om än ej direkt för min uppgift: "*Gn* skall pronuncieras på samman(!) wijs som några saxer (i synnerheet the pomeraner), när the skole uthsäya dobbelt *nn, nd, nt* . . .: såsom och the danske, när the skole uthföra *Quinde,* och the italiener . . ." Jfr. Thomsen, Forhandl. paa det 4 nord. filologmöde 223 ff.

[3]) Suecia literata s. 300.

[4]) Fries, Lefnadsteckning över Linné (Rektorsprogram). Uppsala 1893.

Albert Giese, Then tyske språkmästaren. Stockholm 1730. ("Förstl. Weissenfelss. [1]) Secr." G. hade vid denna tid vistats 7 år i Sverge). Såsom bihang (med särskild paginering men kallat "Fierde Del"): Harmonia Linguæ Sueticæ et Germanicæ med några rätt förnuftiga komparativa iakttagelser. Jämnlöpande tysk ock svensk text.

J. Treutiger, Försök till en Grammatista Philosophans på fransyska .... Lund [1739 [2])]. Har några goda iakttagelser, t. ex. en karakteristik av franskans nasalvokaler. T. var "språkmästare" i Lund [3]).

Jacob Serenius, Dictionarium Suethico-Anglo-Latinum. Stockholm 1741. Med ganska användbara "Reglor för Engelske utspråket". — S. var född i Färentuna på Svartsjölandet (i Mälaren) 1700. Student i Upsala 1714. Legationspredikant i London från omkring 1723—1735. Sedan kyrkoherde i Nyköping, där ännu 1741.

Nils Rosén v. Rosenstein utgav 1742 en bearbetad upplaga av "Des Pepliers Fransöska Grammatica". I Uppsalaexemplaret är inbunden en "Inledning til Fransöska Grammatican" .... (uttalslära) [4]) tryckt Stockholm 1740. Denna inledning är anonym, men den återkommer i senare upplagor av Rosensteins arbete. Den är till sin synpunkt svensk ock har åtminstone *en* värdefull upplysning. — R. var född i Sexdräga i södra Västergötland 1706. Stud. i Lund. Vistades på utrikes resor 1729—1731.

Lorentz Jul. Kullin, Ett kort och tydeliget begrep af en engelsk grammatica. Stockholm 1744. Rätt utförliga uttalsregler, som dock knappast äro självständiga gent emot Serenius. — K. var född 1714. Tillhörde som studerande Göteborgs nation ock som prest Göteborgs stift. Han var väl alltså född inom nämda stifts område. Närmare kan jag trots efterforskningar ej angiva. 1744 var han docent i Engelska vid Uppsala universitet [5]).

And. Heldmanns Testamente til den swenska ungdomen ... jemte dess bifogade tankar om den högtyska ortographien; ... Stockholm 1749. Sistnämda "tankar" innehålla om god observation vittnande notiser rörande tyska (ock svenska) ljud.

Olof Lind, Teutsch-Schwedisches und Schwedisch-Teutsches Lexicon. Stockholm 1749 (utkom anonym 1738, även svensk titel). Ingen uttalslära, men rikhaltigt ordförråd. — L. var född i Hudiksvall 1701. 1749 var han komminister i Stockholm [6]).

C. Gust. Mannercrantz, Kort Grammatika eller underrättelse om första grunderne af Engelska språket ... Stockholm 1783. Ljudläran utförlig ock god. M. har iakttagit stavelsebildande kon-

---

[1]) Weissenfelss var vid denna tid residensstad i det lilla hertigdömet Sachsen-Weissenfelss.

[2]) Enligt Hammarsköld anf. arb. s. 36.

[3]) Weibull-Tegnér, Lunds Universitets historia s. 430.

[4]) Särskilt paginerad, men upptagen i innehållsförteckningen.

[5]) Skarstedt, Göteborgs stifts herdaminne 142.

[6]) Fant, Uppsala Ärkestifts herdaminne III, 105 ff.

sonanter i t. ex. eng. *people* ock många dylika. Han använder (liksom Sweet) *h* som "general modifier" för att reservera sig gentemot grövre identifikationer. Född 1721. Språklärare i Uppsala ock Stockholm. Fadren fänrik vid Elfsborgs regemente [1]).

Sven Brisman, Engelskt och Swänskt handlexicon. Greifswald 1783. B. var docent i Greifswald.

Cristoph. Dan. Bunth, Engelska språkets art. Lund 1791 samt: Kort anvisning om Engelska språkets uttal och accent. Lund 1791. — B. var docent i Lund; född därstädes 1761 [2]).

E. V. Weste, Parallèle des langues françoise et suédoise. Stockholm 1807. Weste har utmärkta uttalsregler (för svenskan [3])), ock han transskriberar i själva ordboken en mängd ord samt förser samtliga upptagna med akcentbeteckning. Hans förtjänster äro dess bättre så uppskattade, att jag ej behöver framhålla dem. Jag skall därför blott påpeka det värde hans uppgifter haft såsom kompletterande Hofs därigenom, att båda voro västsvenskar, att deras dialekter, om jag så får uttrycka mig, endast genom 7 à 8 mil i rummet ock ett halft århundrade i tiden skilja sig från varandra. W. var född 1753, hans fader var bosatt i Kongelf [4]).

Beträffande planen för undersökningen vill jag betona, att det åsyftade resultatet endast är att ge ett bidrag till en deskriptiv grammatik över 1700-talets svenska. Utredningar rörande de behandlade företeelsernas historiska uppkomst ingå alltså i avhandlingens plan endast i det fall, att de kunna giva användbara kriterier för bedömandet av begagnade källuppgifters sanningsvärde. Anbringandet av flere förklaringar skulle endast bidraga till att göra det för läsaren svårare att finna reda på de fakta han i alla fall i första rummet skulle ha rätt att söka i min avhandling.

Då jag behöver använda fonetisk transskription, använder jag Lyttkens-Wulffs beteckningssätt. Transskriberade ord sättas inom [ ], då fara förefinnes att de efter vanliga uttalsanalogier skulle läsas på ett annat sätt än det åsyftade. I avseende på beteckningen av akcentgraderna har jag nödgats avvika från Lyttkens-Wulff. Jag betecknar med:

4 fortis (huvudton),
3 stark semifortis (stark biton),
2 levis (svag biton),
1 levior,
0 levissimus (obetonad stavelse).

Jag har därigenom fått tillfälle skilja på levis- ock semifortisstavelse, vilket Lyttkens-Wulff göra blott med ett +. Emellertid

---

[1]) Svenska adelns ättartaflor II, 858.
[2]) Weibull-Tegnér, Lunds universitets historia s. 422.
[3]) Hans arbete hade kanske därför bort upptagas på förra avdelningen. [4]) Kock, Akc. II, 202 f. not.

synes mig denna skilnad vida mer konstitutiv än den intensitetsskilnad som möjligen kan finnas mellan huvudstavelserna i *ánden* ock *ànden*.

Vid citat från äldre grammatici åsyftar jag bokstavstroget återgivande. Blott interpunktionen ock användandet av stora bokstäver har jag modärniserat. Härvid undantagas de större alfabetiskt ordnade ordförteckningarna på akcentläran. Här har jag måst införa egna kvantitets- ock akcentbeteckningar, ock då jag så måst förrycka (de förövrigt ofta i skiftande form uppträdande) ordens utseende, har jag trott mig ur lexikalisk synpunkt böra införa en enda stavningsmetod.

De förkortningar, med hvilka ovan uppräknade arbeten anföras torde förstås av sig själva. Hofs "Rätta Skrifsätt" (R. S.) ock "Skaldekonsten" (Skald.) citeras efter §§, eljes hänvisa siffrorna till sidor. Vid hänvisning till "Besynnerliga ord" (B. O.) ock "Dialectus" (Dial.) anför jag vanligen uppslagsordet, därest ej det för tillfället behandlade ordet självt står som uppslagsord. Här må ock anmärkas, att jag med vgm. menar västgötamål sådant jag känner det, icke sådant det enligt Hofs uppgifter varit.

Ur Ljudläran.

I. Bokstävernas normala ljudvärden.

§ 1. *Konsonanterna.*

B är stumt i *lamb, försambling* o. dyl. R. S. 371.

C i förbindelsen **ch**. Bland alla frågor i nysvensk språkhistoria torde knappast någon ha föranlett så mycken diskussion som frågan om valören av **ch**-tecknet i 1600talets svenska. Å ena sidan står Kock [1]), till vilken Hagfors [2]) slutit sig, ock vill åt nysv. omkr. år 1700 vindicera ett uttal *[x]* = ty. *ach*-laut. En motsatt mening har framställts av Schagerström [3]), Axel Andersson [4]) ock (med reservation) Noreen [5]). För Hofs tid få vi ett bestämt besked, då han säger sig aldrig hava hört *ch* i *macht* etc. annat än av "den som är förmycket wan wid Tyskan och älskar att bryta på detta språket". "För en Swänsk, som ej wid Tyskan ifrån barndomen blifwit wan, faller det ock swårt att rätt utsäga". R. S. 267, 268, 323. Alltså: *[x-]*ljudet fanns, men blott i något affekterat tal hos personer med kunnskap i tyska (ungefär samma tillvaro som nasalvokalen nu har i *departement* ock därmed jämförliga ord). Hofs ord stödjas ock av de tyska språklärornas uttalanden. Heldmann (1751) s. 1 säger, att ty. *ch* är "något lindrigare" än *ch* eller *ck* i svenskan [6]). Han identifierar alltså sv. *ch* ock *ck*, vari förövrigt Giese (1730) s. 468 instämmer. Redan tidigare finna vi, att Tiliander

---

[1]) Fsv. Ljudl. 69 ff., 537 ff. [2]) Sv. Landsm. XII. 2 § 177. [3]) Lånord med *kt* s. 91 f. [4]) Salb. Gram. 74 ff. [5]) Col. Ordesk. XIII. [6]) Jfr. Testam. 144.

"fruchtar", det man utan muntlig undervisning arbetar fåfängt på *ch*. Härtill sluter sig även Pfeif s. 109 ff. Han säger uttryckligen, att uttalet *ch* [= *x*] finnes, men "der til med äro ganska monga ord i Swenskan, som både i skriften oc utspråket fulkomligen hafwa *kt*, oc går man bara utur Stocholm, så lär man, som jag tror, få hörat ofta nog, så at man finge noget til at göra, om man wille ändra alla dem oc twinga *cht* in i des ställe, som warken ålderdomen eller den naturlige Swensken kommer til rätta med" [2]. — Men även Hjärne [3]), som är en av stödjepelarne för Kocks teori, har uttalanden, som visa, att uttalet [*x*] ej kan ha haft mycket djupt rotfäste i svenskan. Han säger, "at en Swensk, som intet strax från första ungdomen wänjes til Tyskan, Fransöskan eller annat sötare språk, kommer illa til rätta med detta *ch*". Denna svårighet hade förövrigt "de gamle Göther" gemensam med "wåre Swenske". "De fiolldierfwe och oförståndige novaturientes", som i *ch* "i stället för *h* settia *k* med ett hårdt och barbariskt liud" [4]), torde alltså ha utgjort folkets flertal [5]).

D var i Hofs språk utan tvivel explosivt i alla ställningar. Hjärnes fina öra hade uppfattat spiranten *đ* endast "någreställes i Skåne", ock Serenius anser det engelska *th* som ett för svenska tungor oefterhärmligt Schibboleth. Kullin avviker här från sin föregångare ock jämför det tonande *th* i *father* med "et lindrigt *dh*", vilket således tyckes vara ett honom bekant ljud. Liknande uttalas 1791 av Skåningen Bunth, vilket passar bra till Hjärnes nyss anförda ortsbestämning [6]). Kanske har dock Bunth endast parafraserat Kullin. — *Dj* uttalades som *j* [7]). Assimilation av *nd* till *nn*, *ld* till *ll* var mycket vanlig i talspråket. Hof R. S. 238, 266, 278; Hjärne Orth. 37; Kullin 19; Bunth Anvisn. 26.

F föranleder här ingen anmärkning.

G. Om tillvaron av spirantiskt *g* [*γ*] har Hof ingen uppgift; han till ock med förnekar, att han hört något ljud *gh*. R. S. 278. Jag vågar dock icke tillerkänna detta yttrande något vitsord. Att ljudet fanns i det med Hof samtida västgötska folkspråket,

---

[1]) Col. Ordesk. XIII. [2]) Spärrningarne av mig. [3]) Orth. 35. [4]) Obs. "*liud*".

[5]) Det "fina" uttalet med [*x*] var dock gammalt. Jfr. Exkurs I. Jag vill betona. att jag icke intagit någon bestämd ståndpunkt till frågan om [*x*-]ljudets förekomst i andra ställningar än framför *t*.

[6]) Det kronologiska resultatet beträffande *đ*-ljudets historia kan sammanfattas sålunda. På Bures tid (jfr Exkurs I) fanns ljudet avgjort i uppsvenskan. På 1700-talet fanns det i Skåne ock i någon trakt av Göteborgs stift (Kullin), väsentligen alltså inom (ock på gränsen mot) det fordom danska språkområdet. Under mellantiden finna vi en uppgift av Aurivillius som tyckes tyda på *đ*, men då den är svår att förena med Hjärnes uttalande, tyckes den vara svår att fasthålla. Den kunde ju också vara hämtad från Bure, om denne i sitt "Specimen" redogjort för det uttal som ligger till grund för hans transskriptioner.

[7]) Enligt R. S. 238 heter det "nästan allmänneligen" *jur*. Dial. 75 förnekas tillvaron av annan form.

synes nämligen otvivelaktigt, då det ännu i dag i målet kvarstår i samma ställningar som i fornspråket ock i 1600-talets svenska. Troligt nog synes mig, att det av Hof begagnade bildade uttalet på denna punkt följt med vgm. ock således sammanfallit med 1600-talets språk. Nämda 1600-tals-uttal karaktäriseras av Hjärne i Handskriften genom jämförelse med tyska *Tage*; slutljudande *g* utan *-h* låter "nästan" som *gg* i *nogg*. (Obs! Geminatan var explosiva ock "nästan" syftar på den kvantitativt-dynamiska skilnaden). — Förbindelsen *gn* uttalades *ŋn*; hos Ullenius även i *gnaga*; — *ng* var enligt Noreen på 1600-talet = *ŋg*; hos Hof var det blott *ŋ*. — *G* före len vokal var identiskt med *j*, icke längre affrikata. R. S. 225, 325, Heldm. Schw. Gr. 9. Jmfr. om *dj* under **D**.

H i *hw* höres enligt samstämmiga uppgifter av Pfeif s. 114, Heldmann Schw. Gr. 12, Hof ock Ihre blott på vissa orter. Hjärne Orth. 56 finner det "förtretligt ock ganska förargeligit" att höra, huru det i Stockholm bortlägges, Hof däremot anser uttalet med *h* vulgärt (västgötskt). Svedberg s. 13 ock Iserhielm s. 49 påstå bestämt, att det finnes kvar, ock vi ha ej skäl att betvivla, att det så var i deras språk. Vad Iserhielm beträffar, så stödes hans uppgift av Serenius, som var uppfödd på samma trakt. S. har följande uppgifter om svenska ock engelska *V*-ljud, som belysa denna fråga.

Eng. *w* "nästan" = sv. *hw*.

Eng. *wh* = sv. *hw* dock "med nogot starkare blåsande". Att *hw* var bilabialt såsom eng. *w*, har redan Kock visat, jfr. även nedan. Skilnaden mellan de engelska ljuden å ena sidan ock det svenska å den andra gällde således nog "blåsandet" d. v. s. den tonlösa början (*h*). Serenius betecknar alltså *hw*, som stående emellan det (på denna tid förmodligen tydligt) aspirerade *wh* ock det helt-igenom tonande *w*. — *Hj̥* finnes enligt Hof i Västergötland i vissa ord, enligt Hjärne på Åland, som även har *hl hr*.

J. Långt sedan *j*-typen segrat i uddljud, bibehölls *i* efter tavtosyllabisk konsonant (ex. *biuda*). Det är väl troligt, att detta åtminstone till en början berodde på olikhet i uttal. Jämför nedan analogien med *v*. Hof pläderar för nämda användning av *i*, ock jag vore böjd att ge honom vitsord, därest ej ett av hans bevis (*j* är ett slags *g*, alltså: då man ej kan säga eller skriva *bguda*, bör ej heller skrivas *bjuda*) kommit mig att misstänka, det han här övergivit sin sunda empiriska ståndpunkt. R. S. 234 ff., Anm. 14.

Engelska diftongen *ai* (*i*[1]) transskriberas av Mannercrantz som *aji*; *ji* skall väl beteckna ett mellanting mellan *i* ock *j*, ock M. har väl iakttagit en skilnad mellan ljuden i t. ex. eng. *my* jämfört med sv. *maj*, d. v. s. *j* var i sv. här spirant. Hof säger ock uttryckligen Skald. 24, att *j* i *ej*, *nej*, *maj*, *pojke* uttalas såsom "medlyding". Däremot är han även här tveksam beträffande *bjuda* (samt *djäfwul*, *tjänare*, som dock naturligtvis ej höra hit annat än medelbart).

K. Om *k* som *tje*-ljuds-tecken se *tj* under **T**.

L. Tillvaron av två *l*-ljud kände Hof lika väl som hans föregångare på 1600-talet. — Det ”tjocka” **l**-ljudet karaktäriseras träffande av Hjärne med orden: ”då tungendan intet rörer framtänderne uthan främsta gomen” (kakuminalt!). Om ljudets geografi få vi av Hof veta, att det icke brukas i Finland, Skåne, Småland ock Stockholm. Det har under 1700-talet börjat utträngas ur det bildade talet, inom vilket det av Aurivillius ansågs fullt tillåtligt, ehuru icke obligatoriskt, under det Columbus uppger, att det undveks av ”hoffolket”. Opinionen var dock icke stadgad. ”Lärde män, som wäl warit hemma i swänskan”, ha tyckt, att ”det så kallade fina *l* låter wekligt i många ord”. För *rd* rekommenderar Heldmann ett *l*-ljud (”fast als *l*”) tydligen **l**; men Hof säger, att detta uttal undvikes i ”offenteligit tal” (R. S. 338). Senare (Dial. ock Mon.) betecknas **l** för *rd* som ett mycket groft fel; Mon. § 5, R. S. 338, Dial. 39, ock i Skald. 136 anger han emellertid *ol, jol, bol, gål, hål* för *ord* etc såsom i ”den uppländska talarten” allmänna, men icke vårdade utan för ”omgängslika” att användas i allvarsam poesi [1]). Jfr. Hjärne s. 50.

L i *lius* ock dylika är stumt utom vid konstlad uppläsning. R. S. 238, Dial. 75 [2]).

M föranleder här ingen anmärkning.

N företräder *rn* i t. ex. *gålana, pullona* i uppsvenskt talspråk. Jfr **R** ock § 3 (**N**, **R**). Om förbindelsen *ng*, se under **G**.

P är fallet i *fampn* ock dylika. R. S. 371.

R. Det skorrande *r* har iakttagits ock rätt karaktäriserats av Hjärne, som om detsamma upplyser, att det ”dageligen hos oss” kan höras. Hjärnes ord om skorrande *r* tyckas närmast syfta på ljudet såsom individuell egenhet. Huruvida det gjort sig gällande inom något område såsom dialektegenhet, kan icke avgöras. — Om tillvaron av enhetliga ljud (supradentaler) i stället för *(rd,) rl, rn, rs, rt* upplysa de äldre grammatiska arbetena intet direkt. Endast övergången *rdh (rđ)* till **l** bestyrkes såväl på 1600-talet som senare av grammatici ock är för övrigt styrkt redan från fornsvenskan, t. ex. Dipl. N:o 1712 (Skara, 1413, av Biskop Brynolf) *bordh* för *bol.* Jag vågar för min del icke uttala någon bestämd mening rörande denna fråga, men vill dock framkasta ett par synpunkter till dess belysning. Till en början synes det mig obefogat att, såsom någon gång sker, antaga ett mellanstadium **d** i utvecklingen *rdh (rđ)* > **l**. För det första är det betänkligt att utan starka skäl skjuta in en klusil som mellanstadium i en utveckling från ett apert bildat ljud till ett annat dylikt. För det andra tyckes övergången *rđ* > **l** vara äldre än övergången *-đ-* > *-d-* d. v. s. något **d** var ej att vänta. För det tredje, och detta är det avgörande, visa de dialekter, som värkligen ha fått ett *~d*(**d**) < **l***d* samt i kom-

[1]) ”Toleratur tamen *l*, utpote non inusitatum in *bol, ol, hål, gål, jol.* Mon § 5. [2]) Se sid. 166 not 7.

position ock vid sandhi icke någon övergång till *~d > ~l*, utan *~d*(d) kvarstår här (ex. vgm. *fö~darva, mä~d*). Från tillvaron av l för äldre *rđ* kan man således icke sluta till en övergång *r* + dental klusil *(rt, rn)* > supradental klusil. Vidare bör man väl fästa något avseende vid Aurivillii påstående, att *r* uttalas "majori cum agitatione linguæ" i bl. a. *"norss, torsk, först* etc. *störst, värst"*. Till sist förtjänar anföras, att *n* i *gålane, pullona* icke kan beteckna supradentalt *~n*, vilket visas dels av de motsvarande moderna Stockholm-Upplandsformerna [1]) dels av *ω*-ljudet i *pullona*, vilket förutsätter gammal *r*-lös form (öppen stavelse jfr. **O**). Att från äldre vokalförlängningar i t. ex. *hardher, horn* sluta till supradentalbildning är otillåtligt, då man för de analoga **hānd* (dialektiskt), **ōrm, *ōnd* m. fl. måste söka andra orsaker. Å andra sidan har Hof en uppgift, som möjligen tyder på supradentalbildning. Han säger, att västg. har *hlt* (*hl* = l) för rsprs *rt* i en mängd ord [2]), ock distinktionen kunde betyda, att han iakttagit en skilnad mellan kakuminalt ock supradentalt *~t* (det förra existerar enligt min bestämda åsigt i vgm. i vissa ställningar). Men samma uttryck om kakuminalt l i stället för *r* i dylik ställning finnes hos en så modern fonetiker som Brekke, ock vi få väl ej anta, att denne misstagit sig, då han trott sig höra ett (reducerat) l före *t* (*~t*). Samma uttal kan åsyftas av Hof. Jag anser därför hela frågan om supradentalernas ålder oklar. Jfr nedan § 23 ock Exkurs II.

S. *Sj, stj* ock *sk* före len vokal beteckna enhetligt *[ʃ]* *sche*-ljud. Dialektiskt förekommer *[sk]* eller *s* + *tje*-ljud. Åtminstone *sj (si)* var redan på 1600-talet enhetligt ljud, såsom framgår av jämförelser med franskt *g, j*, till vilken jämförelse Hjärne fogar det motiverade tillägget, att det fr. *sie* har "ett lindrigt *s* eller *sain*". Övergången *sk* > *ʃ* är, så vitt jag vet, icke säkert [3]) styrkt före Iserhielm. Den bestyrkes även av Giese 1730 ock Heldmann 1738. — Hof R. S. 249 ff., Dial. 75; Hjärne Orth. 39; Giese 470; Heldmann Schw. Gramm. 11f.; Pourel (1664) s. 2, Iserhielm 35.

T. *Tå, tu, ten, tär, tässe* "brukas af ingen i gement och af få eller ej särdeles många i offenteligit tal". R. S. 430. Jfr. Dial. 40 [4]). — *Tje*-ljudet sammanställes av Hof med fr. *ti, qui* i *matière, tabaquière*, ock det var väl således ännu i motsats till förhållandet i våra dagars vgm. affrikata *[ɟ χ]*; detta blir så mycket troligare, som han vid karaktäriserandet av uddljudet i ty. *chemia* icke har någon bättre jämförelse till hands än *g* (d. v. s. *j*); för ett nutida västgötaöra hade *tje*-ljudet passat långt bättre. R. S. 240 ff., 278.

V. Hofs uttalanden om svenskt *v*-ljud ge, såsom Kock visat, vid handen, att "*v*-tecknet först i ordet samt efter *s, t, d, q* hade

---

[1]) T. ex. *kusana, lokalena* i Stockholmsmål, *tokskallana* i Vendelsmål (Språkprov Sv. Landsm. I). [2]) Dial. 39 ock flerstädes i ordlistan. [3]) Jfr. Noreen Col. Ordesk. XII. [4]) *Tät* etc. "legunt". Transskriptionen av "Fader vår" har *tinn, tämm* både som västgötskt ock uppsvenskt.

ett mera vokaliskt ljud än samma tecken framför *r* samt *f*-tecknet i *lif, af* etc. (således sannolikt resp. labiolabial halfvokal och labioldental frikativa") [1]). Det synes mig icke lida något tvivel, att Kock rätt uppfattat Hofs yttranden; däremot kan jag ej i allo dela hans åsigt, då han jämför Hofs ord med andras uppgifter ock finner de förra skarpt stridande mot de senare (särskilt Serenii). Jag tror nämligen, att man måste något modifiera Kocks uppfattning av Serenii ord, ock denna modifikation kommer att göra skilnaden mellan honom ock Hof mindre, än Kock funnit den. Serenius uppställer följande jämförelser mellan engelska ock svenska *v*-ljud.

1) Eng. *w* "nästan" = sv. *hw*.
2) Eng. *wh* = sv. *hw* dock "med nogot starkare blåsande".
3) Eng. *v* = sv. *v*.
4) Eng. *w* efter kons. = "ensamt *w*" i sv.
5) Eng. *qu* = sv. *qu*.

Av 1) ock 2) se vi genast, att *hw* måste ha varit bilabialt i Serenii språk. Hof har här ingen direkt uppgift, men antagligen var hans uttal detsamma, då västgötskan hade smak för *[w-]*ljud, ock då ett uttal *[hv]* knappt kan antagas. Kanske kunna vi på denna punkt supplera hans yttrande med Mannercrantz', som säger, att eng. "*w* uttalas som svenska *w* hos Dalkarlarne eller som *hv*."

Av 3) finna vi, att svenskt *v* normaliter hade samma uttal som *v* i t. ex. eng. *very, never*, men vi få ej utsträcka tillämpningen av denna sats längre än till de ställningar, där eng. *v* förekommer. Motsägelsen mellan 3) ock 4) är således endast skenbar, ock av 4) kunna vi väl sluta, att sv. *svärma, tvista, dvala* hade samma ljud i andra rummet som eng. *swarm, twisting, dwell*. Denna jämförelse har av Kock lemnats oförklarad, ock 5), som visar, att eng. *quiver* ock sv. *qvinna* hade samma ljud framför tonstavelsens vokal, har av honom förbisetts. Sats 5 återkommer också hos Mannercrantz.

Sålunda stämma slutsatserna från Hof ock Serenius utom därutinnan, att Hof i uddljud haft *[w]* för skriftens *v*, under det S. här haft *[v]* [2]). De från Mannercrantz anförda orden om *w* hos dalkarlarne visa ock, att andra än dalkarlarne i uddljud haft *[v]*. Förövrigt blir genom denna uppfattning överensstämmelsen mellan Serenius å ena sidan samt fornsvenska skrifter ock nynordiska dialekter å den andra mera fullständig [3]). Däremot komma vi i motsats mot Aurivillius, men jag tror ej, att man får tillerkänna honom avgörande vitsord. Särskilt må påpekas, att hans jämförelse med tyskan ingalunda bevisar — vad som tyckes eljes framgå av hans ord

---

[1]) Fsv. Ljudl. 22 ff. Hofs yttranden äro avtryckta hos Kock.

[2]) Ett uttal med *[w]* för uddljudande *v* "findes som bekjendt meget almindeligt i jysk". Jespersen, Dania I s. 42.

[3]) Jfr. Kock anf. st. Beträffande dialekterna se särskilt sid. 25 ff. Vidare kan hänvisas till Jespersens ovan anförda skrift samt till analogien med det nyhögtyska uttalet.

— att sv. hade *[v]* efter tavtosyllabisk konsonant, ty i denna ställning har tyskan ännu i dag allmänneligen ett slags *[w]*.

Anmärkning: Följande yttrande torde förtjäna anföras som ett ytterligare bevis på tillvaron av *[w]* i 1700-talets svenska, ehuru det ej visar ljudets område i ordförrådet. Treutiger (1739) säger om fr. *oui*, att det måste läras muntligen, men är "icke svårt" för svenskar eller engelsmän. Underligt är, att Hjärne, som känner skilnaden mellan *[v]* ock *[w]* [1]), icke känner det senare ljudet annat än i Dalarne. Han anför dock exempel blott på uddljudande *v*-ljud, vadan man väl får förmoda, att han glömt taga hänsyn till övriga ställningar.

Z i början av en stavelse var vanligen = *[s]*, R. S. 269. Så även Giese 1730, ock Aurivillius samt redan Bure 1611.

Med *säkerhet* hade alltså svenskan på 1700-talet följande konsonantljud:

labiala: *b, p, w* (för skriftens *hv,* efter kons. samt dialektiskt i uddljud) *v, f, m;*

dentala (ock interdentala): *d, t, đ* (lokalt), *s, l, n;*

supradentala: *r, ~s* (övriga icke styrkta);

kakuminala: ł (börjar anses vulgärt);

dentipalatala ock præpalatala: ȷ, *j, χ;*

mediopalatala: *g, k, γ, x* (blott i affekterat tal), *η;*

med obestämbar artikulation: *ʃ* samt r^2 (skorrande);

[w] står på övergång till vokalerna. Samma ställning intages möjligen av *j* efter konsonant, om detta ej är värklig spirant.

Slutligen återstår att nämna *h.*

§ 2. *Vokalerna.*

Har det varit svårt att åt de äldre grammatikornas uppgifter om konsonanterna giva en pålitlig tolkning, så blir svårigheten ännu större, då det gäller vokalerna. Försöken att fysiologiskt karaktärisera bli på detta område sällsyntare, ock jämförelserna medgiva större utrymme för subjektiva tycken. Det bör därför uttryckligen framhållas, att mina försök till bestämning av de särskilda bokstavs-tecknens ljudmotsvarigheter här mer än förut måste anses osäkra. I lyckligaste fall träffa de *tillnärmelsevis* det rätta.

Det saknas emellertid på 1700-talet ingalunda försök att gruppera språkljuden i serier, ehuru naturligtvis uteslutande efter det akustiska intrycket. Fullt användbar är början på Hofs serie: *v, a, ä, e, i* etc.; men fortsättningen *y, ö, u [= ɯ]* o. s. v. visar omöjligheten att gruppera vokalljuden i en enda serie, något som Hof till en viss grad känt. Hofs serie kan fortsättas åt venster genom

---

[1]) Han karaktäriserar *[w-]*ljudet som *ghw*. Obs! *gh* = "mediopalatal modifikation" (Lundell, Landsmålsalfabetet).

följande från Hjärne hämtade serie: eng. *o*[4] *(not)* sv. *å*, ital. fr. *o*, sv. *ω*. Orth. 24. Andra seriedelar finnas förövrigt så pass många, att genom deras sammanställande ett vokalschema av modernt utseende kan erhållas.

A betecknar enligt Hof 2 ljud, i ordförrådet motsvarande *[ɒ]* ock *[a]* ock enligt vokalserien ovan stående i samma inbördes förhållande som dessa ljud. Eng. *a*[3]—*o*[3] *(all, saw, not)* identifieras nästan genomgående med sv. *a*[1]). Redan Hjärne har dock iakttagit en skilnad ock Mannercrantz tillämpar jämförelsen på sv. *a*, "uttaladt efter det ringare folkets mundart". Jämförelsen visar emellertid, att man närmast tänkt på ett ljud liknande vårt *ɒ* (bokstavsnamnet). Manuercrantz 24, Hjärne 24, 30.

Anm. Hof meddelar, att *[a]*-ljudet ej skulle vara alldeles allmänt vedertaget särskilt bland dem som anses tala väl. Härmed må sammanhållas, att Uppländingen Aurivillius säger: "*A* semper in quacunque voce .... unum eundemque, æquabilem et purum sonum habet", ock Hjärne känner blott ett *a*-ljud, under det värmländingen Lagerlöf iakttagit två. Det är väl icke otroligt, att *[a]* först utvecklats i Värmland (Lagerlöf) ock Västergötland (Hof) med flere orter i samma del av landet. Ljudet *[a]* var dock på god väg att intränga i rspr., ty H. har "ej många hört, som icke bruka detta liudämne, och i de flästa swänska landskapen är det wedertagit". R. S. 204, 205; Dial. 31.

E. Det starktoniga *e* hade på Aurivillii tid med säkerhet ej (såsom numera i uppländskan) sammanfallit med *ä*, ock även på 1700-talet skiljas ljuden t. ex. av Sahlstedt ock Hof. Jfr. § 4, Ä. — Vårt *[ə]* skiljes av de flesta grammatici ej från *e*, *ä*, men Pourel (1650) visar genom att jämföra *e* i *dike* med fr. "*e* sourd", att *[ə]* på hans tid existerade. I själva värket torde vi haft två *[ə]*, ty flere äldre grammatici skilja på *e* ock *ä* även i svagtoniga stavelser enligt regeln: *e* i öppen, *ä* i sluten stavelse, ex.: *ande, alle, samme, förste, kallade, smickrare, menige*; men: *alldeläs, tagäs, vankälmod, tjänstän, glasät*. Exemplen äro hämtade från Sahlstedt[2]), som formulerar regeln ungetär så som jag gjort, dock utan att annat än genom exempel framhålla ändelsestavelserna. I överensstämmelse härmed yttrar Botin[3]): "Ord, som slutas på *-e*, hafva alltid rätta uttalet af *e*, men så snart artikeln tillägges, förbytes uttalet ifrån *e* till *ä*". B. anger även som uttalsformer *vimpäl, sakän, husät*. Liknande iakttagelse har gjorts av Ljungberg[4]). — Men redan på 1600-talet har den gjorts. Bortse vi från den uppgift hos Aurivillius, som jag i Sv. Landsm. velat tyda på stavelsebildande *l, n, r* etc., så igenfinna vi regeln t. ex.

[1]) Samma engelska ljud likställes av fransmannen Miege med fr. *â*.

[2]) I de olika grammatikorna på ljudläran under E, G ock K. I några exempel på denna avdelning skriver jag *ä*, då författarne ange sådant uttal, även om de icke utsätta detta bokstavstecken. [3]) s. 20, 26, 37. [4]) Ljungberg sid. 9.

gode, nåde, både, lustige, hörande, läsande, nöije, löije ock även *begynna, begära,* men *säijäs, läsäs, läsandäs, hörandäs* o. s. v. även-som i feminina artikeln, vars uttal är *-än* [1]). Men möjligen är iakttagelsen ännu äldre, ty i de av A. från Bure hämtade exemplen (i motsats mot A:s egna) [2]) återfinnes regeln, ehuru ej utan undantag. — Intressant är Hofs ställning till frågan. Han anser, att uppländskan har *ä,* men de flesta dialekter ock därför riksspråket *e* som ändelsevokal [3]). Men då han skall transskribera uppländska, föres han, som det synes omedvetet, mot sin egen teori, in på den vanliga regeln. Så undantagslöst i transskriptionen av Fader Vår (*fadärr, warde*) ock oftast i den grammatiska delen av Dial., under det i ordboken *e* förhärrskar. R. S. 381, Dial. 80 f. o. passim, Anm. 28.

I. Om *i* såsom halvvokal se under **J.**

O "pronuncieras med en holigh munn hos oss och de andra Nordiska som Tyska, Nederländare och Danska, fast meer än i de andra tungomåhlen". (Hjärne s. 24). Han har väl närmast tänkt på det långa *[ω]* (bokstavsnamnet), ock hans ord kunna därför tagas som ett vittnesbörd om tillvaron av vårt abnormt rundade *[ω]*. Detta ljuds tillvaro bevisas förövrigt redan av Pourel (1650), som sätter fr. *o* mellan sv. *o [ω]* ock *å.* Mindre exakt är Freyschmidt (1642), som identifierar ty. *o* i *Vogt* med sv. *å.* Även Brisman (1783) är medveten, att ljudet i *god* är främmande för engelskan; Mannercrantz, som förtecknar de svenska ljudens ortografiska motsvarigheter i engelskan, förbigår det *o*-ljud, som ej är = *å;* ock Bunth har den från vårt språks synpunkt både akustiskt ock fysiologiskt [4]) träffande anmärkningen, att europeiskt (engelskt) *[u]* ligger mellan "rundt *o*" ock *u.* Anvisn. 13. — Tillvaron av två svenska *o*-ljud båda skilda från *å* är Hof bekant, ehuru han i Dial. med tvekan erkänner det öppna *[ô]* såsom riksspråksgiltigt, tydligen beroende därpå, att han där tänkt på den västgötska variationen av ljudet, vilken ojämförligt mer än rsprs *[ô]* avviker från *å,* ock väl ej haft burskap inom bildat språk. Redan av R. S. framgår, att i uppl. *ô* ock *å* sammanfallit, vilket då måste ha skett efter Aurivillii tid, jfr. Noreen, Col. Ordesk. XIV f. Exempel på *ô* äro: *tola, skoda, boge, loga, nogon, fohr, son, sonen, honom, konung, hof, om, oss, hopp, som, hog, hogen, morgon,* vilka skiljas från kort *å* i *sångare, gång, ångra, ångest, mått, måtta, måste, kåmma, åkk, dåkk.* Likaså skiljas *gått* ock *godt* Anm. 28. Distinktionen stämmer tillfullo med våra dagars vgm. med den inskränkning, att några ord i båda grupperna ha *[û].* R. S. 210 ff., 387; Dial 31.

---

[1]) Aurivillius, Cogitationes 33 f. Om maskulina artikeln se Sv. Landsm. XIII, 3, 55 f. [2]) Gram. Svec. Specimen passim.

[3]) R. S. 381; i motsats häremot anser han R. S. 398 *afseände* för uttalsform, vilket dock ej betyder något annat än, att vokalerna i mellanstavelserna vid omedelbar jämförelse visade sig vara olika. Det saknar alltså betydelse för vår fråga.

[4]) Enligt Storm, E. Phil.² 255 bildas *[ω]* längre bakåt än *[u]*.

O i ändelser hade i sluten stavelse öppet uttal (i Dial. transskriberat *å*), såsom synes av följande exempel: *mårån*. R. S. 338, *hånåmm* Dial. 57, *tokåtta* (så flera former på *-ot*) Dial. art. Aperi, *annårledes* Dial. art. Lôssa. Att det i öppen stavelse haft *ω*-ljud, framgår av, att enligt Svedberg *min ben äro förskräckte* (med metrisk höjning på *o*) kan missförstås såsom *min ben äro oförskräckte*. Så har Hof vid sidan av pluraländelsen *-or* = *-år* i uppl. best. form på *-årna* med biformen *-ona* [= *ωna*] med *ω* i öppen stavelse regelrätt ex. *kronårna* ock *kronona* Dial. 50, *typpona, pullona* Dial. art. Smått. Sahlstedt anger uttalet *å* i bl. a. *någon, någorlunda, resor, menniskorna, bönor, brötos, slogos*, av vilka i synnerhet de två sista äro beaktansvärda. Även Ljungberg har samma regel s. 9. Jfr. Kock Ark. VIII, 269 ff., Weste Parallèle s. IX samt nedan Exkurs I[1]).

U har ävenledes enligt Hof tvänne ljudvärden, vilka, om skälig hänsyn tages till västgötska uttalsformer, till sin förekomst i ordförrådet fullständigt motsvara *[u]* ock *[û]*. Det senare beskrives såsom liggande mitt emellan *[u]* ock *[ô]* ock var väl väsentligen identiskt med vårt *[û]*. Äldre grammatici veta i allmänhet intet om denna skilnad ock Aurivillius säger: ”*U* vel *v* semper eundem nativum sonum obtinet”, dock med en viktig reservation för dialekterna. Det är därvid av intresse, att Hof själv icke håller på båda ljudens riksspråksgiltighet. Han säger i R. S. om vokalen *[û]*, att ”ej månge särdeles af dem, som hållas tala någorlunda god swänska bruka honom”, vilket i Dial. så modifieras, att han där säger, att *några* av dem som tala väl *icke* bruka den. Förövrigt låter det sig historiskt bevisa, att *u*-differentieringen i vgm. är äldre än i rspr. (sveamålen). Det förra har nämligen *[û]* för i kort rotstavelse förlängt *ŭ* ex. *dûyər*, det senare har här *[u]* ex. *duga*, varav framgår, att differentieringen i vgm. är äldre, men i rspr. yngre än de korta rotstavelsernas förlängning. Differentieringen bör väl då till en tid ha varit längre framskriden i vgm. än i rspr., ock det är väl alltså ej en tillfällighet, att den först iakttagits av en västgöte. — Olikheten mellan svenskt *[u]* ock europ. *[u]* iakttogs första gången 1740 i en anonym ”Inledning til grammatican”[2]), där fr. *ou* säges vara ”något gröfre” än svenskt *u [u]*. Ännu 1738 identifierar Heldmann tyskt ock svenskt *u*. Att skilnaden på 1700-talet varit mindre, än den nu är, innebär intet osannolikt[3]). I västg. måste dock framskjutningen av *[u]* ha

[1]) Så vitt jag av mitt material kan se, existerade icke på 1700-talet formen *flickωr*. Men de förutsättningar för densamma som Kock postulerat, obest. *kronår* best. *kronωna*, kunna med hjälp av Hofs uppgifter påvisas. Lika gynnsamt ställer det sig ej för hans förklaring av *skallωt*, men denna form kan ju ock vara en läsform. Jfr. Kock, Ark. VIII, 273.

[2]) Av västgöten Nils Rosén v. Rosenstein? Jfr. Inl.

[3]) Ett uttal med *u*-ljuden likare hvarandra ock båda likare norskt *[u]* än i mitt (västgötska) språk (”trångt” ock ”vitt”?) har jag trott mig iakttaga bl. a. hos sörmländingar. Var detta 1700-talets riksspråksuttal?

gått rätt långt, då den redan resulterat i ett sammanfall av *ȳ* ock *[ɯ]*, vilket redan före Hof iakttagits av Ullenius 1730. R. S. 206 ff.; Dial. 32 [1]).

Anmärkning. Aurivillii yttrande om dialekternas *u*-ljud lyder: "secundum quarundam provinciarum dialectum sæpissime sono quodam medio inter *u* et *o*, vel quasi *o* illud, intermedium sonum habens, effertur". Allt efter som A. antages ha med sitt *o* syftat på *[ô]* (det vanligaste ljudvärdet) eller *[ω]* (bokstavsnamnet), så få vi här olika värden på vårt obekanta x. Antingen få vi igen Hofs serie *(ɯ)*—x—*[ô]*, som ger x = *[û]*, eller ock Bunths *[ɯ]*—x—*[ω]*, som ger x = europ. *[u]*. Båda ljuden måste ha funnits i dialekter, ock båda antagandena äro alltså möjliga, men det förstnämda synes sannolikare i betraktande av tillägget om "*o* illud, intermedium sonum habens", som för tanken på de ytterst vanliga växelformerna med *[ô—û]* för äldre *ŏ—ŭ* i dialekterna, icke minst vgm. [2]).

Y-ljudets egendomlighet antydes först av C. de la Jonchère i hans anonyma: Afhandling om franska språkets uttal (1800) [3]). Ehuru han intet säger om arten av olikheten mellan fr. *u* ock sv. *y*, kan han dock ej syfta på annat än den "utrundning" som utmärker nsv. *y* (eller rättare dess akustiska resultat). Ett yttrande av Heldmann om tyskt *ü* tyckes peka åt motsatt håll, men detta förklaras genom hans sydtyska börd (i Sydtyskland *ü* = *i*).

Å föranleder ingen anmärkning.

Ä i ändelser se under **E**.

Ö. Om Heldmanns *ö* gäller vad som sagts om hans *y*.

Ett försök att i ett system sammanfoga de äldre grammatikornas vokalserier torde ha något intresse åtminstone för fonetikens historia.

Schemat får följande utseende:

1) *i*		*ɯ* 11)		— 10)		*ω* 9)
	2) *e*				— 8)	
		3) *ä*	*û* 12)	*å* 7)		
		4) *a*	— 6)			
			5) *ɒ*			

Stegen 1—5 äro uppställda efter Hof, 5—9 efter Hjärne, 9—11 efter Bunth ock raden 11—12—6 efter Hof. De tomma

[1]) *U* för *y* förekom till ock med i skoluttalet av grekiska Dial. 32. — Weste har en karaktäristik av sv. *u* som passar bra på *[ɯ]*, men hans bestämning av skilnaden mellan de sv. *u*-ljuden passar ej för nysvenskan. Den medger knappast större skilnad mellan ljuden än mellan "trångt" ock "vitt" ljud med samma bildningsläge. Jfr. föreg. not.

[2]) "Man har sig bekant, att han [A.] företagit resor i Götaland särskildt Västergötland och Småland". Lyttkens-Wulff, Akcentlära s. 50.

[3]) Uppgiften återfinnes i senare namngivna arbeten av samme förf. Hjärnes uttryck "mörkt" *y* om fr. ock holl. *u* vågar jag ej urgera.

platserna representeras av språkljud, som icke förekomma i svenskan ock företrädas av:

N:o 6) eng. *o* i *not* (Hjärne), N:o 8) europ. *o* (Hjärne, Pourel), N:o 10) europ. *u* (Bunth).

Det återstår att i tabellen placera:

a) de labialiserade *y* ock *ö*;

b) det öppna *[ô]* i *son* etc. Detta skulle väl stått på steget 6 med starkare labialisation. Denna plats anvisas också av Hof genom serien *ô, å, ω*. Kanske har Hof bakom sitt *(oh-)ò* två ljud, det ena riksspråksgiltigt (= det nyss omtalade), det andra dialektiskt (= ett labialiserat *ə*). Vilketdera vi taga till utgångspunkt, får *û* väsentligen samma plats.

c) ljudet *ə*, iakttaget av Pourel (eller rättare ljuden $ə^1$ ock $ə^2$).

Allmän anmärkning till vokalerna.

Joh. Storm har i Nord. Tidskr. (Letterst.) för 1880 samt E. Phil.² 255 framkastat den tilltalande förmodan, att ett inre sammanhang skulle råda mellan de vokalförskjutningar, som givit svenskans (ock de övriga nordiska språkens) vokalsystem en så egendomlig prägel. Så skulle utrundningen av *y* bero på strävan att hålla i sär *y*-ljudet från det palataliserade *[ư]*; dettas palatalisering skulle åter bero på en strävan att differentiera det från det genom tilltagande rundning utmärkta *ω*-ljudet, som akustiskt kom ganska nära ett normalt europeiskt *[u]*; förskjutningen av *ō*-ljudet åter skulle på liknande sätt vara en följd av den äldre *ā*-förskjutningen *(ā > å)*. Att tidsföljden mellan ifrågavarande ljudlagar varit sådan, att den möjliggör Storms antagande, är lätt att i huvudpunkter bevisa. Övergången *ā > å* är nämligen äldre än vokalförlängningen framför *rn*, ex. *barn* (ej **bårn*). Övergången *ō > ω* åter är yngre än sistnämda förlängning, ex. *[hωrn]*, men äldre än de korta rotstavelsernas förlängning, såsom synes av *[sôn < sŏn]*. Överg. *ū > [ư]* har redan visats vara yngre än sist nämda kvantitetslag. Detta gäller svenska riksspråket; av dialekterna torde åtminstone vgm. ha haft en delvis annan ordning.

Egendomligt nog träda de särskilda procedurerna inom horisonten för vår historiska iakttagelse i (nästan) samma ordning som de enligt det föregående måste ha försiggått. Vi ha nämligen historiska intyg om den äldre *ā*-förskjutningen *(ā > å)* redan på 1400-talet (skrivn. med *o* för äldre *ā*, *aa* för äldre *ŏ*). Förskjutningen av *ō* kan skönjas i de från Freyschmidt (1642) ock Pourel (1650) anförda yttrandena [1]. *U*-differentieringen har iakttagits redan av

[1]) Någon gång förekommer i äldre svenska skrivningen *oe* för *ō [ω]*, så t. ex. rätt ofta i de i Handlingar rörande Skandinaviens historia XXIX tryckta dombreven från Västergötland. Om denna ortografi har något sammanhang med likartad ortografi i (lågtyska ock) holländska (t. ex. *boek*), så kan den bero på iakttagelse av likhet mellan det svenska *ō*-ljudet ock det lågtyska, vilket nu är europ. *u* men vid denna tid torde kunna ha varit något mitt emellan *[o]* ock *[u]* d. v. s. ungefärligen = vårt *[ω]*.

Aurivillius ock säkrare av Hof, samt det svenska *u*-ljudets skiljaktighet från det europeiska av Rosenstein (1740). Vad tillsist beträffar *y*-förskjutningen, så kan den icke följas längre tillbaka än till år 1800 (C. de la Jonchère); möjligen 80 år längre (Hjärne).

Exkurs I.

Notiser om Johan Bures språk.

Det är icke så få empiriska forskningsgrenar som kunna sägas i Sverige leda sitt ursprung från Johan Bure. Vi räkna redan dit folkloristiken, ock hade vi kvar hans "Specimen primariæ lingvæ Scanzianæ" (Stockholm 1636), så skulle vi efter allt att döma ega en, möjligen i uppställningen oredig, men säkerligen på iakttagelser rik framställning av svenska grammatiken. Med vad vi ännu ha i behåll kunna vi i varje fall veta så mycket, att vi åt Bure, kunna vindicera äran av att ha varit den förste svensk, som i någon större utsträckning gjorde fonetiska observationer på sitt modersmål. Den som egnat någon uppmärksamhet åt de små utdrag ur Bures arbete som meddelas av Aurivillius, finner lätt, att han avsett fonetisk stavning av de anförda ordformerna t. ex. *dänn (then), dädh (thet)* o. s. v., men då vi ega dessa uppgifter endast i andra hand ock icke kunna tilltro Aurivillius full bokstavstrohet i återgivandet, så kunna vi endast med försiktighet använda dem. Säkrare äro vi vid användandet av: "Den Svenska A B C Boken, På thet enfalligeste så stält, at de vanlige bokstavarne lämpa sigh efter runerne och bådhe semias medh wår wanlige pronunciation". Uppsala 1624. 8 bl. liten 8:vo. Jag har exerperat [1]) de delar av boken som hava jämnlöpande text med runor ock latinska bokstäver, då jag här har ett säkert korrektiv mot den, som det tyckes, ibland godtyckliga användningen av runorna. I den äldre "Runa-ABC Boken" av 1611 är syftet mindre otvetydigt, vadan jag blott i ett fall använt den; den innehåller i det hela samma stycken (ur katekesen) som det yngre arbetet. Boken ger anledning till följande anmärkningar:

Ch förekommer före *t* i *macht, ansichte, alsmächtig, fruchta,* tillsammans 6 gånger. I runorna står på motsvarande ställen *h*, vadan man väl får anse, att det åsyftade uttalet värkligen var *[x]*; *kt* en gg i runraden en gg i båda. Ordet *ock* skrives 4 gånger med *ch*, 27 ggr med *gh* [2]). — Att *ch* och *h*-runan icke användas av blott grafiska skäl synes framgå av skrivningen *kristus*.

---

[1]) Till några uppenbarligen på förbiseende beroende skrivningar (ett *görän* mot flere *giöra* etc.) har jag ej tagit hänsyn.

[2]) Ovanstående fakta tyckas ovedersägligt ådagalägga, att *[x]*-ljudet fanns redan i Bures språk. Detta åter är av historiskt intresse isynnerhet därigenom, att det bevisar, det *[x]*-uttalet knappast kan räknas till de under 30-åriga kriget importerade högtyska inflytelserna utan måste föras längre

D. Fsv. *đ (dh)* motsvaras regelrätt av *dh*, så i *fadhär, brödh, fridh, gudh, gudhar, nädhär, tridhia, dödha, dädhan, hedhra, budh, modhär, edhär, sadhä, blodh, takkadhä, avladh, ostraffadh* — även *gudhs;* tillsammans 33 ggr. Däremot skrives *d:* 1) i pronomina ock advärb på fsv. *þ-* [1]), tillsammans 36 ggr; samma skrivning i utdragen hos Aurivillius sid. 107; 2) konsekvent efter *r* [2]) t. ex. *varda* (ock former därav, tills. 6 ggr) *iordän(n)ä* 3 ggr, *budhord* 1 g. — För äldre *-t* står i svagtonig stavelse regelbundet *-dh*, sålunda *hälghadh* (neutr.), *rikiädh, evinnerlighidh, dädh* (9 ggr, *däth* 1 g.), *huadh, brödhädh.* — Blott grafisk betydelse har användandet av tvenne *D*-runor (den ena ett stunget *þ*, den andra ett stunget *T*) vilka i regel användas allteftersom den samtida normalortografien hade *th-* eller *d.* Som tecken för *đ*-ljud användes ostungen *þ*-runa.

E för nsv. *ə* ärsättes nästan alltid (128 ggr) av *ä; e* förekommer blott i *skapare, skyldighe, ikkie* (4 ggr, men *-ä* 8 ggr), *härlighheten.* Hos Aurivillius ha vi ömsom *e* ock *ä* i det hela efter den ovan givna regeln; *helighe, helighäs* etc.; det vore intet underligt, om B. på de tolv åren mellan "ABC-boken" ock "Specimen" skulle ha kommit en smula längre i sin analys. Bruket av *ä* i ABC-boken är med hjälp av Pourels upplysning lätt att förstå: *ä* betecknar här *[ə]*, vars två varianter Bure först senare observerat. I förtonig ställning har nsv. ett annat ljud, som står nära *[e].* Också skriver Bure prefixet *be* med *e* (4 ggr). I rotstavelser märka vi *nädhär* [3]), *lävva, frästälsä.*

Fsv. **gh** *(γ)* motsvaras av *gh* i så godt som alla fall: *dagh, -ligh hälgha* (etc. former av adj. ock värb tills. 7 ggr), *(up-)stighän, hugh, laghän, togh, taghär* — även de sekundära *iagh, digh, ågh;* tillsammans 52 ggr. Undantag blott *dagligha* 1 gg.: *åch* 4 ggr. Märk *välsighnä.* — I runorna tecknas ljudet med *h.*

H är naturligtvis kvar i *hvilken, huilodaghän* — även skrives *hiärta.*

I förekommer anmärkningsvärt i *helvetis, evinnerlighidh, giwin, utgivvin, utgutin.* Anmärkningsvärda äro även *ikkiä, rikiä, igiän, begiära.*

O förekommer som ändelsevokal blott i *ondo, äro, tiänarinno, kyrkio.* samt de lånta *pånzio, pilato* alla i öppen stavelse. I sluten stavelse står *å* undantagslöst: *himlåm, hånåm. allåm* (2 ggr), *människiåm, kreaturåm, andanåm, mångåm (såsåm),* märk särskilt *människiårnä.* I rotstavelser förekommer *å* undantagslöst, där nsv. har *[ô]* ock *[å].*

---

tillbaka antagligen till tiden före reformationstidens nationella reaktion d. v. s. ända till den senare medeltiden. Att ljudet inkommit genom främmande inflytelse ock tillhört det "bildade" uttalet allena är därför icke omöjligt.

[1]) Dock *ty* såsom nysv. [2]) Jfr. Noreen Col. Ordesk. VIII.

[3]) Skulle motsvara ett isl. **neđr*, ombildat efter *neđan*, liksom vårt *nedan* skulle förutsätta ett **niđan* ombildat efter *niđr.*

P är borta i *namn*.

V. Blott grafisk betydelse har användandet av tvenne *V*-runor (den ena bildad av *F*-runan, den andra av *U*-runan). Jfr. **D**.

Z är enl. ABC 1611 = *s*. Bure skriver själv *plass* Sumlen 181.

Å se **O**.

Ä se **E**.

II. Språkljudens förekomst.

§ 3. *Konsonanterna.*

B företräder:

nsv. *p* fakultativt: i *brofåss* jämte *profåss* Dial. art. Pasare; i *skråbåkk* (Lind *skråpuke*) Dial. 256, *skråbuk, skråpuk* R. S. 345.

B är stumt i *lamb* o. d. jfr § 1. Det är väl då en tillfällighet [1], att Hof i Dial. skriver *dimma, dimba* artt. Skadda, Tôka; *damm, damb* art. Stöw; *wamm, wamb* art. Wåmm.

D företräder:

nsv. *t* i *wännsterrhänd* Dial. art. Lätthänd; äldre *t* i *lådas* Dial. art. Lôssa.

D förekommer utan motsvarighet i *Hindrik* R. S. 443, *ärhindra* R. S. 320; *stod* Dial. art. Yngsle, *stadna* (jämte *stanna, stana*) R. S. 345, Dial. art. Herta sig; *owäsend* Dial. artt. Duttla, Fiäsa.

D saknas: 1) i *gull, villa* (text), *villbasare* Dial. art. Bullerbas. Däremot bestrides tillvaron av uttalen *wälle* Skald. 127 h ock *mångfallig* R. S. 377, vadan den analoga (skriv)formen *sannskyllig* R. S. 345 väl är till sin värkliga tillvaro problematisk. *Gäld*, 'skuld', ock *gäll*, 'pastorat', uttalas båda utan *d* R. S. 361. Hit hör ock *Gripsvall* Greifswald R. S. 443. 2) i *winn* jämte *wind* Dial. art. Lôfft, *lite grann* Dial. art. Wättans; *längtane* för *längtande* anses däremot felaktigt Skald. 127, e. 3) fakultativt i *tresk* Mon. § 12, *bråska* Dial. 97; 4) i lägre språk i följande: *go mårån* R. S. 338; *hwa, dö* 'mors', *nö, rå, mä, sta, la* 'lade', *sa* (jämte *sad'*), *bå* (jämte *båd'*) Skald. 139; *trå, tråarr* Dial. artt. Snörrpa, Sno; likaså i apokoperade imperfekta (*segrad'* är en skrivform utan stöd i talet) Skald. 138 [2]); på analogt sätt har *d* fallit i *är förlora, blef tilfråga, prydna* Skald. 139. 5) ävenledes i talspråk i *rår, far, wär* o. s. v. Skald. 140 samt *senn* sedan Dial. art. Sena, *män* medan R. S. sid. 184 [3]).

Anm. Formen *sednare*, som Hof ibland begagnar, anger han R. S. 372 såsom i talspråket icke förekommande; likaså *tydsk* ib.;

---

[1]) Jag hade på den bibliografiska avdelningen kraftigare än som skett bort framhålla, att Hof icke sällan glömmer sin föresats att skriva fonetiskt, ock att alltså enstaka former från ordlistan i Dial. icke äro beviskraftiga för uttalet, då de kunna förklaras genom inflytelser från ortografien.

[2]) Så även Pfeif 222 f.

[3]) Exempel även under § 4 slutet mom. 3). Från ordlistan i Dial. hämta vi ytterligare följande: *glör* art. Ajsa, *eldglör* art. Ellghläsa, *glön* art. Schöra, *bråwäxt* art. Gerwuxenn, *gniare* art. Schinthunn, *spa* art. Sô.

hinder av *hinna* Skald. 127. Dubbelformer i skriften (ock talet?) anges R. S. 345 i följande: *blän(d)ning, häl(d)re, trä(d)* (utan anmärkt betydelse-skilnad [1]) samt *stadna, stanna* ock *stana*.

F företräder i vardaglig uppsvenska:

p i *köft, knaft, döft, taft* R. S. 338, Dial. 65.

k i *luft, lufta* för lukt, lukta R. S. 338. "*lufftande (luktande)*" Dial. art. Stráng etc.

Anm. *Haft* är den enda talformen, *havt* en oriktig skrivning R. S. 320.

G företräder:

k i *å(g)* R. S. 338, Dial. 323. Jfr Exkurs I ovan.

ŋ i *benragel* (*ŋ* anses västgötskt) Dial. 40; däremot är *hannog* föråldrat R. S. 427.

v i *handloge* (*-lowe* anses västgötskt) Dial. 38.

G saknas i vardagsspråk i *dag, tag, jag, tog, log, låg, plä, plär, mårån* Dial. 41, Skald. 139 f. likaså i *nyli* nyligen ock andra på *-li* för *ligen*. Dial. 62, Skald. 138. Även i vårdat språk är *g* stumt i *aldrig* R. S. 339, Dial. 41.

H är tillsatt i *ärhindra* R. S. 320, som tydligt framhålles som talform, dock skriver Hof själv t. ex. Skald. 4 *erindring*. Det är fakultativt i *hyscha, yscha* Dial. art. Hysk; *hiller, iller* ib. 161; *bönås, bönhas* Dial. 101; *årka, hårka, hårrka* Dial. 219, R. S. 345; *ösa, hösa* [2]) R. S. 345. *Äller* ock *häller* böra åtskiljas enligt flertalets uttal mot uppl. tal. R. S. 339, Dial. 326. I Skald. skrives dock *ej eller*, ex. 112.

J företräder i uttalet *g* i *säger*. Anm. 67, *säja* Dial. 250. Liknande uttal angives Dial. 98 i *böjell* jämte *bögell*. Uppl. har *taji* för tagit, *slaji* för slagit, se § 36. Om *mäj, däj, säj* se Ä.

J förekommer utan nsv. motsvarighet: 1) åtminstone i skriften i *nijo, tijo* R. S. 345 (jfr Noreen Col. Ordesk. XII). Tillvaron av detta *-j-* i talet bestrides av Botin. Att Hof åsyftat talformer synes dock troligt i betraktande av att han upptar *lija, lia* Dial. 192. 2) i *sniö* jämte *snö* (så även Lind 1749, senare ordböcker blott *snö*) Dial. art. Ghlôp, R. S. 345. 3) i "*lågmiält* quibusdam *långmiält*", även *lågmält* Dial. 198. 4) fakultativt i ändelsen av följande ord: *kräfja, qwäwja, sittja* R. S. 355, Dial. art. Kiöwa, Setta samt åtminstone i skriften i *kyrkia, läggia, sättja, värkja* R. S. 345, 361.

J saknas i *mölnare*; *miölnare* är "contra usum loquendi". Dial. art. Mouhlnare. Avlednings-*j* saknas fakultativt i *gläd(i)a, vän(j)a* ock *vi vele* (biform till *vilje*) R. S. 345, 355, Dial. art. Wänga.

K vexlar med *p* i *vakenhus, våkenhus* [3]) Dial. 317, R. S. 345; däremot är *stikt, sticht* föråldrat R. S. 427.

K faller i vardagsspråk oftast i *å* jämte *åg* 'ock', R. S. 338.

---

[1]) "*Träd* (i Bibelen), *trä* (i Lag B.)". [2]) Vgm. *hösa*. [3]) Vgm. *våckenhus*.

L företräder:
fakultativt *r* i *bålk* jämte *burk* (vgm. *bålk*).
rd även i bildad uppsvenska, ex. *bol, ol, välan* (världen) R. S. 338, Skald. 136. Jfr Heldmanns "fast als *l*" om *rd* Schw. gram. 1.
I *lille kong valle,* Dial. art. Bokkebhla jfr 190, föreligger väl folketymologisk omstöpning av *liljekonvalje.*
L saknas i talspråket i *ska, te* R. S. 338, Skald. 139, Dial. 65, 290 samt *kar* R. S. 205, 372 jfr. Skald. 139; naturligtvis även i *verlden* R. S. 323.
M förekommer i *oomgiängelig, oumgiängelig,* 'oundgänglig' R. S. 320, 331.
N förekommer ehuru vulgärt i *fiärndel* R. S. 339 [1]).
N företräder *rn* i *gålana* [2]) o. dyl. jfr. **R** nedan ock Exkurs II.
N är borta i *hämd, nämde* R. S. 331; *wattså, wattgröt, wattqwarn, wattig* m. fl. Mon. § 6, Dial. 311, *wattdrag, wattlägga, -ning* Dial. artt. Soug Stöp, Stöpa, *wattpass* Dial. art. Waterpass; *sårgse* Dial. art. Simperr; *Meckelborg* R. S. 443. Dialekternas former med bortfallet *-n: nåla, sola* av nålen, solen, *e* fem. av *en* förekomma även i övre Sverge i vardagsspråket Dial. 52, 110.
ŋ företräder fakultativt *g* i *långmiält* 'lågmält' Dial. 198.
ŋ är borta i *anten* biform till *antingen* Skald. 140.
P företräder *f* i *Gripsvall* 'Greifswald' R. S. 443.
P förekommer utan nsv. motsvarighet i *påsyfta* i texten flerst.
P är stumt i *fampn, nampn* R. S. 323.
R växlar med *l* i *grungka* Dial. 135, *morterr* (äv. *mortare* [1])) Dial. 206, *wimmerkant* (vimmelkantig) Dial. 315.
R saknas i: 1) *fodra* reqvirere, som uttalas lika som *fodra* "gifva foder, undersätta foder" R. S. 361. 2) i vardagsuttal: i *ä* 'är' R. S. 339, Skald. 139, Dial. 326; i *ha* 'har', då det är jälpvärb (däremot *har* = 'äger') Dial. 58 samt plur. *daga, mura* Skald. 139, med deras bestämda former såsom *stolana, tärnona.* Jfr. **N** ovan. — Däremot är *utu* föråldrat R. S. 361, 427.
R förekommer utan nsv. motsvarighet i *wiskra* (fakultativt) Dial. 313.
S företräder *ʃ* i *Svitzerland* 'Schweitz' R. S. 443.
S saknas i uppsvenskt talspråk i *trast* 'strax' R. S. 338 f.
ʃ företräder fakultativt nsv. *sk* i *åscha* [3]) Dial. art. Goa; det har redan inträtt i *allschöns* R. S. 424; *ʃ* åsyftas med skrivningarna *muskiöt* R. S. 433, *schutitt* Dial. 59, *bysche* (*byscha* o. *swinbyscha*) Dial. art. Läterr, *männischa* Dial. artt. Puttifnasker ock Pyssling etc., *buskasche* Dial. art. Yde.
T företräder nsv. *d:* 1) i mask. *fastställt, förstört, nämt.* 2) i *prydnat, bedrövat, anmodat* R. S. 338, 339, Skald. 127; 3) i *skrittsko* Dial. art. Schena.

---

[1]) Så vgm. [2]) Jfr. Col. Ordesk. 57: "skrijf *hästarne, drängiarne,* säg *drängiane, hästane*". [3]) Vgm. *åfka* l. (i Barne härad) *åfa.*

T förekommer redan nu i *straxt* (talspr.) ock är oorganiskt inkommet i *postelin* [2]) R. S. 433.

T saknas genom assimilation i *hållskiuss* R. S. 416 samt fakultativt i *låssa* Dial. art. Lôssa. Är det blott ortografiskt i *bitsman, tråts* R. S. 345? I vardagsspråk, särskilt i övre Sverge, saknas *t* i *dä, dä här, mycke, anna, har börja, bärge* m. fl. R. S. 338, Dial. 41, Skald. 139.

V företräder:

nsv. *b* i *dravant* R. S. 433; däremot anser Hof *arfvode*, "arbete, arbetslön" föråldrat R. S. 427.

nsv. *bb* fakultativt i *näw, (näf)* i Upl., dock i Stockholm *näbb* vanligare Dial. 65, 214.

nsv. *ff* i *schiwersten, alunschiwer* Dial. art. Kråkebärg.

V saknas: 1) fakultativt i *bli, blir* Skald. 140; *gie, gier* R. S. 344, *ha, har* Dial. 58; 2) i *jur, diur* för *juwerr*, vilken sistnämda form anses västgötsk Dial. 163. 3) i vulgär uppl. i *sulten, sullen* Skald. 136.

§ 4. *Vokalerna.*

A företräder:

nsv. *e:* 1) fakultativt i *apall* jämte *-ell* Dial. 84. 2) i även uppsvenskt talspråk i best. art. i fem. ex. *kånsta:* "Svionum plerique, ni fallor, hodie in vulgari s. familiari sermone hac etiam terminatione in *a* utuntur" Dial. 52. I Stockholm brukas en kompromissform *handann* [1]) Dial. ib. R. S. 338 f. — Däremot är *edar* föråldrat R. S. 427.

nsv. *å* i *warta* vid sidan av *wårta* Dial. 319; *kantor* [2]) (jämte *-o-*) R. S. 433; *wamm, wamb* jämte *wåmm* Dial. art. Wåmm.

Huvudregeln för *a*-ljudens växling är densamma som i nsv. Dock anges genom inflytande från vgm. *[fost, mokt, skāpa, kār]* R. S. 204 f.

E företräder:

nsv. *a* fakultativt i *ändemål* R. S. 360, jfr. nedan § 39.

nsv. *i* fakultativt i *blåklett* jämte *-klint* Dial. 174; i *fekk, gekk* R. S. 355; i *te(ll), ve(d), drekka, flekka* Dial. 36, 65; i *skrefven, blefven* R. S. 355; i *tilljårr, telljårr* Dial. art. Tihlde. I *ögnbleck* R. S. 427, *nästleditt* år Dial. art. I fiohl ock *flenskallått* Dial. art. Fhlebutt anges inga *-i*-former. Åtminstone i skrift växla *vi vele* ock *vi vilje* R. S. 345, 355.

---

[1]) Dylika former finnas ännu kvar åtminstone i en kategori av ord, nämligen ortnamnen i deras officiella form t. ex. i kyrkböcker ock på generalstabens kartor. Ett ställe, som av folket kallas *Bóa, Hálla, Slä'tta,* skulle naturligtvis på kartan heta *Boden, Hallen, Slätten,* men vederbörande ha icke vågat göra en så skarp förändring utan konstruerat formerna *Bodan, Hallan, Slättan.* Ännu ett steg har denna halvlärda folketymologi gått i *Kålland,* det gamla *Qvaldin,* vars form i vgm. är *Kå'lla;* det nybildade *Kållan* har blivit fattat som ett kompositum av *-land.* [2]) Så vgm.

nsv. *ei* i "*Hållsten* eller *Holsten*" R. S. 443.

nsv. *o* i *tungemål, nie, tie* allt fakultativt (styrkt blott i skrift) R. S. 345.

nsv. *ä* . . . om vexling av *ä* ock *e* se under Ä.

E förekommer utan nsv. motsvarighet: 1) i *hérren* nsv. *herrn* R. S. 296 [1]. 2) i *bredewid* Mon. § 6, *ögnebryn* jämte *ög(o)nbryn* Dial. art. Brun [2]; eljes är denna "bindevokal" föråldrad eller dialektisk se § 39. 3) framför avledningsändelsen *-lig* t. ex. *lyckelig, dagelig* R. S. 363. I R. S. betraktas formerna utan *e* såsom tillåtna sammandragningar, i Dial. (44 etc.) åter som normalformer, så även mot nsv. *näppligen* art. Swårligen. I Skald. använder Hof själv de kortare och längre formerna om varandra, dock nästan alltid *-e-* i adverb på *-ligen* ex. *förmodeligen* 4. Redan Pfeif meddelar s. 220, att detta *-e-* var fakultativt. 4) i *buska-sche* (så avstavat) Dial. art. Yde. Jfr. § 7.

I företräder:

nsv. *e:* 1) i tonstavelse: i *si* (uppsv. talspråk, *si* är eljes ecce) R. S. 338, Dial. 249; i *gi* 'ge', som utdömes Skald. 127 h; i *spits* jämte *spets* Dial. art. Kamm; i *rimmsa* Dial. 235; i *triwenn, triwlig* Dial. 297; i *witta* jämte *wetta* ock *weta* (ha en viss riktning) Dial. 314; i *solschinet* Dial. art. Sohla; i *digel, degel* Dial. 108; i *ogin* jämte *ogien* Dial. art. Wågiätenn; i *inwickla* Skald. s. 138; i *emillan* jämte *emellan* Dial. 111; i *Hindrik* R. S. 443. Åtminstone i skrift finnas *ginast* ock *ögonskinligen* R. S. 345. Jfr. *ogin, solschinet* ovan. Talspråket har naturligtvis *di* 'de' Dial. 103.

2) i svagtonig stavelse: a) i neutrum av adj. ock part. på *-en,* t. ex. *tagit, brutit, trägit* R. S. 331; undantag utgöra *mycket, intet, litet, hvilket, vordet;* artikeln har alltid *-et* (text); mask. på *-in* är föråldrat. Formerna på *-it* ogillas av Sahlstedt, vilken som bekant i grammatiken infört skilnaden mellan supinum ock ptc. neutr. [3]. b) i följande enstaka: *twi wali* Dial. art. Tråwehle, *regimente* Skald. 27 (text) samt fakultativt i *mortill* Dial. 206.

nsv. *ei* i *Svitzerland,* 'Schweitz', *Brunsvik,* 'Braunschweig', *Gripswall,* 'Greifswald' R. S. 443.

nsv. *y* fakultativt i *hill(a)* l. *hyll(a)* Dial. 157, *drick* l. *dryck* Dial. art. Wahldrekk.

nsv. *ö* i *kirtell, kirsbär* (fakultativt) Dial. 172.

I förekommer utan motsvarighet i neutr. av adj. på *-lig,* se § 32.

O företräder:

nsv. *a* i *borto;* uppl. har dock *bårta* Dial. 65, R. S. 298.

nsv. *e* i imperf. konj. *stodo, togo, wunno, blefwo* hos "Vestrogothi et alii" Dial. 61, R. S. 354.

nsv. *u* i *Hamborg* R. S. 443; *hofvud* är föråldrat R. S. 427.

---

[1]) Så Weste samt enl. Gadd Östra härad i Småland. [2]) Dial. 331 upptages *e*-formen blott som västgötsk. [3]) Jfr. Kock, Fsv. Ljudlära 283 ff.

Vexling *o—å [ω—ô?]* förekommer i *soldat, orka, bock*[1]), *form, domkyrka, blomma, socken, orm* R. S. 385; *doterr, dåtterr* Dial. 104; *stωmm* är östgötskt, *stômm* västgötskt Dial. 278.

U företräder:

nsv. *au* i *Brunsvik* 'Braunschweig' R. S. 443.

nsv. *e* i *axull* Dial. 65, 86 (även *-ell*), samt *betull* Dial. 89, jfr. Å; i *klapursten* Dial. art. Gallstrand.

nsv. *o* fakultativt i *bucka* Dial. art. Buga, *brusk* ib. 96.

nsv. *y* i *urwäder* R. S. 333, Dial. 37, *y-* ogillas[2]).

nsv. *ö* i *knul* jämte *knyl(a)* ock *knöl* Dial. 177, *knulpåk* Dial. art. Kuhlepåk. Jfr. Y.

Regeln för de särskilda *u*-ljudens växling är densamma som i nsv., dock anges kort *[u]* i *ull, mull* R. S. 206 enligt nutida vgm.

Y företräder:

nsv. *e* i *chymien* R. S. 161 (text);

nsv. *i* i *enskylt* R. S. 331 (så alltid i text, men *särskilt, åtskilt*); fakultativt i: *klyppa* Dial. 175, *klyfva* 'klifva' (i uppsv.) R. S. 339, *twy* Dial. art. Tråwehle, *tyttell* Dial. 302, *kålskrynda* Dial. art. Ryss;

nsv. *ju* i *lyda* 'sonare' (*liuda* har H. aldrig hört) R. S. 361; i *tyw* eller *tiyw* Dial. 66, 293 (*tiuw* förekommer aldrig i uppsvenskt tal); i *nyta, nyrar* i bildad västgötska Dial. 37.

nsv. *ö* i allmänhet med växelformer i följande ord: *bössa, byssa; knyl, knöl, knul; kyrsbär, ki(e)rsbär; kyrtell, kirtell; mössa, myssa; ömsa, ymsa* R. S. 345, Dial. artt. Knagghlig, Knös, Knuhl, Kiörsebär. Utom beträffande orden *knöl, körtel, körsbär* är växlingen blott styrkt såsom befintlig i skrift. — Blott skrivsed är *fransösk* R. S. 331.

Y växlar med *vi* i *syll(a), swill(a)* Dial. 288.

Å företräder:

nsv. *a* fakultativt i *våkenhus*[3]) Dial. 317, R. S. 345; i *bönås* (jämte *bönhas*) Dial. 101; i *hångk* samt *dångk, plånk, stånka, åv,* bland vilka åtminstone de tre sistnämda äro vulg. uppsv. R. S. 339, Dial. 65, 102, 144, 276.

nsv. *e* i *dåm,* 'dem' R. S. 339, Dial. 65; *tröskål, aksål, betål, tåtål* Dial. 65, 86, 89 ock art. Hwen (alla utom det sista tydligt angivna som vulg. uppl.). Jfr. U.

nsv. *ω* (som växlar med *ô*) i *hånåmm* Dial. 57; *blåmmsterr* Dial. art. Majstång.

nsv. *u* i *bråmma* (fakultativt) Dial. 96 ock art. Lumma; *snårra* ib. art. Tölle; fakultativt i: *sårra* ib. 284; *bålk* (jämte *burk*) Dial. 98; *dåga* R. S. 311, Dial. 104; *gål* Dial. 141; *smolor* (åtm. skrift. R. S. 345; *åpp* (Svealand) jämte *upp* (Götaland ock rspr.) Dial; 306, R. S. 339; *åmmbära, -giänge, -gås* Dial. 305 f. o. flerst.) *farstå* (vulgärt) Dial. art. Skongke.

---

[1]) Vgm. *ωrka, bωkk.* [2]) Weste *u-* som huvudform, Sahlst. m. fl. blott *u-*. [3]) Vgm. *vå'ckenhus.*

Ä växlar med:

a i *kiämma* Dial. 38, 166; *bländning* Dial. 91, R. S. 345, samt åtminstone i skrift i *skieppsvärf, förändring* R. S. 345. *Arm* ock *ärm* förblandas enl. R. S. 361. *Ä* företräder nsv. *a* i *härska sig* Dial. 156.

e i *bäck, beck* Dial. 88 ock art. Resp, R. S. 345; *bälläte* (uppsv.) *beläte* (rspr.) R. S. 338; *bä(t)sk* (uppsv.), *besk* (västgötskt) Dial. 89; *bätta, betta (-e), beta* (jämte *bit*) nsv. beta, bit ib.; dithörande värb "*bätta* ällerr *betta sönderr*" Dial. art. Sôppa; *drägla, dregla* Dial. art. Sekkhla; *emedan* ock *emädan* R. S. 361, 345 (*mädann* uppsv. Dial. art. Slubbra); *erg, ärg* Dial. 112; *äwighet* (uppsv.), *ewighet* (västg.) Dial. 81; *fensterr, fänsterr, fönsterr* Dial. 126; *frästa* (uppsv.), *fresta* (rspr.) R. S. 338; *giel, giäl* Dial. art. Gan; *hälge* (västg.), *hel(i)ge* (uppsv.) Dial. 155; *kied, kiädia* Dial. 170, art. Lekane; *kiek, kiäk* Dial. 170; *lell, läll* 'likväl' Skald. 140; *lämna, lemna* Dial. art. Lewa; *reworm* (västg.), *räworm* (uppsv.) Dial. 236; *skammfera* (västg.), *skammfära* (uppsv.) Dial. 259; *wen, vener* (västgötskt ock i rspr. föråldrat) mot *wänn, vänner* Dial. 38, R. S. 427; *äga* (rspr.), *ega* (västg. ock möjligen rspr.) Dial. 110 (jfr. *ägendom* ib. ock R. S. 449 [1]). Blott *e* anges i *dest* Dial. art. Okôstig.

i i *wärke, wirke* Dial. 315 ock art. Eke; i de i talspr. vanliga *mäj, däj, säj* R. S. 338, Skald. 136, Dial. art. Däk, Mäk, Säk; i *tä* (vulg. uppsv.), *te* (västg.), *till* (rspr.) Dial. 65.

å i *läta, fräga* (uppsv.) mot *låta, fråga* (rspr.) R. S. 338; i *låna, läna* (utan skild betydelse) R. S. 361; åtminstone i skrift i *gråhårig, gråhärig* samt *bläst, blåst* R. S. 345.

Anm. Växlingen *e—ä* låter sig väl i allmänhet förklara ur kända språkhistoriska förhållanden såsom t. ex. urnord. växling *ei—ē* (*fresta : frästa, besk : bäsk*) resp. *ĭ, ĕ*, framkommen genom lagarna om urnordisk monoftongisering ock urgermanskt *a*- resp. *i*-omljud [2]). I en mängd av orden ställer förövrigt jämförelsen med nsv. tillvaron av dubbelformer utom allt tvivel, t. ex. nsv. *kedja, kädja, lemna, lämna*. Det är av vikt att fasthålla detta, då man eljes lätt skulle kunna tro, att (en del av) växelformerna vore att förklara genom oriktig analys av Stockholmskans mellanljud, vilket på ett oövat öra gör intryck av *e*, då man väntar *ä*, ock tvärtom. — Något skäl att antaga tillvaron av detta mellanljud finnes således ej heller här.

Ö företräder:

nsv. *i* fakult. i *söllwerr* (Västergötland ock ofta i övre Sverge) Dial. 288.

nsv. *o [= ω]* fakultativt i *bök* Dial. 92; *gnöla* Dial. 137.

---

[1]) Härtill kommer dels från formläran formerna *let* av *låta* (sonare), *greto, gräto*, dels tillsist den blott från R. S. 345 upptagna (ock således ej som talform styrkta) dubletten *enkel, änkel*.

[2]) Hit vill jag föra *vän*, hvars *ä*, såvitt jag ser, ej på annat sätt kan förklaras.

nsv. *o* [= *ô, å*]· i *omörnadd* jämte *-å-* Dial. art. Urrenn; *klöster* B. O. 112.

u fakultativt i *töffsa till* Dial. art. Nöffsa.

nsv. *y* i *bögell, böjell* Dial. 98; *ögla* Dial. 38; i *rökerr* Dial. 60, *röka* l. *ryka* Dial, 239 [1]). Härtill komma de blott för skriftens vidkommande styrkta dubbelformerna *kyrka, körka; vidlöftig, vidlyftig; ömnig, ymnig* R. S. 345.

Då olika vokaler i regel pläga synkoperas enligt samma lagar, har jag ansett det lämpligt att sammanföra fallen av vokal-bortfall på ett ställe. Jag söker därvid sammanhålla de synkoperingar som historiskt höra tillsamman.

1) Apokope av slutvokal har i stor utsträckning inträtt i de dialekter från vilka svenska riksspråket utgått [2]). Det vanligaste exemplet är apokoperade imperfekta av första konjugationens värb såsom *segra', ho'a', tråtsa', älska'*. Dessa former voro vanliga i "omgänges tal" överallt utom i Skåne ock Småland Dial. 58, Skald. 138. Samma ursprung ha enligt min mening adverb på *-li* för *-ligen* (historiskt sett *-liga*) såsom *gudli, dagli, kärli, rättli, näppli, nyli, yngkli* etc. Skald. 138, Dial. 62 [3]). — Substantiv på *-are* bruka utgöra undantag från apokoperingsreglerna; dock meddelar Hof Skald. 139 formerna *åskådar', tjänar'*, som det tyckes, bland talformer vilka icke lämpligen användas i poesi.

2) Den av Noreen uppställda lagen, att då två obetonade stavelser följa eller föregå en betonad, så synkoperas den som står närmast den betonade stavelsen, har naturligtvis framkallat en mängd satsdubletter. Såsom sådana uppfattar jag de förkortade: *dra, ta, ha, bli, ge, hur* anförda hos Hof Skald. 138, *sa* eller *sad', bå* eller *båd', la* 'lade' ib. 39, *ell* ('eller', historiskt < fsv. *ælla*) Skald. 139, *nån(sin)* R. S. 363, *plä* (plur.) Dial. art. Tulla, alla uppkomna i proklitisk ställning. Formerna kunna således oberoende av litteraturens vitnesbörd föras tillbaka till fornsvensk tid.

3) Vårt språk har tendens att synkopera obetonad (dialektiskt t. ex. i vgm. även svagt bitonad) vokal, som står mellan två homorgana eller nästan homorgana konsonanter [4]). Så har *hwaran', en an'* uppkommit ur *-annan* (anf. Skald. 139). Likaså *(stan?) mästarn purpurn, läkarn* Skald. 140; kanske hör hit *bö(de)l* Dial. 101. I fall, där det vårdade språket har svarabhaktivokal, är det, såvitt jag ser, omöjligt att avgöra, huruvida denna i senare tid synkoperats eller aldrig utvecklats. Exempel på detta fall äro: *rår, bjur, fjär, wär, er* Skald. 140. I åter andra fall ha väl de

[1]) I dessa ord anges *y* vara västgötskt. Uppgiften får dock ej tolkas alltför stringent, ty på det sist anförda stället anges *ryka* som riksspråksgiltigt under det *röka* säges vara "uppsvenskt eller snarare uppländskt".

[2]) Jfr förf. Sv. Landsm. XIII, 3 sidd. 5, 21 f., 44 m. fl. st. samt där anförd litteratur.

[3]) Apokope i analoga adjektivformer uppvisas av mig anf. st. s. 21 f.

[4]) Ett gott isolerat exempel är *[ä˜n˜də]* i Stockholmsuttal.

under 1) ock 2) nämnda orsakerna samvärkat t. ex. *män* medan, *se'n, re'n, för'n, far, mor, bror* (Ex. *är du re'n här? Skall du resa, mo'r? Bro'r Pär* o. s. v.).

4) *"Sjön, byn, ön, bron, frun* äro nu i tal ock prosaisk skrift wanligare än *sjöen"* etc, Skald. 140.

5) Den av äldre doktrinärt anlagda skalder brukade elisionen vid hiatus utdömes såsom saknande stöd i talet Skald. 139, 3.

6) Slutligen återstår att nämna några spridda fall av värklig eller skenbar synkope: *himm(e)len, menn(i)skan, ant(ing)en, k(on)ung, kiärng* (*kiäring* anses västg.) Skald. 140, Dial. 171; *härmlin* Dial. art. Wissla, *ögnbryn* Dial. 96, 330. — Har *utinpå* Dial. art. Kränga etc. uppkommit genom synkope?

III. **Stavelsebyggnad m. m.**

§ 5. En stavelse bestämmes av Hof såsom: "så månge liudämnen, ett eller flere, som uti ett enda andtag tilsammans, tätt och på intet sätt afbrutit, uttalas." R. S. 32. Denna definition kommer ju det rätta ganska nära, ock då det gäller att i det konkreta bestämma stavelser, visar sig Hof också vara på rätt stråt. Så anger han under åberopande av sitt uttal stavelsebegränsningen *gläd-ja* R. S. 238, ock i Anm. s. 57 ff. anger han tydligt, att han "aldrig hört någon säga" *dag-en, lag-a, rik-et, nöd-ig* utan *da-gen* etc. Vidare uppräknar han bl. a. *far-lig, dug-lig, tys-ke, fis-ken, träs-ket, mäs-te, präs-ten,* åtskilliga andra av mindre intresse att förtiga, allt i full överensstämmelse med vårt språk[1]). Han har även ett par iakttagelser om stavelsebyggnaden i övrigt. Så uppräknar han följande konsonantförbindelser, såsom för svenskar besvärliga ock ovana: *schr, pf, pfl, pt, ps, tsv (zw)* R. S. 281. Han meddelar ock, att vi i svenskan ej ha några diftonger [2]) (om ej *i, u; j, w* + vokal skola såsom sådana räknas, varom han är oviss). *Europa* läsa svenskar i allmänhet "förr än wi blifwe något öfwade", såsom fyrstavigt (R. S. 280) ock olärde västgötar säga *Pawelus, Magrits* för *Paulus, Maurits.* Dial. 39.

§ 6. Skilnaden mellan å ena sidan *tal, ful, gul* ock å den andra: *tall, full, gull* anser han vara att i de senare, "genom sielflydningarnas kortare uttalande, får det nästföljande *l* en stöt och liksom häftigare anfall". R. S. 303. Alltså: kvantitativ skilnad på vokalen, intensitetsskilnad på konsonanten. Då två konsonanter följa på en kort vokal, är det den första som får "stöten", vadan skrivningar sådana som: *bortt, kortt, korss, folck, starck, smältt, giftt, sändd* ogillas. R. S. 410, 411. I Skald., där Hof något mera sysslar med positionsbegreppet, finna vi, att han anser *skŭll, ŏss* ock dylika sakna position (Skald. 87, 88), under det första stavel-

---

[1]) Om *kom-ma* etc. jfr. nästa § i slutet.
[2]) Så även Ihre. Jfr. § 1 V, J.

serna i *hoppet*, *rötterna*, *wärre*, *träffelig*, *allom*, *grymmare*, *munne*, *mannakön*, *icke* (Skald. 88) ansättas som långa i strid mot hans vanliga uppfattning av vokalkvantiteten, vadan man måste anse, att det är fråga om positionslängd (vilket förövrigt uttryckligen anmärkes om *hoppet*). Men då någon kvantitativ skilnad mellan *hopp* ock stamdelen av ordet *hoppet* knappast förefinnes, är det väl geminationen han här observerat, varmed må sammanhållas, att han, ehuru indirekt ock utan åberopande av uttalet, förordar avstavningen *man-nen*, *den-ne*, *främ-mande*, *kom-ma*, *vil-le* etc. Att vi här skola ge Hof vitsord gentemot t. ex. Ljungberg ock Botin, vilka tydligen bestämma stavelsebegreppet icke efter fonetiska utan efter etymologiska grunder, lider väl intet tvivel.

§ 7. I en punkt anser jag mig dock böra förhålla mig skeptisk gentemot hans uppgifter ock detta är i fråga om stavelsebildande konsonant. Att *vatten* ock dylika ord nu vanligen uttalas med *n̥* ock således utan någon motsvarighet till skriftens *e*, är väl säkert, ock samma uttal har på 1600-talet iakttagits av Columbus ock enligt min mening även av Aurivillius[1]). Det blir därför tvivelaktigt, huruvida man skall sätta tro till Hofs[2]) ock Pfeifs[3]) under mellantiden framkomna uttalanden, att *e* höres i *vatten*. Deras bevis är egentligen, att ordet är metriskt tvåstavigt, ock så var det också hos Columbus, att döma av värserna Ordesk. 53, ock det hela kan alltså bero på, att teorin krävde en vokal i varje stavelse[4]). — Emellertid hindrar oss tvivlet i denna punkt ingalunda att tillgodogöra ett par upplysningar om dessa ords förhållande i satssammanhanget ock i komposition. Det tyckes nämligen som skulle *l̥*, *n̥*, *r̥* i vissa fall ha framför vokal uppgifvit sin stavelseton. Så ha vi av *skvaller*, *tvivel* sammansättningarna *sqwallraktigt* (så avstavat) Dial. art. Sladdertaska, *tviflaktig* jämte *tvifvelaktig*. R. S. 363 (uttryckligen framhållet som talspråksform). Härmed äro att sammanhålla *kaklungnsmakare* Dial. art. Pôttemakare samt *wintrunge* ib. 315, av vilka det förra överensstämmer med nutida vgm., det senare av Hof anges som västgötskt. Ljudlagsenliga äro således också de artikulerade formerna *näwrenn*, *wintrenn* Dial. artt. Winnschi, Wintrunge. Om de ”efter et allmänt uttal tvåstafwiga” *watten*, *wapen*, *töcken*, *lösen* heter det Skald. 140 (s. 166): ”när i werser på dem följa ord, som begynnas med en sjelflyding; kunna de hopdragas och göras enstafwiga; såsom: *watn är*, *wapn af*, *tekn at*, hwilket annars icke låter sig göra, utan at stöta öronen”, ock på tal om det i poesi förekommande av Hof utdömda, *ell’* ’eller’ heter det: ”*Ell’r* torde man dock i nödfall kunna bruka, då en sjelflyding följer”.

I sammanhang med föregående uppgifter om stavelsebildande *n* må ock anföras ett uttalande av Kellgren, vars fina känsla för

[1]) Jfr. Sv. Landsm. XIII, 3 s. 55 f. [2]) R. S. 377. [3]) Pfeif s. 99.

[4]) Den åsyftade värsen lyder: *Til wattn ok til lands omdrifwen hijt ok dijt*, där *wattn* (så skrivet) användes som tvåstavigt.

språkets ljudliga sida är tillräckligt dokumenterad genom hans bestämning av svenskans musikaliska akcentuering. I den från Baggesen översatta "Då jag var liten" lyder andra versen *"Och liten var jag, knapt en alen lång"*. En not till ordet *alen* lyder: "Så skrifves ordet på danska: hvarför icke lika så i vårt språk? Det uttalas ju lika med *dalen, salen* och andre tvåstafvige ord? Om det strider mot gammalt bruk, må ju detta bruk ändras, när uttalet ändrat sig; som det skett med *vatten, vapen* o. s. v. Men — torde man säga — då bör ju ock skrifvas icke *moln* utan *molen* (*målen*)? — Denna följd är icke rigtig, emedan då *Aln* säges släpande som *Dalen* och uptager samma tid, säges deremot *Moln* hårdt och korrt såsom *Molln*, men alldeles icke som *Alen, Kålen* etc. — Det bästa torde vara, att nyttja ömsom *Aln* och *Alen*, alt efter som versens harmoni sådant vill eller nekar". Vad först beträffar uppgifterna om kvantiteten i *aln* ock *moln* så bestyrkas de av Weste, så vitt nämligen jag rätt uppfattar honom. Jfr. nedan exkurs II. Den andra uppgiften åter, att vi skulle haft ett uttal *alen* (*alṇ?*) är jag ej i stånd att verificera, ehuru jag å andra sidan ej ser något särskilt skäl att betvivla den. Det bör emellertid ej förgätas, att vi möjligen (eller troligen) av det till sin skrivform tvåstaviga ordet *dalen* haft en enstavig uttalsform rimmande på *aln*, ock att denna dublett kunnat hos Kellgren framkalla falska analogislut.

Jag har redan vidrört ett par frågor, rörande kvantiteten. Emellertid har Hof så sammanblandat akcent ock kvantitet, att en särskild avdelning måste behandla dessa i sammanhang.

Akcent ock kvantitet.

(Hofs m. fl:s uppfattning av dem.)

§ 8. I motsats mot mängden av sina föregångare ock samtida skiljer Hof visserligen klart mellan kvantitet ock akcentstyrka; däremot har han gjort sig skyldig till en sammanblandning mellan kvantitet ock akcentform, vilken vi måste utreda, innan hans uppgifter kunna tillgodogöras. Först emellertid ett par ord i en annan fråga.

"De stafwelser som hafwa många medlydningar, äro i sig sielfwa långsamare och widlyftigare att framföra, än de som hafwa få . . . . . Men i Swänska språket genom wanan, sägas flere medlydningar i en stafwelse . . . så fort och kort tillsamman, att deras antal icke giör någon stafwelse märkeligen längre eller kortare; utan synes hos oss stafwelsernas längd och korthet endast komma, och efter wåra örons wana böra dömas, af sielflydningarnas dryghet. Således kan jag ej finna annat än . . . att *is* glacies, som har ett långt *i*, är en längre stafwelse än *brist*, som har ett kort *i*". R. S. 292.

Våra slutsatser från Hof komma alltså till en början att gälla vokalkvantitet ock icke stavelsekvantitet (1).

§ 9. Den åsyftade summanblandningen består, såsom redan av Kock påvisats, däri, att Hof i R. S. genomgående betecknar som korta tonstavelser med akut (akc. 1) ock som långa dylika med grav (akc. 2)[1].

a) Långa anses stavelser med akc. 2 ock lång vokal: *āvlāde (avlägga)* R. S. 305, Skald. 33; *āvskēd* Skald. 26, 40, Parn. 173; *bjūda* Skald. 24; *bōkstāv* Skald. 33; *både* R. S. 298; (*dāgbōk* Parn. 173[2]); *djävul* Skald. 24; *dȳrbār* Skald. 40, Parn. 175; *döden* (av *döda*) R. S. 296; *fādren* Skald. 22; *fārled* R. S. 305; *fārlig* Skald. 26, 40; *fārväg* Skald. 33; *föda* R. S. 298; *fördēl* R. S. 305, Skald. 26, Parn. 173; *förköp* Skald. 33; *förmāk* Skald. 40; *förman* ib.; *gālen* R. S. 305, Skald. 33; *gōda* R. S. 295; *grīnen* Skald. 33, 53; *gråten* 'fletis' R. S. 305, Skald. 33, 53; *gårdāg* R. S. ib.; *högskött* Skald. 26, Parn. 173; *högmōd* R. S. 305, Skald. 26, Parn. 173; *kāka* R. S. 306; *klārnā* Skald. 26, Parn. 173; *kära* R. S. 295; *kärlēk* Skald. 26, 33, 40, 91, Parn. 175 o. 76; *köpmān* Skald. 26, 40, Parn. 173; *lāgbōk* Skald. 26, 40; *lāgen* (av *laga*) R. S. 296, Skald. 33, Parn. 175; *lāggrānn* Skald. 26; *lāgmān* ib. ock Skald. 40; *lērgrōp* ib.; *līda* R. S. 305; *līka* R. S. 295, Skald. 88; *līke* R. S. 296; *līkstōd* Skald. 26; *lōfōrd* R. S. 311; *lära* R. S. 298; *lärdōm* Skald. 26, Parn. 173; *läsa* R. S. 288; *māga(-e)* R. S. 298, 311; *māka* R. S. 306; *mālen* (av *mala*) R. S. 296, Skald. 33; *mīna* R. S. 295; *mjö'lkār* R. S. 305; *māta* R. S. 311; *nāgel* 'clavus' R. S. 305[3]); *nåde* Skald. 88; *någon* ib.; *ōrsāk* Skald. 33, Parn. 175; *päron* R. S. 298; *rīke* Skald. 91; *rōsor* R. S. 305; *råda* Skald. 87; *rådsam* Skald. 26; *sātān* Skald. 88; *skāda (-e)* R. S. 298, 305; *skrīva* R. S. 305; *skūren* Skald. 88; *slāgen* (ptc.) Skald. 33; *spāda* R. S. 298; *stōra* R. S. 295, 305; *stōrlēk* Skald. 26; *tāga* R. S. 298, 305; *tāla* R. S. 298; *tālrīk* Skald. 40; *tīna* 'dina' R. S. 295; *trädet* (av *träde*) Skald. 33, Parn. 175; *tjäna* Skald. 24; *trägen* Skald. 33, 53, Parn. 178; *ū'tstå* Skald. 40; *vāna* R. S. 305; *vārsam* Skald. 26, 40; *vīnstēn* R. S. 305; *väglāg* Skald. 26; *åbo* 'colonus' R. S. 296, Skald. 33; *äras* Skald. 88; *ärlig* Skald. 26, Parn. 173; *äta* R. S. 311; *öden* Skald. 53.

Hit få vi föra *vrēdgas* Skald. 26.

Summa 82 ex.

---

[1]) Om den något avvikande uppfattningen i Skald. jfr. sid. 226. Mera exakt vore att säga resp. "med enspetsig fortis" ock "med tvåspetsig fortis". Jfr. nedan.

[2]) Finnes ej på motsvarande ställe i Skald., vadan det väl är en variant till *lagbok*. [3]) Isl. *nagli*, vgm. *nn'yəl*.

b) Långa anses i R. S. stavelser med akc. 2, även då vok. är kort. Ex.:
ālla 295, *ārma* ib.; *ārmar* ib.; *bōrto* 298; *frōmmas* 311; *gānska* 311; *hāttar* 295; *īntet* 298, 311; *krāftig* 298, *krōppar* 295; *kȳrka* 298; *lȳcka* 311, *lätta* 295; *māndel* [1]) 305, *mäktig* 298; *ōnda* 295; *skātta* 298, *skvāllra* ib.; *trȳgga* 295, *träffa* 298, *trōsta* ib.
Summa 21 ex.

I R. S. är Hof på denna punkt, så länge frågan är om metrik, i det närmaste konsekvent. Typerna *tálet* ock *tállen* sammanföras under rubriken kortstaviga, under det *tàlar* ock *tàllar* anses för långstaviga [2]). Emellertid har han ej varit alldeles blind för, att hans analys var på villospår. Han säger t. ex. 305: "*Miölkar*, farinarium, har twänne långa stafwelser, men tonen är i den förra allenast; *miölkar*, mulget, utsäges med olika dryghet, dock är tonen lika som i det förra." Han undviker således att karaktärisera olikheten i "dryghet" mellan de båda orden; *mjölkar* av *mjölka* skulle ju enligt hans teori ha betecknats som långstavigt, men det var honom svårt att utdraga denna konsekvens, då han hade jämförelsen med *mjöl-kar* för ögonen [3]). *Godhet* ock *fromhet* ha i hans språk båda akc. 2, men han finner dock, att *from-* i *fromhet* icke är fullt så långt som *god* i *godhet*. R. S. 298.

Denna inkonsekvens yttrar sig även, då han §§ 389 ff. skall avhandla frågan om kvantitetens beteckning. I allmänhet undviker han här att beteckna sådana ord, i hvilka den värkliga kvantiteten än en annan än den han konsekvent borde förutsätta. Dock ansätter han med dubbelkonsonant följande, i hvilka vi väl ha akc. 2: *fullmäktig*, *alltid*, *alldeles*, *bollhus*, *tallved*, *hållskiuss*, *straffwärd*, *allmakt*, *allmän*, *brygghus*. Betecknande anmärker han, att *full* etc. "lika framföras, som när de äro enkla". R. S. 416. Det är denna nära liggande association, som fört honom ur hans systèm. Liknande är väl förhållandet med *tĕcken* ock *tēken*. R. S. 300. Växlande akcent i detta ord kan svårligen antagas, ock man måste väl erkänna att Hof, som ej kunde vara blind för den värkliga kvantitativa olikheten i detta ords uttal, ej hade någon annan kategori att föra det under. Det är dock endast i sällsynta fall som man kan vara oviss om, vad Hofs kvantitetsuppgifter betyda. Såsnart ej nära liggande jämförelser föra honom in på en annan väg, är det akcenten han i främsta rummet observerar. En sida nedom de nyssnämda exemplen anmärker han, att längdbeteckning genom vokalfördubbling skulle leda till motsvarigheten: *lääsa—läser*, alltså på nytt den gamla synpunkten.

Försiktigheten bjuder alltså, att man från materialet avsöndrar sådana ord, som nämnas i sammanhang med frågor om dub-

---

[1]) Vgm. *à*, Weste *à* l. *á*. [2]) Om typen *talade* jfr. nedan § 19. [3]) Anm. 71 skriver han *miöll-karr* resp. *miöl-kar*.

belskrivning[1]). I övriga fall finnes föga utrymme för tvekan om vad, som för hans uppfattning om kvantitet varit bestämmande; detta är i R. S. i tonstavelser före ultima regelbundet akcenten. Däremot har han i Skald. genomgående ändrat sin uppfattning angående typen *tàllar*. Han för nu hela denna grupp tillsamman med de kortstaviga. Alltså föras där av hithörande ord till långstaviga endast typen *tàlar* med akc. 2 ock lång vokal samt till kortstaviga typerna *tálet, tàllar* ock *tállen* alltså med akc. 1 eller kort vokal (eller bådadera). Sålunda anges numera *frŏmhet*, i R. S. *frōmhet*.

c) Exempel på ord med akc. 2 ock kort rotvokal i Skald.: *dŭmhēt* Skald. 26; *ĭnŏm* Skald. 26, 33, Parn. 173, 175; *spĭnnhŭs* Skald. 40; *sprătthŏk* Skald. 26, 40; *săllhet* Skald. 87; *snăllhet* Skald. 88; (*tĭllhöra* Skald. 33, Parn. 175). Summa 6 ex.

§ 10. Jag övergår nu till att meddela exempel på ord, vilka angivas som kortstaviga därför, att de ha akc. 1, ock indelar dem genast i grupper. Inom varje grupp upptagas först orden med i värkligheten lång vokal:

d) Artikulerade former: *bŏken* R. S. 306; *dŏden* R. S. 296, Skald. 53; *frĭden* R. S. 295; *hătet* ib.; *lăgen* R. S. 296. Skald. 33; *lĕden* Skald. 33; *lĭvet* ib.; *lĭket* R. S. 295, 296; *lŏnen* R. S. 295, 298; *mălen* (av *mal*) R. S. 295, 296, Skald. 33; *plăten* R. S. 305, Skald. 33, 53; *rŏsen* R. S. 295; *slăgen* Skald. 33; *sŏlen* Skald. 33, 88; *svĭnen* Skald. 33, 53; *tălen* R. S. 305, Skald. 33; *tălet* Skald. 33, Parn. 175; *trădet* Skald. 33; *văgen* Skald. 33, 53, Parn. 178; — *gŭllet* R. S. 295; *hătten* ib.; *krŏppen* ib.; *kărret* ib.; **lăsset* ib.; **lĭnden* ib.; *mănnen* R. S. 306; **mŭnnen* R. S. 295; (*vĭnsten* R. S. 305 är tvivelaktigt, då det nämnes som motsats till *vīnsten* 'tartarus' ock såsom parallelt med *mjölkar* 'mulget'); *hŏppet* Skald. 87, bevisar intet. Summa: 19 + 8 ex.

e) Andra stavelsen har svarabhaktivokal: *ăvĕl* Skald. 26, Parn. 173; *făgĕr* Skald. 26, 88; *fŏder* R. S. 298; *fŏgel* ib.; *hĕder* R. S. 296, Skald. 40, 88; *măger* Skald. 40; *mŏgel* R. S. 298; *năgel* 'unguis' R. S. 305, Skald. 40; *nĕder* Skald. 88, Parn. 175; *săker* (adj.) R. S. 296, Skald. 33, Parn. 175; *sĕger* Skald. 26, Parn. 173; *sŏder* Skald. 33; *tăgel* Skald. 26, 33; *tĕgel* Skald. 33; *vădĕr* Skald. 33, 88; — *vătten* R. S. 298.
Summa: 15 + 1 ex. (Verbalformer ock plurala substantivformer på *er* behandlas särskilt).

f) Första stavelsen saknar fortis: *bĕkrŏnes* R, S. 311; *berĕda* Skald. 33, Parn. 175; *bĕskrīvă*

[1]) I en del fall upptager han dubbelformer med enkel ock dubbel konsonant. Då han icke i något fall använder konsonantfördubbling för att beteckna enspetsig akcent, anser jag alla dessa ord kunna upptagas på kvantitetsläran. Jfr. § 27.

R. S. 305, Skald. 27, 33, Parn. 175; *betăga* R. S. 305; *betăla* Skald. 33, 42; *förskrīva* R. S. 305; *förtăga* ib., Skald. 33; *förtă'la* Skald. 42, Parn. 175 — *ŏgūdă'ktĭgĕ* R. S. 311 (Weste *á*).

Summa: 8 + 1 ex.

g) Nysv. har akc. 1 av diverse anledningar (specielt lån): *ădēlēn* Skald. 27; *bībel* Skald. 26; *bībēlēn* Skald. 27; *mēdēl* Skald. 26, 33, 40; *stövel*[1]) R. S. 298; *säker* ib.; *åbo* (staden Åbo) R. S. 296, Skald. 33; *över* Skald. 33, 87; — *ĕnkel* R. S. 298; *händel* R. S. 305. Summa 8 + 2 ex. Summa exempel i grupperna d–g: 50 + 12.

§ 11. Emellertid är Hofs uppfattning icke härmed fullkomligt utredd. Frågar man sig, varför han sammanblandat akc. 1 med vokalkorthet ock akc. 2 med vokallängd, så synes mig svaret ej kunna bliva mer än ett. Svårligen kan det vara stavelsernas inbördes tonhöjdsförhållande, icke heller slutstavelsens biton, som därpå värkat. Det återstår då knappast annat än skilnaden mellan enspetsig fortis (akc. 1) ock tvåspetsig (akc. 2), en skilnad, om vars existens i nutida västgötska jag genom egen iakttagelse övertygat mig. Detta antagande bekräftas kraftigt därav, att Hof betecknar som korta även sådana stavelser, vilka måste antagas hava haft akc. 2, nämligen då dessa icke omedelbart åtföljas av bitonig stavelse ock sålunda hava enspetsig fortis. Ex.:

h) *ăvlăde* (av *avla*) R. S. 305, Skald. 33; *männīskŏrnă* R. S. 305; *pĕlärĕ* Skald. 33; *pålădĕ* (av *påla*) ib.; *sădelen*[2]) ib.; *vĭdare* Skald. 48; *vĭlade* Skald. 27, Parn. 174; *ădelmōd*[3]) Skald. 87; *ăgare* Skald. 33. Parn. 175.

Summa 9 ex.

§ 12. Vi gå nu att vända om våra hittills vunna satser rörande Hofs kvantitetsteori för att därigenom vinna fasta utgångspunkter vid behandlingen av de hittils utelemnade svårtyddare orden:

Om Hof upptager en huvudtonig, icke slutljudande stavelse såsom lång, så tyder detta alltid på tvåspetsig fortis, alltså akc. 2 (exx. i grupperna a, b). (2)

Träffas uppgiften i Skald. så tyder den också på lång vokal. Ex. *fōrmak*, *vrēdgas* etc. Jfr. § 24. (3)

Betecknas en dylik stavelse som kort, så tyder detta i R. S. alltid på enspetsig fortis ock i Skald. på enspetsig fortis eller kort vokal. (4)

§ 13. Härmed lemna vi de kategorier av stavelser, inom hvilka språket känner två akcentformer, ock övergå till dem, i hvilka blott en sådan förekommer. Följande slag av stavelser ha i nsv. alltid enspetsig akcent:

1) **Betonade slutstavelser:** I dessa äro Hofs uppgifter i allmänhet korrekta med den under (1) angivna begränsningen. Emel-

[1]) Snarast att föra hit: vgm. *ō*, Weste även *ŏ̄*. [2]) Tvivelaktigt: vgm. *à*, Weste *á*. [3]) Weste *ä̀*. Jfr. nästa sida.

lertid återstår ännu en att göra, ty . . . "den sielflydningen, som sluter ett ord, kan, enligt hwad ofwanförmält är, swårligen märkas till sin dryghet, och liknar mer en kort än en lång. Detta förhåller sig ock så i swänskan . . ." R. S. 295, jfr. 406. Dylika vokaler angivas också i exemplen konsekvent som korta. Exempel torde vara överflödiga. Man finner således: att där Hof i betonad ultima ansätter lång stavelse kunna vi alltid sluta till lång vokal; samt där han ansätter kort stavelse, kunna vi sluta till kort vokal, om ej vokalen står i slutljud. (5)

I analogi härmed tyckes han anse den föregående vokalen i hiatus för kort "såsom *roa, friare, förnya* etc. hvaruti *ro, fri, ny* utan twifwel äro kårta" [1]). Skald. 91. Han jämför med latinska prosodien, vadan man ej får fullt klart för sig, om han menat, att dessa stavelsers bruk såsom långa är stridande mot svenska språklagar eller blott mot de efter klassiska mönster uppgjorda regler, som den av honom kritiserade Nicander uppställt. Emellertid kräver försiktigheten, att man ur materialet avsöndrar sådana ord, där hiatusförhållandena kunna ha varit bestämmande för hans kvantitetsuppfattning (5, b). Ex. *befrĭa* Skald. 27, Parn. 173; *phărĭsĕĕr* Skald. 88; *frĭare* Skald. 33, 48; *nўare* Skald. 33, Parn. 175 [2]).

Om på vokal slutande ord såsom första kompositionsled yttrar Hof sig icke. Det sagda torde emellertid visa, att man vid tolkningen av hans uppgifter i detta fall bör gå tillväga med försiktighet (5, c). Jfr nedan.

2) **Icke huvudtoniga stavelser:** Även här kunna Hofs uppgifter med de under (1) ock (5) givna reservationer tydas efter orden. Levis- ock levissimusstavelser äro i en mängd ord angivna som korta. Däremot förekomma uppgifter om vokallängd i en mängd fall, där vi ha att förutsätta semifortis, ock i själva värket har väl lång vokal icke förekommit i stavelser med lägre exspirationstryck än semifortis.

Vi kunna därför, när längd ansättes i icke huvudtonig stavelse, sluta till vokallängd ock semifortis. (6)

Exempel i). Följande ha förut anförts:

ā'vlāde, āvskēd, bōkstāv, (dāgbōk), dȳrbār, fārlēd, fārväg, fördēl, förköp, förmāk, gårdāg, högmōd, kärlēk, lāgbōk, lērgrōp, līkstōd, mjölkār, ōrsāk, stōrlēk, tālrīk, vīnstēn, väglāg (från a), *spinnhus, sprätthök* (från c), *ä'delmōd* (från h).

Härtill komma följande nya: *armōd* Skald. 88; *bönebōk* Skald. 27; *föremål* Skald. 33; *fö'retāl* Skald. 47; *göromål* Skald. 27; Parn. 174; *hélgedāg* Skald. 47; *hjónelāg* ib.; *huvudstād* Skald. 33, 119,

---

[1]) Endast *roa* är här beviskraftigt, jfr. nästa not.

[2]) Samtliga dessa ords tonstavelser skulle emellertid oberoende av hiatusförhållandena ha ansetts för korta. Det torde dock vara riktigast att icke upptaga dem bland de bevisande exemplen.

Parn. 175; *húsesȳn* Skald. 47; *juledāg* Skald. 33; *lå'ckemāt* Skald. 27, 47, Parn. 174; *måkalȫs* Skald. 47; *nådebrȫd* Skald. 27, Parn. 174; *presterskāp* Skald. 48; *pålāde* Skald. 33; *sédolāg* Skald. 47; *skå'dobrȫd* Skald. 33, 47; *skådospēl* Skald. 33, *skådespēl* Parn. 175; *syftemål* Skald. 47, 48; *véderlāg* Skald. 33, 47; *väderlēk* Skald. 33; *ägodēl* ib.

Summa 46 ex. Härtill kunna läggas 16 ord på *-hēt*, som anföras § 19, 3.

Samtliga här uppräknade ord (inklusive minst 7 av orden på *-het*) kunna med säkerhet antas ha haft akc. 2. I stavelse med svag semifortis är också, såvitt jag kunnat analysera mitt uttal, vokallängden tvivelaktig. Blott *ett* säkert exempel förekommer på, att dylik stavelse av Hof anges som lång nämligen *frēdāg* Skald. 40. I betraktande härav synes det, som skulle angivande av vokallängd i icke huvudtonig stavelse kunna anses som kriterium på icke blott semifortis utan på sannolikt stark semifortis. Jag tror mig därför berättigad att sluta, det en föregående tonstavelse sannolikt haft grav akcent. Samtliga hithörande exempel äro dock delvis tvetydiga med undantag av orden på *-het*.

§ 14. Några rätt beaktansvärda ehuru ofta oklara uppgifter om akcent finnas även hos Pfeif ss. 210 ff., varmed äro att jämföra Iserhielms anmärkningar ss. 86 ff. Sammanhanget är det, att Pfeif vill ange ett sätt att göra svenska språket användbart för de moderna vordna (jambiska ock) trokaiska [1]) värsslagen. För sådan värs lämpar sig i allmänhet vårt språk genom sin rytmiska akcentuering synnerligen väl, men nämda rytmiska akcentuering är icke i språket urgammal [2]) ock är icke heller i finsksvenskan så utbredd som i den egentliga svenskan [3]). Det är egentligen ord av typen 430 (420), som göra svårigheter vid bildandet av tvåstaviga värsfötter, under det typerna 040 eller 402 ock dylika äro mycket användbara. Den största svårigheten för Pfeif är sammansättningar började på: *af, an, bak, fram, från, hem, in, kring, med, mis, mot (emot), när, o, om, på, til, up, ut, wan* [4]). ”Ita vox *lycka*, quamdiu sola est, quicquid in ullo verbo bonum et elegans inesse potest, habet. Addita vero præpositione *o* cum magnam partem decoris sui, tum accentum suum naturalem perdit, et locum in versibus, nisi male, habere nequit”. Han önskar, att man kunde i strid mot bruket akcentuera *olýcka, påbö'rda* (s. 226 ff., s. 211 f.).

---

[1]) Faktiskt anger P. den moderna värsarten vara trokaisk. men redan en flyktig blick på tidens poetiska litteratur (t. ex. i Hansellis samling) visar, att den jambiska värsen har ett avgjort herravälde. Detta Pfeifs misstag har emellertid ingen betydelse för de behandlade akcentfrågorna.

[2]) Jfr. § 20 anm. 2.

[3]) Pipping i Nystavaren f. 1893 meddelar, att i finsksvenskan bitonen i *gossarne* vilar på penultima. Samma betoning åsyftas förmodligen av Strömborg (Språkl. s. 170) i *kyrkorna, gossarne*. Jfr. Kock Akc. I. 67. 129.

[4]) Den alfabetiska anordningen är införd vid avtryckningen.

Här torde det vara höjt över allt tvivel, att frågan är om akcenttypen 430. På alldeles samma sätt förstår jag hans ord: "*somliga* locum in poesi nunquam habere potest", det bör därför utbytas mot talspråksformen *somma*. "Eadem ratio est vocis *sådana* et *såna*" [1]). Dessa ords trestaviga former torde ha haft näst sista stavelsen starkare än den sista.

Fullt klart är också följande yttrande. "Tum quoqve vehementer operam eorum laudo, qvi accentum in fine ejusmodi verborum, qvalia sunt *ewighet*, *tålighet*, *stadighet*, *ärlighet*, *nykterhet*. *tapperhet* perfecte habere student, eo scilicet modo, ut ultima syllaba ejusdem fere ac antepenultima magnitudinis sit". Den åsyftade akcentueringen 4 × 3 är för bildande av tvåstaviga värsfötter bekväm, vartill enligt Pfeifs egen anmärkning kommer, att då bitonen är stark, orden kunna användas i rimslut. Vi få väl alltså sluta. att dessa ord kunnat ha ett uttal med svag biton. Liknande skäl har han haft att önska "ut *tienarena*, *wäktarena* antiquo more svecano diceretur" [2]). Åt samma håll syftar han, då han vill behålla *e* i *dagelig* o. dyl., ty "ea qvæ in eis verbis contractio fit, omnem iis in fine versuum standi facultatem adimit" [3]). Sist anförda ord förutsätta den iakttagelsen att *-lig* i *daglig* får svagare biton än i *dagelig* [4]). Analoga äro hans ord om *smittosam*, *smittsam* m. fl. samt om *båtnad*, *kostnad*, där *-nad* "accentu caret", etc., till vilka han vill skapa biformerna *båtonad*, *kostonad* [5]).

"Productio" är enligt Pfeifs terminologi det, som vi benämna metrisk akcentuering, ock såsom metrisk höjning kunna även svagt bitoniga stavelser tjäna. Då emellertid dessa icke lämpligen kunna tjäna som rimstavelser, ock då rimmet också är en sak, som i de behandlade kapitlen är föremål för Pfeifs omsorger, så får man icke av hans bestridande av möjligheten att "producera" en stavelse sluta till, att denna icke hade ens svag biton. Han utdömer rimmet *kärleken : den* men detta måste väl även vi göra, ehuru ett uttal med levis på *-en* i *kärleken* existerar. På grund därav måste vi låta det vara en öppen fråga, var bitonen låg i t. ex. *mandomen*, *kammaren*, *jägare* m. fl., vilka uppräknas såsom exempel på ord med obeqväm akcentuering. Jag skall blott upptaga några, som av särskilda skäl ha betydelse: "*Händerne*, *länderne*, *fötterne*, *rötterne* . . . aut in fine produci, aut æternum a poesi abesse debent [6])". I nutida finsksvenska ha "pluralformer sådana som *maskarna*, *gossarna* andra stavelsen ofta starkare än den tredje" [7]), ock det kan vara detta uttal Pfeif åsyftat. Pfeif önskar, att ultima i participier på *-ande* kunde "produceras", men detta anser Iserhielm orimligt. Hof har ett par uppgifter, som synas tyda på att dylika

[1]) S. 216 f. [2]) S. 224. [3]) S. 220. Jfr. nedan § 18, slutet.
[4]) Detta stämmer med förhållanden i nsv. (jfr. *vislig*, *visserligen*), samt med Törners uttalande, såvida han vill säga, att det kunde heta *timmeliga*, men blott *tímliga*. [5]) S. 230. Sistnämda ord visa, att åtminstone i vissa fall rytmisk akcent förefanns i Pfeifs uttal. [6]) S. 223. [7]) Pipping anf. st.

ord värkligen hade levis på penultima. Här nämna vi även följande yttrande: "terminatione *else* nihil est ad poësin ineptius" [1]). Av sammanhanget skulle man kunna vilja sluta, att orsaken var en obekväm akcentuering. Det gemensamma för de här behandlade orden är, att penultima har positionslängd. Det vore ju ej otänkbart, att denna till någon tid kvarhållit levis på en annan stavelse än den sista.

Ett bland de minst oklara bland Pfeifs yttranden är följande: "si *ge* in voce *wärdige* produceretur etiam *ga* in *wärdigare* et *wärdigaste* longum foret. Hodie vero eæ voces omnes corripiuntur, inque poësi ob eam causam nunquam locum habere possunt" [2]). Jämför det ovan citerade yttrandet om *somliga*. Dessa tillsammans giva vid handen, att biton (levis eller semifortis) låg på *-ig-*, *-lig-*.

§ 15. Att prefixet *o* hade fortis i åtminstone några ord, bestyrkes även av Svedberg, som säger [3]): "Man moste achta, at *o* exclamationis icke settes för ordet *nådig*, *barmhertig*, *mild*, *tolmodig* och thylik ord. Ther kan snart en annar mening vtkomma, som löper emot then retta meningen, at thet blifwer *onådig*, *obarmhertig*, *omild* etc. enkannerligen om wichten och upphöijelsen är i *o* [4]). Ty mente jag mig icke hafwa så illa giordt, när jag andrade orden .... *Min ben förskreckte äro* i stellet för *Min ben äro förskreckte*. När så siunges och wichten ligger i *o*, som upphöijes, blifwer meningen hel annar än Davidz war at benen äro oförskreckte".

§ 16. Hos Aurivillius-Fryxell s. 25 f. finna vi för första gången fullt klart uttryckt den i svenskan gällande lagen om rytmisk akcentuering. Författaren säger: "Si adverterimus explorandi industriam, verendum erit, opinor, ne voces pleræque trisyllabæ, quæ dactylorum instar locantur svecanis in hexametris amphimacros [— ◡ —] potius exhibeant, quam dactylos. *Kärlighet*, *dagelig*, *svårligen*, *verldenes*, *älskaren* et his similia in vulgaribus nostris metris iambicis et trochaicis, etiam sequente vocali, pulcre sonant, nec producta ultima syllaba ullo modo obsunt delectationi ...; unde libentius nos quidem natura longam esse [ultimam] crederemus quam aut brevem aut ancipitem". Vi se lätt, att författaren framställer såsom faktiskt existerande just sådan akcentuering som Pfeif önskade. Han fortsätter: "Firmat hanc suspicionem, quod in vocibus polysyllabicis nostræ linguæ sive natura sive consvetudo mirum injunxisse videatur studium formandi ita et componendi vocabula, ut per alternas vices quasi tonus recurrat, longiorque mora breviorem continuo excipiat [4]). Dicimus *bĕhāg*, *bĕhāgă*, *bĕhāgĕlĭg*, *bĕhāglĭghēt*, *ōbĕhāglĭghēt*, *ōbĕhāglĭghētĕr*, *ōbĕhāglĭghētĕrnā*". — Han bibehåller här den klassiska metrikens på kvantiteten grundade terminologi, men han har dock klart för sig, att svensk värs är byggd icke på kvantitet utan på akcent.

[1]) S. 229. [2]) S. 226. [3]) Schibboleth s. 22. [4]) Spärrat vid avtryckningen.

§ 17. Tillsist må här anföras ett yttrande av Ihre, som icke av Kock begagnats [1]). Ihre anger, så vitt jag förstår otvetydigt, akcentueringen *frómhet*, *frómheten*, *fromhétenes*. Kock söker förklaringen till den sistnämda formens avvikande betoning i dess egenskap av arkaism, vilket ju är ganska rimligt, men Ihres förklaring är också värd att beaktas. Ihre säger: ”Orsaken till alt thetta är, att wårt språks art will föra alla mångstafwiga ord och läten till jambos eller trochæos, undantagandes att wid slutet ofta en dactylus lemnas”.

Även Ihre har således observerat svenskans rytmiska akcentuering av ord ock andra ”läten” (= takter). Han har även funnit denna princip bestämmande för huvudtonens plats. Sistnämda iakttagelse är märklig genom sin slående överensstämmelse med den av Kock ur Westes material abstraherade akcentueringsregel, enligt vilken det hetat: *ùtförlig* men *utfö'rligen*, *òlaglig* men *oláligen*; *làndshövding* men *landshö'vdinge* [2]).

Akcenten.
(Resultat.)

§ 18. H u v u d t o n e n s p l a t s bestämmes i det hela efter samma regler som i vårt språk. Detta har redan visats av Kock, Akc. II, 280 ff., ock min framställning behöver därför här ej bli lång. Jag kan till en början erinra om de av Pfeif uppräknade prefixen, vilka ”plerumque brevem faciunt eam syllabum qvæ naturâ longa esse deberet” såsom i *olycka* m. fl., varom ovan. Men han tillägger: ”hæ enim præpositiones utramque sæpenumero syllabam longam faciunt, ut in *hemgången*, *uptåg*, *utgång*, *tiltaga*, *upskära*, *utbrista*, *pådrift*, *omwägder*” [3]). A priori kan detta betyda, antingen att de uppräknade orden ha huvudton fakultativt på första eller andra stavelsen, eller ock att båda stavelserna i dessa ord, i motsats mot förhållandet i en mängd andra formellt sammansatta [4]), för Pfeifs öra voro lika starkt betonade. För övrigt växlade akcenten i dialekterna. Särskilt intressant är Hofs upplysning Dial. 43, att ”Uplandi, Gestricii et Helsingi” akcentuera: *Kyrkohérde*, *Jägmä'stare*, *påskdágenn*, *urwä'derr*, *högmä'ssa*, under det övriga ”nationer” i komposita akcentuera första stavelsen. Notisen utgör en värdefull kommentar till de av Kock Akc. II, 302 ff. använda urkunderna. Växlande akcent omtalas även Skald. 32 ock R. S. 307. Oavsett de redan nämda anges växlande akcent i följande:

alfvarlig; *alldeles*; *allehanda*; *arbeta*; *barmhärtig*; *efterfölja*; *förmyndare*; *gudfruktig*; *gårdsfogde*; *högmodig*; *ingalunda*; *kapellan* (rspr. *-án*, västgötskan *káp-*); *kreatur* (rspr. *ú*); *lekamen*; *meddela*; *óbarmhärtig* ock *obarmhä'rtig*; *oförsigtig*; *papper* (rspr. *é*); *rättfär-*

---

[1]) Jfr. Akc. II, 286. [2]) Se Kock, Akc. II, 224 f. [3]) S. 212.
[4]) Varibland en del av honom ganska tydligt karaktäriseras såsom havande stark semifortis.

dig; sedermera; tobak (rspr. *á*); *välgiärning; ändamålet*[1]. — Huvudtonen kvarstår för övrigt på en senare stavelse i följande, där den nu uteslutande eller fakultativt står på första:

ogudáktige R. S. 311 (Weste *á*); *obeskédelig* R. S. 422 (Weste *é*); *därméd* R. S. s. 284 (Weste *därméd*); *öfwerljúdt* Skald. 43 (Weste *ú* l. *ö*'). Om rätta uttalet av *wäktarena* o. dyl. former har han ingen bestämd mening, då de äro främmande för talspråket R. S. 422.

§ 19. Vad beträffar akcentformerna, så kunna vi med full trygghet sluta till, att Hofs språk hade tvänne slags fortis, enspetsig ock tvåspetsig. Den förra finna vi dels i sådana ordgrupper, som i vårt språk ha akc. 1, dels i sådana, som visserligen ha akc. 2, men på grund av närmaste stavelses tonlöshet likväl enspetsig fortis. Om de olika akcentsystemens musikaliska egenskaper lemnar Hof ingen upplysning, men redan Kellgren (vilken ju i likhet med Hof var västgöte)[2] har härom meddelat det nödvändigaste. ock vi kunna alltså med trygghet påstå, att Hofs språk hade väsentligen samma akcentformer som vårt[3]. Vad beträffar ordförrådets fördelning på de olika formerna, så ha vi i exempelserierna a) ock b) (samt c)) exempel på de flesta ordgrupper, vilka nu ha akc. 2 ock i serierna d, e, f. g talrika representanter för vårt språks största grupper med akc. 1. Även de olika systemens frekvens torde ha varit i huvudsak densamma som i vårt språk. Akc. 2 var vanligare. R. S. 298.

Om akcentformerna i särskilda ord ock ordgrupper förtjänar följande att särskilt utvecklas.

1) Verbalformer på *-er* skulle ljudlagsenligt ha dels akc. 1 (äldre *-r̥*), dels akc. 2 (äldre *-er*). Denna växling finnes kvar hos Hof, ock den ursprungliga regeln är något bättre än i vårt språk bibehållen. Ex.

akc. 2: *händer* (av *hända*) R. S. 296; *kläder* Skald. 33; *söker* R. S. 306; — akc. 1: *brĭster* R. S. 296; *dågĕr* R. S. 311; *lēder* Parn. 175; *läser* R. S. 298, 306, Skald. 26, 33, Parn. 173 o. 175; *skănker* R. S. 296; *săger* Skald. 33; *tăgĕr* ib., Parn. 175; *ăger* Skald. 88.

Alla överensstämma med nuvarande vgm. utom *kläder* som nu heter *klär*[4].

---

[1]) Direkt kunna vi med jälp av Westes uppgifter verificera tillvaron av växlande betoning i följande: *alldeles, arbeta* (men blott *arbétare*), *ingalunda, lekamen, tobak, välgerning.* Indirekt bestyrkes dubbelformernas tillvaro i några, där Weste anger en annan betoning än den enligt min erfarenhet numera i Västergötland rådande; sådana äro *alfvárlig, allahànda, gudfrúktig, obarmhértig.*

[2]) Anföres hos Kock, Akc. I, 210. — Det är väl troligt, att Kellgren mera fullständigt än de fleste inflyttade antagit huvudstadens uttal; men den musikaliska akcenten är som bekant det område. inom vilket barndomens vanor starkast hålla i sig.

[3]) Jag åsyftar riksspråket (Stockholmsuttalet) sådant det av Kock beskrives. ock (den bildade) västgötskan. vilken, så vitt jag kan se. på denna punkt överensstämmer med stockholmskan.

[4]) Vgm. har i flere hithörande former antagit akc. 2 t. ex. *skrìker.*

Liknande växling förekommer av samma skäl i substantivernas pluralformer. Ex.

akc. 2: *brīster* R. S. 296: *hēder* (av *hed*) R. S. 296; *lōner* R. S. 295, 298; *mārker* 'fält' R. S. 296; *sāker* R. S. 296, Skald. 33; *skiānker* R. S. 296. — akc. 1: *hānder* R. S. 296; *klāder* Skald. 33; *mārker* 'libræ' R. S. 296; *ärter* kan ha både akc. 1 ock akc. 2. R. S. 300. Även här stämmer Hofs språk i det hela med nutida vgm. ock med fornspråket (obs. *kläder* har akc. 1 på grund av lån; med avseende på *ärter* jfr isl. *ertr* [1]).

3) Ord på *-het* ha akc. 2. ex. *flāthēt* Skald. 26; *frōmhēt* R. S. 298; *gōdhēt* R. S. 298, 311, Skald. 33, Parn. 175; *skōnhet* Skald. 33; *snålhēt* Skald. 26; *svāghēt* Skald. 33; *vīshēt* Skald. 26, 40, Parn. 176. Härtill föras följande, som visa att *-het* hade (snarast stark) semifortis: *áktsamhēt* Skald. 33; *árghēt* Skald. 91; *dūmhēt* Skald. 26; *énighēt* Skald. 33; *frīhēt* Skald. 88; *hélighēt* Skald. 47; *sällhēt* Skald. 87; *snällhēt* Skald. 88; *överhēt* Skald. 47.

Frōmhet i Skald. beror på den nämda förändringen i Hofs uppfattning av kvantiteten. Likaså *dūmhet* ock några andra. *Frīhet* beror snarast på, att *fri-* som simplex enligt Hof hade kort vokal. *Frōmheten(s)* vid sidan av *frōmhet* i R. S. kunde tyda på akc. 1; det kunde ock tyda på bitonens förflyttning till ultima [402], möjligen även på en betoning [040] [2]), men intetdera synes rätt troligt, vadan uppgiften torde få lemnas åt sitt värde.

4) Av veckodagarnas namn förekomma blott *frēdāg* Skald. 40 med akc. 1, samt *lōrdāg* Skald. 26 med akc. 2. Motsatsen synes påfallande, men finnes enl. Lindgren [3]) i Västerbotten. I äldre vgm. torde den också få förutsättas på andra grunder än Hofs uppgift. Målets *ω* i *lωda* förutsätter äldre **laughurdágher*, som närmast torde ge **lὼda*; dess *frédda* förutsätter genom vokalförkortningen gammal enspetsig fortis (akc. 1). Båda ha hos Weste växlande akcent. Regnér anger *sö'ndag* men *sö`ndagen*.

5) *Herren* uttalas dels *hèrren*, då det betyder Gud, dels *hérren*, då det betyder nsv. *herrn* R. S. 296. Samma uttal anger Weste samt Gadd för Östra härad i Småland.

6) *Genom* har hos Weste växl. akcent. Hof upptar Skald. 40 *gĕnōm* = *[é]*, men har strukit det. Exemplet var väl just på grund av det växlande uttalet såsom sådant olämpligt.

7) R. S. 311 upptas *sāmma* alltså *à*. Nu i vgm. *á* såsom väl rätt allmänt; formen med *á* är egentligen hemmahörande i *densámma*. Weste har växlande akcent.

---

[1]) R. S. 300, där *ärter* omnämnes, är intet fullgott bevisställe, då där omedelbart förut nämnes om *te(c)ken* såsom havande olika kvantitet (här värkligen betecknande kvantitet). Men då jag saknar alla skäl att supponera en form *ärter*, så synes det ovan gjorda antagandet befogat, trots den inkonsekvens, som Hof enligt det samma inom en rad skulle ha begått.

[2]) Med den uppfattning av Ihres yttrande om *fromhétenes*, som jag ovan framställt, försvinner perallelismen mellan Hofs ock Ihres yttranden.

[3]) Sv. Landsm. XII, 1 s. 40.

8) Vokalslutande ord anses av Hof korta. Långa kunna dock "i gement tal" *ja, så* vara "för ro skull eller till någon sindrifts utryckande" R. S. 295. Detta "långa" uttal är väl det cirkumflekterade uttal, som vgm. ofta använder (cirkumflex = akc. 2 på en stavelse).

9) Uttalet *[ánsikte]* synes förutsättas av *ănsikte* R. S. 305. Weste har *[à]*. Flyttning av bitonen [402] är svårt att antaga. Samma svårigheter erbjuder *ŭpptecknin̆garne* ib. [1])

10) Osäkra äro även följande: *bĭläger* Skald. 33; *bĭträde* ib. ock Parn. 175; *ŏläga* Skald. 33; *pȧföra* Skald. 48; *sȧdan* Skald. 40; *sȧlēdes* Skald. 27, 33, Parn. 175; *bŏlāg* Skald. 26, Parn. 173; *bўlāg* Skald. 26; *ŏ'māk* Skald. 40; *ŏrȧd* ib.; *pȧlāde* Skald. 33. Akc. 1 ha vi väl haft i *sådan, således,* ehuru även här som med säkerhet i en del av de övriga Hof kunde ha påvärkats av sin doktrin, att *så* såsom slutande på vokal utgjorde en kort stavelse. I *bĭträde, bĭlager, ŏläga* tyder ansättandet av kort vokal i bitonsstavelsen i viss mån på (svag semifortis ock) akc. 1, men däremot berättiga *ŏ'māk, ŏ'rȧd, pȧ'lāde* till en alldeles motsatt slutsats. Att antaga uttalet *biträ'de, bilä'ger, olága* är omöjligt, motsatsen anges tydligt. *Bŏlāg, bўlāg* kunna däremot ha haft huvudton på ultima, men detta antagande är jag ur stånd att verificera. Samtliga här ifrågavarande ord akcentueras av Weste såsom i nsv. Något säkert resultat står alltså ej att vinna. Jfr. § 13, sats (5, c).

11) Efter denna genomgång av materialet återstå som oförklarliga blott följande två ord: *soldāten* Skald. 27, 42, Parn. 174; (akc. 2 är här otänkbar); *skāparens* Skald. 88 (man borde här vänta levis på ultima ock enspetsig fortis [2]), så mycket mer som vi ha detta styrkt i *ägare*). En inadvertens är, att R. S. 305 "tonen" i *utleta* säges ligga på "den långa stafwelsen". Ha vi **ùtleta* [430], så ha vi två långa stavelser; ha vi **utléta* [040], så ha vi enligt Hofs vanliga uppfattning ingen, åtminstone ingen betonad; ett **utlèta* är svårt att antaga.

Anmärkning. I satsen *kaka söker maka* ha alla orden "lång" penultima d. v. s. akc. 2. Det finska uttalet uppges göra dessa stavelser "korta"; d. v. s. för Hofs öra sammanföll finsk-svenskans akcentuering med rikssvenskans akc. 1.

§ 20. Se vi åter på biakcenterna, så finna vi, att dessa icke direkt av Hof iakttagits. Man kan dock hos honom sluta till tillvaron av semifortis i sådana ord som dem, varpå exempel anföras i gruppen i) (§ 13, 2). Semifortis låter sig ock uppvisa genom användande av Pfeifs ock C. Aurivillii(-Fryxells) uppgifter.

Slutligen kunna vi i vissa fall med jälp av sats (4) bestämma läget av bitonen sålunda: då en stavelse, om vilken vi med säkerhet kunna antaga, att den haft grav akcent, anges som kort, vilar

---

[1]) Jfr. § 20, sats (4, b). [2]) Se föregående not.

bitonen på en annan stavelse än den närmast följande, i andra fall betecknas gravis-stavelse som lång (4, b).

Exempelgruppen b) visar oss därvid, att språket redan nu i flere ordgrupper genomfört flyttningen av "levis" mot ordets slut. Detta bekräftas även av Aurivillius-Fryxell (t. ex. *älskarēn*). Flyttningen av levis är förövrigt blott en yttring av språkets tendens för rytmisk akcentuering, vilken av författaren till ifrågavarande disputation iakttagits, ock av vilken den av Bergklint iakttagna svagaste bitonen (levissimus) på ultima i *pennknivarne, knivsmederna* blott är en annan yttring [1]).

Emellertid torde nämda akcentueringsprincip icke ha varit så genomförd som i vårt språk. Hof anger Skald. 88: *mȳsande, lēvande, rāsande.* Dessa förutsätta biton på penultima; ock man kan måhända här böra beakta Iserhielms ord, enligt vilka det var omöjligt att "pruducera" (= metriskt akcentuera) ultima i dylika ord. Jämför ovan om Pfeif ock hans akcentuering (s. 230 f.).

En särskild ställning intaga orden på *-ig* ock *-lig.* I vissa fall åtminstone tyckas de ha haft semifortis (enligt Törner till ock med fortis) på avledningsändelsen. Enligt Pfeif tyckas de ha haft åtminstone levis på densamma i sådana fall, där denna akcent enligt nysvenska betoningslagar skulle vila på en följande stavelse (*somliga, värdigare*). Hos Hof finna vi följande hithörande uppgifter: *fārlīg* Skald. 26; *gúdelīg* Skald. 47; *ljúflīg* Skald. 88; *ärlīg* Skald. 26; *nȳ'līgen* Skald. 33, 48; *trō'ligen* ib.; *tå'liga* Skald. 48. Dessa tyda på att *-lig* har semifortis, då det står i ultima, men fått uppgifva bitonen då en följande stavelse tillkommit [2]). En sådan akcentuering antyder även C. Aurivillius i *svårligēn.* Jfr. nsv. ***kärlek*** [43], men ***kärleken*** [402].

Så mycket märkligare är det då, att Hof tyckes vilja ange, att bitonen (d. v. s. närmast vokallängden) bibehålles av stavelsen *-ig, -lig* då *-het* tillägges, d. v. s. i ord på *-lighet* uppges båda de sista stavelserna vara långa. Exemplen äro: *däjlīghēt* Skald. 88; *ärlīghēt* Skald. 27, Parn. 173; *helīghēt* Skald 48 [3]). I sammanhang härmed böra bedömas: *fattīgdom* Skald. 27, Parn. 174; *oåtspord* Skald. 27; *vårdslōshēt* ib.; *oāvgjord* Skald. 27, Parn. 174; *oförtänkt* ib., Parn. 173; *förmånlīg* Skald. 27, Parn. 173.

Vad särskilt beträffar ordet *ärlīghēt*, så tyckes bitonens läge på penultima styrkas icke blott av, att den själv tecknats som lång utan även därav, att tonstavelsen så tecknats. Detsamma gäller *förmånlīg, vårdslōshēt.* Då bitonen ligger på en senare stavelse,

---

[1]) Anföres hos Kock, Akc. II, 283.

[2]) Jfr. Kock (efter Törner) Akc. II, 317. f. — Att Hof uppfattade *i* i *-ig, -lig* som långt framgår även av skrivsättet i Dial. (enkelt *g*) t. ex. *hastig* Dial. art. Brå, *motvillig* ib. art. Butter. Jfr. § 28.

[3]) Ordet står i en uppräkning av daktyliska ord, i vilka "endera eller bägge" de icke huvudtoniga stavelserna äro långa. Intet av de övriga (*syftemål, presterskap*) kan åsyftas med orden "bägge långa".

får ju tonstavelsen enspetsig fortis ock denna uppfattades ju av Hof som vokalkorthet. Men det resultat vartill vi på detta sätt komma är i högsta grad osannolikt. En fortis- ock 2 semifortis-stavelser i omedelbar följd, är något mot rytmisk akcentuering bestämt stridande. Vi se ju ock, att *tåliga, troligen, nyligen* i Hofs språk flyttat bitonen på ultima. C. Aurivillius anger också följande betoning i hithörande ord: *skīckelighēt* (s. 22); *bīllighētens, behāglighēt* där längdstrecket uttrycker relativ exspirationsstyrka. Troligen har Hofs tankegång varit följande: *ärlīg* utgör två långa stavelser; *-hēt* är en lång stavelse. Lägger man samman *ärlig* ock *-het,* så får man alltså tre långa stavelser. En del av de övriga kunna möjligen bedömas annorlunda. Så kan *oåtspord* möjligen ha haft semifortis på penultima eller ock kunde det ha betonats *oå'tspord,* liksom *förmånlīg* kunde representera ett uttal **förmå'nlig*[1]).

Anm. 1. Även Hof (liksom redan Arvidi) har märkt regeln, att i värs tonlösa stavelser kunna få metrisk akcent, då de stå omgivna av andra tonlösa, men han har ej uppfattat, att detta är grundat på en i talet rådande princip, ock icke heller i poëtiken konsekvent tillämpat sin sats. Skald. 122 m. fl. st.

En annan viktig punkt i läran om semifortis i Hofs språk är, att denna akcent tyckes ha kunnat vila även på förtoniga stavelser, vilka väl i vårt språk äro givet oakcentuerade. Fallen äro: *bākō'm; därhō's, därtī'll, därvī'd; förmå', förstå', försvā'r, förtā'l, förtrē't; vārō'm,* alla Skald. 39. Härtill föra vi följande från Skald. 26, ehuru vi beträffande dem sakna uppgift om huvudtonens plats: *försök, förnäm, förstår* (jfr. ovan), *vārtīl* (jfr. ovan *vāróm* samt *varáv* Skald. 30), troligen även *förlāg* Skald. 33[2]).

Vidare ha vi juxtapositionen *nōg ā'f* Skald. 26, 39, samt tillsist *förgíft* R. S. 311. Då lång vokal väl knappast får förutsättas i svagtoniga stavelser, få vi väl antaga, att de anförda orden haft akcentueringen 34, en form som av Lindgren uppvisats från Västerbotten[3]) ock postulerats som mellanled i utvecklingen *bakóm* >

---

[1]) Såsom en i viss mån belysande parallel må anföras följande yttranden av Regnér (Vitterhetsnöjen I). Å ena sidan säger han s. 268: "Sammansatta ord hafva begge accenterne [varmed han syftar på huvudton ock biton jfr. Kock, Akc. II, 36] . . . Äro äfven beståndsdelarne sammansatta ändrar det ej regeln eller ökar accenternas antal". Däremot finna vi i uppräkningen av värsfötter s. 274 följande: "Molossus: (— — —) *jemlikhet, vänskapsmål, sällhetsdrift, samfundsdygd, overksam, ofelbar, sällskapslik, trohetsfull, fördomsfri* . . . Efter tredje regeln i läran om ljudvigten [den nyss avtryckta] hafva de här anförda trestafviga orden ej mer än två märkliga toner; men den tredje och svagare blir dels genom rhytmiska läget[?] dels genom stafbyggnaden så förstärkt, att ordet utgör en temligen riktig molossisk meter". [2]) Weste anger *vārkúnna sig.*

[3]) Sv. Landsm. XII, 1 s. 52 ex. *rabárberrot, midsómmardag.* I rspr. torde numera bitonig upptaktsstavelse icke förekomma omedelbart före tonstavelsen (om vi bortse från den metriska betoningen i värser sådana som: *Pingst hänrýckningens dag* etc.).

båkom[1]. Att det vid sidan därav funnits en akcentuering 04 framgår av t. ex. *ŭtí, ĕhó, ĭhop* Skald. 39, där etymologiskt lång vokal förkortats i den förtoniga ställningen[2].

Anm. 2. ”Den svenska metriken saknar ännu sin historia”. I regel har man väl hittills sökt de drivande krafterna i dess utveckling huvudsakligen (att icke säga uteslutande) inom literaturhistorien, d. v. s. i det mer eller mindre fullständiga efterbildandet av den ena eller andra, bättre eller sämre utländska förebilden. Vad vi här på flere ställen haft att anföra om den rytmiska akcentfördelningens utvecklingshistoria ger oss anledning erinra om, hurusom denna för vår värsifikation fundamentala princip i knittelns första dagar knappast existerade. Att orden *talade, kallade* haft den orytmiska akcentueringen [420] ock detta ännu på den tid då apokopen egde rum (enligt min undersökning[3]) cirka 1400) är väl bekant. Att den i mycket gammal särspråklig tid genomförda synkopen i *præstom(e)nom, hæstar(e)nir* också förutsätter en för vårt språk främmande akcentfördelning är också klart. Men det synes, som hade motsatsen varit ännu mer genomgående, än dessa exempel utvisa. Apokoperingslagen synes förutsätta, att ord med semifortis på penultima haft en starkare akcent på ultima än ord med blott levis. Alltså respektive [431, 420], ty eljes blir oförklarligt varför *kallade* apokoperats men icke *kallande*[4]. I stället för att undertrycka svagtoniga stavelser, då de stå i närheten av tonstavelsen, synes alltså det äldre språket ha gynnat ett gradvis fortgående avtagande i ljudstyrka. — Såsom det äldsta beviset på tillvaron av rytmisk akcentfördelning betraktar jag den av Noreen P. Grundr. I, 481 omnämda synkoperingslagen (*Kadh(e)rin, abb(a)dissa* etc.), som genomfördes redan i den yngre fornsvenskan.

§ 21. Vad beträffar s a t s b e t o n i n g e n ha vi föga att meddela av intresse. Den enda utförligare behandling av hithörande frågor, vi ega från 1700-talet är hos Svedberg, men hans exempel äro samtliga avsedda att belysa den l o g i s k a akcentueringen, ock några avvikelser från vårt språk äro på detta område knappast att vänta. Detsamma gäller i huvudsak Hofs exempel, bland vilka vi dock finna: *där träffades icke en menniska icke ett djur* med den logiskt berättigade betoningen på *en, ett* ännu bibehållen. Han anger även akcentueringen *stor såk, godt rå'd* Skald. 30. I dessa fraser har jag i mitt uttal båda orden lika akcentuerade.

Något mera överraskande är det måhända, att vi äro i tillfälle följa den musikaliska satsbetoningen så pass långt tillbaka som till 1650. Pourel säger nämligen: ”The Swenske och Tyske skola och märkia, att then långsamma och distincta pronunciatio, som uthi therass tungomåhl mächta well tiänar, i e m p t e thett

---

[1]) Anf. arb. s. 39. [2]) Om biakcenten i *tröskål* ock liknande se § 28. [3]) Sv. Landsm. XIII, 3 s. 21 m. fl. st.

[4]) Att positionslång penultima haft stark biton tyckes framgå av förhållanden i den isländska metriken. Jfr. även ovan.

the rösten uthi endan på meeningen någhet litet fälla och sänckia, icke sigh så lämpar, och så wäl faller uthi thetta tungomål." Genom de av mig spärrade orden vill han tydligen ange den karakteristiska intonationen i svenska ock tyska påståendesatser. Det övriga tyckes tyda på, att franskan skulle haft ett hastigare tempo än de germanska språken.

Kvantiteten.
(Resultat.)

§ 22. Huvudregeln för kvantiteten i tonstavelser var utan tvivel densamma i Hofs språk som i vårt: lång vokal före kort konsonant, kort vokal före lång konsonant, tendens till vokalkorthet framför konsonantgrupp. Vad särskilt beträffar det sistnämda förhållandet skola vi blott anföra exemplen på sådana grupper, framför vilka under språkets utveckling förlängning inträtt, på det man åtminstone må ha en terminus ad quem för bestämmandet av tiden för den ånyo inträdda förkortningen framför dessa grupper: *ărm* R. S. 295; *bănd* Skald. 21, *brĭst* R. S. 292; *făst* R. S. 311; *lănd* R. S. 295, *lĭnd* ib., *lĭst* Skald. 21; *ŏnd* R. S. 295; däremot ha vi *pūst* enl. C. Aurivillius ock Ljungberg.

§ 23. En särskild behandling kräva orden på *rd, (rl, rn, rs, rt)*, emedan det, såsom jag ovan sökt visa, icke kan anses fullt utredt, i vilken mån vi här hade konsonantgrupp eller enhetlig supradental. Det finnes värkligen flere omständigheter som tyda på, att åtminstone gruppen *rd* var likställd med t. ex. *-nd*. Så anges R. S. 311 *lōfŏrd [= lå'vω̆rd]*, där *ŏ* ej kan förstås på mer än ett sätt. Fullt tydligt anges även Skald. 21 *bord, bords* såsom havande kort vokal [1]). Å andra sidan uppges vokalen vara lång i *barn, garn, qwarn, horn, hörn* Anm. 69. Lika oförtydbart anger Heldmann Schw. Gramm. s. 22 f. kort vokal i *lärd, lärde,* men lång i *barn, barnen, garn, garnet, flarn, biörn, jern.* Således alltjämt kort vokal före *-rd.* [2]) Hit för jag då med trygghet ännu ett yttrande av Hof. R. S. 212 vill han uppställa den regeln, att det korta *[ô]* skulle tecknas med *o*, det långa med *å*. "Dock är härwid den swårigheten, att på det sättet skulle *hon, ord, ond, jord, bordet* och en stor hop andre läsas ej med rent *o [ω]* som de wärkeligen hafwa, utan med *ò* (eller *oh*)" *[= ô]*. Jag kan ej förstå Hofs uppräkning på mer än ett sätt: han vill uppräkna ord med *o*-typen i

[1]) Möjligen ha vi Skald. 27 att läsa *oafgjŏrd, oåtspŏrd.*

[2]) Däremot uppges *vārdslöshet* Skald. 27, Parn. 173. Följande synas mig icke beviskraftiga, då de kunna vara påvärkade av analogier: *fărlig* Skald. 26; *klārna* ib.; *kārlek* Skald. 26, 33, 91, Parn. 175 ock 176 (Weste *rr*); *lārdom* Skald. 26, Parn. 173; *lŏrdag* Skald. 26 (Weste *rr*); *klārt* Skald. 23; *stōrt* R. S. 297, Skald. 23, Anm. 69; *kārt* R. S. 295, 297; *ōrsak* Skald. 33, Parn. 175 (även i nsv. oregelbundet); *ārlig(het)* Skald. 26, 27, Parn. 173 (jfr. Westes uttalande); *stŏrlek* Skald. 26; *vārsam* Skald. 26, Parn. 173. — Ordet *knorla* skrives i Dial. 1 gg med *r*, 1 gg med *rr*.

"kort" stavelse, vilka ju enligt den nämda uttals- ock skrivregeln skulle ha *[ô-]*ljud, ock han finner därvid *ord* ock *ond* analoga.

Anm. 1. Även hos Weste finnes åtskilligt som tyder på, att han haft kort vokal framför *rd* ock delvis andra grupper av *r* + dental. Då min bearbetning av Westes uppgifter måste föregås av en undersökning av de principer han följt vid meddelande av ljudtranskriptioner, anser jag det vara bäst att anvisa den en plats i en särskild exkurs. — Redan här kan jag emellertid påpeka det intima sammanhanget mellan denna fråga ock frågan om supradentalbildningen. Hade vi värkligen på Hofs ock Westes tid kort *ŏ* i *ord*, så kunde vi knappast ha *~d*, ty att *ŏ* skulle förlängas framför *~d*, då det kvarstår framför andra enkla konsonanter är otroligt; antagandet av vokalförlängning i yngsta nsv. i detta ord synes med nödvändighet föra till antagandet av en därmed samtidig supradentalbildning [1]).

Anm. 2. Den för nsv. gällande regeln, att vokal är lång framför *rd, rl, rn*, men än kort ock än lång framför *rt* återfinnes hos en av 1700-talets grammatici, nämligen Ljungberg (s. 3 f.).

§ 24. I några enstaka behåller Hofs språk vokallängden på grund av association, där nsv. har förkortning (alltid eller fakultativt) ex.: *bōkstāf* Skald. 33 [2]); *dāgs* Skald. 23; *hāfs* 'maris' ib.; *högt* ib.; *köpman* Skald. 26; *vrēdgas* ib. Däremot har han *grofft* [3]) Dial. art. Brösswäw (Ljungberg vill här ha lång vokal).

§ 25. Framför *-m*, där nsv. rspr. har förkortat alla vokaler utom *a*, ha vissa dialekter (t. ex. i Roslagen) ännu lång vokal. Detta uttal har påvärkat grammatici, se Noreen Col. Ordesk. s. XX. Hof har följande hithörande uppgifter: *bräm, brämm* Dial. 97, *dōm, dŏm* R. S. 300; *efterdŏme* Skald. 88; *frŏm* R. S. 298; *frŏmhet* Skald. 26; *ima, imm* Dial. 161; *krām, krăm* R. S. 300; *lām* (adj.) Skald. 17; *lămm* (subst.) Skald. 18; *sammansömadd* (uppsv.) Dial. art. Smokk; *strima* (d:o) Dial. art. Gåra; *ungdŏm* Skald. 88. — Tvivelsutan är det just den nämda dialektiska fördelningen, som här blickar igenom. Om de R. S. 300 anförda anmärkes: "efter olika talart och wana".

§ 27. Slutligen anmärka vi följande kvantitetsförhållanden i enstaka ord: *strek* Dial. art. Ghläa; *wäderstrekett* Dial. art. Fhlöjt; *rödsott* Dial. 307; *giess (giwess)* Dial. art. Juhlaltare; *slåss inn* (pres.) Dial. art. Bhläjde; *räckna* [3]) flerst. i text. ex. R. S. 428; *wännligt* Dial. 134; *ifrånn* Dial. art. Ättendar. Pres. av *skola* heter blott *skăll* (hos Col. även *skāl*) R. S. 325, Skald. 18; pres. av *vilja vĭl* R. S. 295.

Växlande kvantitet ha: *bar* R. S. 300 (*ā* normalform Dial. 87); *begrep* ib.; *bek* ib. (*ē* västgötskt, Dial. 88); *bätta* ock *betta*

---

[1]) Hof avstavar enligt Anm. 62 "*bor-den* efter uttalet". Denna avstavning förtjänar påpekas, då Hofs uppfattning av stavelse-begreppet i allmänhet visar sig vara riktig. [2]) Weste har *bōkstaf* = stav av bokträ, men *bŏkstaf* = littera. [3]) Så vgm.

jämte *beta(e)* Dial. 89; *bettul, betål* Dial. 89; *bråkk, bråk* Dial. art. Sqwahl; *dän, dänn* 'därifrån' Dial. 109; *dör* R. S. 300, 388 (jfr. *dörpåst, dörträ* Dial. 67); *fläkka, fhläka* (*hl* = l) Dial. 119; *förr än* (i två ord) ock *förän* (i ett ord) bägge i tal R. S. 361; *hän, hänn* Dial. 155; *mil* R. S. 300, 388; *märr, mär* Dial. 202; *rak* R. S. 300; *rät* ib.; *skep* R. S. 300, 388 (*ĕ* föredrages Dial. 40) "*slöderr* ällerr *slödderr*" Dial. 261; *stanna, stana* (jämte *stadna*) R. S. 345, Dial. art. Herta sig; *stätta, stäta, kliwstätta* Dial. 281; *säta, sätta* [1]) 'lyda' Dial. 287; *teken* R. S. 300; *ten* 'stannum' ib.; *titell, tittell* Dial. 302; *wette* (uppl.), *hwete* (västg.) Dial. 65; *wetta, weta* flerst. [2]); *väl* [3]) R. S. 300, Anm. 35; *öpenn* Dial. art. Fhlaenn, *öppning* Dial. art. Winnhôhl. — Om *gack, statt* se § 36.

§ 28. Såsom ovan antytts skriver Hof i Dial. dubbelkonsonant i slutet av svagtonig slutstavelse, ock detta med en konsekvens, som gör att undantagen förtjäna särskilt beaktande. Sådana undantag äro *axål* Dial. 65, men *axåll* ib. 86, 111; formerna på *-el, ul* skrivas däremot alltid med - *ll*; *bettul, betål* Dial. 89; *tröskål* Dial. 65, *tröskål, tröskgål* ib. 299 (men *-ell*), på samma sätt *tåtål, tåtell* Dial. art. Hwen. Det synes ganska troligt, att den ovanliga ändelsen *-ål* kunde dialektiskt få semifortis ock lång vokal såsom i nsv. *-og* i *älskog, idog*. *Axål* är ej fullt beviskraftigt på grund av dubbelformerna; men å andra sidan tyckes skrivningen *tråskgål* nästan tyda på, att Hof uppfattat ordet såsom sammansatt med *gål, gård*, vartill en betoning med semifortis ("formell sammansättning") har kunnat bidraga. Av stor vikt för frågans bedömande är, att former med långvokalisk ock starkt bitonig ultima av flere hithörande ord faktiskt förekomma. Sådana former anföras från nordskandinaviskt område av Lindgren [3]) i orden: *aksel, skakel, åtel, *jättul* (jätte) — samt från Uppland av Schagerström [4]) — i orden *aksel, tröskel*.

Anmärkning. En annan fråga är, huru det här åsyftade uttalet skall förklaras. Enklast vore att föra orden tillsammans med de av Kock, Akc. II, 199 ff. behandlade orden, i vilka en ursprungligen svagtonig avledningsändelse genom isolering kommit att uppfattas som en sammansättningsled. Lindgren (anf. st.) ock Wadstein [5]) vilja dock göra troligt, att bitonen är ett gammalt arv, vilket man ock, bland annat på de av Kock i en mot Wadstein riktad skrift [6]) anförda metodiska grunder, bör antaga, tilldess motsatsen gjorts trolig. Emellertid anser jag mig böra urgera, att ingendera av dessa forskare givit någon plausibel förklaring på vokallängden. Lindgren tyckes vilja antaga ljudlagsenlig förläng-

---

[1]) Vgm. *sätta* (lyda), *säta* (sätta).
[2]) Alltid i texten *wetta*; *weta* tillåtligt enl. Dial. 314. Att den senare formen i Dial. skulle ha angivits som normalform, tror jag vara ett missförstånd av Hellquist, Ark. IV, 296.
[3]) Sv. Landsm. XII, 1 s. 19. [4]) Sv. Landsm. X, 1 ss. 7, 83; jfr. Bergman, Sv. Landsm. XII, 6 s. 4. [5]) Sv. Landsm. XIII, 5 s. 34. [6]) Ark. X, 326.

ning, men den behövliga ljudlagen har icke uppvisats, ock den blir osannolik genom sin motsats till den däremot fullt säkra övergången lång vokal + kort konsonant > kort vokal + lång konsonant just i den här ifrågavarande kategorien av stavelser [1]).

Exkurs II.

Om vokalkvantiteten framför *rd, rl, rn* [2]) samt om dessa konsonantgruppers uttal i Westes språk.

Söker man den huvudprincip, enligt vilken Weste bestämt, vilka ord han i sitt lexikon skall förse med uttalsbeteckning, så finner man lätt, att det egentligen är undantagen från de inledningsvis meddelade uttalsreglerna, som han på detta sätt utvisar. Upplysande är hans förfarande med de båda *o*-ljuden. Han uppställer som allmän regel, att långt *o* är slutet, kort *o* öppet. I sådana fall, där längden hos *o* är given (i öppen stavelse samt framför enkel konsonant) får man också söka efter transskriptioner. Jag har bland 75 uppslagna [3]) stamord funnit blott 2 betecknade nämligen *hof* ock *loge*, i vilka syftet tydligen varit att skilja lika skrivna ord med olika uttal. I överensstämmelse härmed har han för regel att ej transskribera (varken med avseende på kvalitet eller kvantitet) sådana ord som enligt nsv. kvantitetslagar ha kort ock således öppet *o*. Bland 50 på måfå tagna exempel har jag blott funnit följande undantag från denna regel: *polsk* "öp. ŏ", W. har känt sammanhanget med *[pôl·ən]*; *skolka* "öp. ŏ" (jfr. *skωla*) samt det ovanliga namnet *Volfram*.

Gå vi åter till orden med långt *[o]* eller *[å]* för skriftens *o*-typ, så finna vi regelbundet transskription av k v a l i t e t e n, men ej av k v a n t i t e t e n; sålunda säges "öp. *o*" l. "*å*". Blott i *molna* ock *diplom* säges "öp. *ō*" d. v. s. även med kvantiteten betecknad, i det förra på grund av de två konsonanterna, i det senare mot

---

[1]) Jag begagnar tillfället att i detta sammanhang göra en anmärkning mot Kocks Ark. IV, 94 alternativt uttalade förmodan, att de långa ändelsevokalerna i de nordiska fornspråken eventuellt skulle bero på sekundär förlängning. Kock har sedan ib. 158 f. delvis (men också endast delvis) återkallat sin åsikt, varemot denna ånyo upptagits av Bugge Ark. VIII s. 19. För min del finner jag det a priori ganska osannolikt, att språket skulle ha värkställt vokalförlängning i b i t o n i g stavelse under en tid, då h u v u d t o n i g a korta stavelser bibehöllos. Ett sådant antagande får knappast göras utan bättre bevis än de hittills presterade.

[2]) Kvantitetsförhållandena framför *rt, rs* torde i det hela ha varit desamma som nu ock ge därför ingen ledning för bestämmandet av supradentalbildningens kronologi. Jag har därför på detta område icke samlat statistiskt material.

[3]) Tack vare Lyttkens-Wulffs utmärkta ordlistor har materialsamlandet för denna exkurs varit en lätt sak; utan dem hade det blivit ett ytterst betungande arbete. Ord som icke förekomma hos Lyttkens-Wulff upptagas blott då jag tillfälligtvis fått ögonen på dem hos Weste.

regeln (eller rättare utöver regeln)[1]. De av mig funna exemplen på regeln äro till antalet 34. Mot regeln strida åtminstone skenbart följande: *trop, turkos, uppskof,* av vilka det sistnämda avgjort haft *[ô]*, då det även skrives med *å* (på särskild artikel, jfr. även *mellanskåf*); *matador* torde däremot ha haft *[ω]*, då Dalin rimmar *matador : gror*[2]; *moln* ock *dold* ha väl haft kort vokal. De kvarstående undantagen äro för få, för att häva den förövrigt i inledningen uttalade regeln, att ord med långt *[ô]* skola förses med uttalsbeteckning.

I ord med kort *ω* betecknas genom transskription kvaliteten "sl. *o*", då kvantiteten kan bestämmas enligt vanliga regler ex. *ost, blomma* (summa 29 exx. antecknade). Både kvalitet ock kvantitet betecknas i ord sådana som: *bom* (med långt enkelskrivet *m*, 12 exx.); *gods* (jfr. *gōd*); *moster* (jfr. *mōr*); samt, såvitt jag ser omotiverat, i *morsk*. Transskription saknas anmärkningsvärt i *hon* (där vokalen lika väl som i *min* kan ha bibehållit ursprunglig längd) samt i *socken* (varav uttal med *[ô]* ännu i dag kan höras).

I allmänhet visar sig alltså "sl. *o*" betyda kort *ω*, men "öp. *o*" långt *[ô]*.

Samma regel iakttages med avseende på kort slutet *e*. Det betecknas till kvaliteten men ej till kvantiteten, så snart den senare kan bestämmas efter vanliga regler (ex. *hemlig, spett* inalles 40 antecknade). Undantagen äro dock här flere ock ej endast av etymologiska skäl berättigade såsom *ledsen* (jfr. *lēd*) utan även t. ex. *eld*, där "sl. *ĕ*" synes i onödan ge kvantitetsbestämning.

All uttalsbeteckning saknas i *vredga* (Hof *ē*), *grep* (subst.) (Hof *ē* ock *ĕ*).

Efter dessa preliminärer kunna vi övergå till orden med *rd*. Direkt kvantitetsbeteckning finnes blott i följande: *särdeles* "l[äs] *särrdeles*", *lördag* "l. *rr*", *värde* 'valeur' (jfr. nedan) "*ä* kårt", *Dordi* (bif. t. *Dōra*) "öp. *ŏ*", *svärdotter* "*ä* kårt"; å andra sidan: *värde* (av *värja*) "*ä* långt", *snärde* (av *snärja*) "långt *ä*", *fordon* "sl. *ō*", *svōrdŏm* "sl. *o*", *coulörd* "ö långt", *lord* "öp. *ō*", *inbyrd* "(*ȳ*)". Man ser, att i förra gruppen flere ord stå utan analogibildande släktingar *(lördag, värde)* eller t. o. m. skiljt sig från sådana *(Dordi)*, vadan denna grupp med kort vokal synes representera det ljudlagsenliga. I senare gruppen torde *snärde, värde* ha ersättningsförlängning (för *snärjde*). De övriga kunna ha anslutit sig till associabla former såsom *fōra, svōr, coulör*. *Lord* är ett föga brukat lånord, har originalspråkets kvantitet ock saknar alltså vitsord. Så vitt det torftiga materialet ger vid handen, tyckes alltså kort vokal framför *-rd* vara ljudlagsenlig i Westes dialekt.

---

[1]) Med tanke på, att *m* i inhemska ord i regel föregås av kort vokal(?). Det är väl en sådan tanke som framkallat uppgiften *(ā)* om *lekamen*. Emellertid ha vi utan kvantitetsbeteckning t. ex. *atom, symptom*.

[2]) "Visan om pepparn" strax i början.

Till samma resultat komma vi på indirekt väg. Weste ger ingen transskription för följande ord: *accord*, *corda*, *orden*, *order*, *ordning*, *beordra*, *hord* (*fjord*). Att orden hade [*ô*-]ljud kunna vi av nsv. tryggt sluta [1]). Men antaga vi, att de haft långt [*ô*], så komma vi till det resultat, att Weste på alla dessa ställen felat mot den av honom själv uttalade ock i praktiken strängt tillämpade principen att säga ifrån, när detta ljud förekom. Det blir således sannolikt, att han här haft kort vokal, ansett detta framgå av de två följande konsonanterna ock således funnit även vokalkvaliteten regelbunden.

Tvärtom betecknar han (såsom oregelbundna) med "sl. *o*": *bord*, *babord*, *jord*, *gjord* (subst. ock ptc.), *hjord*, *mord*, *nord*, *ord*, *torde(s)*, *sporde*, *smorde*, *fordom*, *vordo*, *vorden*, *fordenskap*, *jorda*, *jordisk*, *gjorda*, *-ordig*, *fullborda*, *nordan*, *nordisk*, *nordlig*, *mordisk*, *fordra*, *fordran*, *fordring*, *tordyfvel* m. fl. Även här få vi alltså sluta oss till kvantiteten. Orden visa, att ej Weste såsom vi kände det naturligt, att vokalen var lång framför *rd*, ty hade detta fallit av sig självt, så hade kvaliteten enligt hans huvudregel också varit klar ock ej behöft betecknas. Även här få vi alltså största sannolikheten för, att vokalen framför *rd* enligt vanlig regel före två konsonanter var kort. *Ord* ock *ost* tyckas för Weste ha varit analoga såsom även *corda* ock *kosta*.

Kvaliteten av *e* betecknas i *herde* "sl. *e*", men ej i *verld*, *fjerde*, *fjerding*. Behandlingen är analog med den principen, enligt vilken han transskriberar *best* men icke *prest*, *jorda* men icke *corda*.

Framför *-rl* ha vi direkta bevis för kort vokal blott i *ärlig* "*ä* ofta kårt", *kärlek* "l. *rr*". Båda torde böra anses för ljudlagsenliga. Lång vokal anges tydligt i *Carl*, *varlig*, *snarligen* (se föret.), *forlön*, *storligen*, *förlig*, *finurlig*, *barlast*, *barlasta*, *alfvårlig*, *vilkorlig*, *doctorlig* [2]), *karled*. Utslaget är ej fullt så tydligt som vid *-rd*, men lemnar dock ej allt för stort utrymme för ovisshet. Undantar man *Carl* ock *finurlig*, vilka väl helt eller delvis bero på utländskt inflytande, så ha väl alla de övriga sin förklaring i anslutning till sina stamord.

Liksom i orden med *-rd* utelemnas all ljudbeteckning i följande ord med [*ô*]: *sorl*, *sorla*, *morla*, *porla*, *knorla*, *knorlig*. Däremot ansättes "sl. *ō*" i *forlön*, *storligen* (*ō* därför, att enligt vanliga analogier borde väntas *ŏ*). Med "sl. *o*" betecknas *orlåf*, *orlåfva* (= kort *ω*). *Ferla*, *perla*, *serla* behandlas som *fjerde*.

Framför *-rn* ha vi till en början regelbundet *a* långt. Så redan

---

[1]) *Fjord* har i mitt naturliga uttal [*ô*] ock torde i Westes språk ha uttalats på samma sätt. Detta uttal är naturligtvis icke ljudlagsenligt utan uppkommet vid läsning, i sådana trakter där ordet som talspråksord dött ut.

[2]) "Sl. *ō*". Ordet har i avseende på både akcent ock annat anslutit sig till *doktorer*.

förut Hof ock Heldmann[1]). Exemplen äro: *barn, barnslig, flarn, garn, quarn, skarn, varna, varnagel.* Det enda obetecknade är *hárnesk.* Kort vokal anges däremot i *liktorn* ock *af forno* ("sl. ŏ"); *morna sig* ("öp. ŏ") (varemot *mornar* strax nedanför med blott "öp. o"); *vargerning* ("öp. ĕ") samt tillsist *tärning* (1) = speltärning, 2) av verbet *tärna*; jfr. nedan). Lång vokal anges i *orna* (av adj. *ören* jfr. strax nedan) ock *forning* (av *fora*, "sl. ō") samt *anborne* ("öp. ō"), slutligen *tärning* av *tära.* Även här kunna vi alltså med isolerade former styrka ljudlagsenligheten av kort vokal. Med "sl. o" (såsom förut snarast = kort ω) betecknas *dorn* 'chevillette', *forn, horn, korn, kornig, orna vid, torn* 'ardillon', *torn* 'tour'.

Följande torde kunna antecknas såsom resultat av denna exkurs:

1) Framför *rd, rl, rn* har vokalen i starktonig stavelse under vissa omständigheter ljudlagsenligt varit kort. Vilka dessa omständigheter varit, låter sig ej i detalj bestämma; dock har *a* varit långt framför *rn.*

2) Med avseende på beteckningen av vokalkvaliteten följer Weste alldeles samma princip i hithörande ord som i andra med 2 konsonanter efter vokalen. Detta gör sannolikt, att han i avseende på beteckningen av kvantiteten följt samma principer. Överhuvud få vi konsekvens i hans transskriptionssystem endast genom att anse, att *rd, rl, rn* av Weste betraktats som positionsbildande, d. v. s. obetecknad vokal framför *rd, rl, rn* är i regel att anse som kort (utom i de fall där närstående ord ha lång vokal).

3) Härav sluter jag vidare på redan anförda skäl, att Weste värkligen haft *rd, rl, rn,* icke *˜d, ˜l, ˜n.*

Anm. 1. Till jämförelse må följande meddelas om Westes beteckning av vokalens kvantitet ock kvalitet framför *-ln.* I de allra flästa fall betecknar han kvantiteten, som här i regel var lång. Så anger han: "ā" i *aln, valnöt, galnas, galning;* "sl. ē" i *telning;* "öp. ō" i *molna, kolna, förkolna;* "å långt" i *vålnad, vålne;* "ū" i *bulna, mulna.* Dessa exempel bevisa ytterligare att han framför 2 konsonanter ansåg sig böra beteckna kvantiteten, då den var lång, samt vad beträffar *e* ock *o* kvaliteten, då den var sluten. Undantagen häva icke regeln. Att han låter läsaren gissa kvantiteten i *malning,* som uppföres under *mala,* är ej att undra på, knappast heller de på fristående artiklar uppförda *gulna, stelna.* I *helna* anger han "sl. e", alltså med obetecknad kvantitet; detta är väl en inkonsekvens eller ett tryckfel. Jfr. "*helslägt* (sl. ē)". Slutligen återstå såsom obetecknade *moln, mölnare, mjölnare* (med hänvisning till föreg.). Vad *moln* beträffar, så hade det enligt Kellgren[2]) kort

---

[1]) Då flertalet exempel hos såväl Hof som Heldmann ha *-arn,* så betraktar jag bevisningen som fullständig endast för denna förbindelse.

[2]) Jfr. ovan § 7 slutet. Enl. Lyttkens-Wulff finnes ifrågavarande uttal även i våra dagar. Ljungberg har lång vokal i *aln, måln.*

vokal; att sådan kunde finnas framför *ln* i fall, där nsv. har lång, visas av Westes skrivning *fallna* 'se *flétrir*'.

Anm. 2. Det torde nog vara nödvändigt att ganska snävt åtdraga gränserna för dessa satsers giltighetsområde. De gälla naturligtvis endast Westes västsvenska (Göteborgska) dialekt. Såsom representant för östligare dialekter framträder Ljungberg, jfr. ovan. Troligen fanns uttalet endast i dialektens fullt vårdade form. Uttalet *-rd* var tämligen säkert artificielt, ty folkspråket ock delvis även det bildade vardagsspråket hade l eller *[l]*. Att *rl, rn (rs, rt)* i vardagstalet övergått till *˜l, ˜n (˜s, ˜t)* är väl troligt, ehuru den hittills presterade bevisningen knappast är fullständig, annat än för *rs* eller närmare bestämt *rs* efter svagt betonad vokal.

Ur Formläran.

Substantivet.

§ 29. Om genus har Hof Skald. sid. 149 noten följande upplysande anmärkning: "Några påstå, men oskäligen och emot språkets bruk, at man med *han* och *hon* i stället för *den* icke bör personifiera nomina substantiva, som icke äro af något kön; til ex. *wänskapen han, lyckan hon* för . . ." [1]). Hof hade såsom västgöte tvivelsutan bättre sinne för grammatiskt kön än de fläste. Vad beträffar genusbegreppet i högspråket, så må redan här anmärkas, att adjektivböjningen i uppsvenskan uppgivit genusskilnaden, under det å andra sidan även stockholmskan hade särskild form för best. art. i fem. *handan* etc. Jfr. § 4 A.

Om genus i särskilda ord har Hof R. S. 350, Dial. 48 f., 54 m. fl. st. några uppgifter, vilka jag dock ej lyckats avvinna något resultat. Särskilt påfallande är det, då han Dial. 49 uppger *tid* som mask., *stad* som fem. trots motsatt kön för båda orden i västg. (så ännu i vgm.) ock trots det han R. S. 448 uttalat den meningen, att bruket av *stad* som fem. uppkommit genom inflytande från lat. *urbs* ock fr. *ville*. Jfr. Tegnérs utredning om genus i 1700-talets svenska [2]).

---

[1]) Yttrandet synes sluta sig till den lilla polemik mellan Rudenschöld ock Dalin, som av Tegnér refereras "Om genus i svenskan" 94 f., ock med rätta förklaras ur de båda kämparnas olika dialekter. Rudenschöld tillbragte sina 10 första barnaår i Finland, vars språk gynnar *den*-kön (anf. arb. 207 f.), ock var son av skalden Rudeen, som hör till dem, "vilka redan tidigt ha gjort betydande steg mot *den*-sidan" (anf. arb. 188). Dalin var som bekant halländing ock anses av Tegnér (anf. arb. 190) i denna punkt ha bibehållit sin barndomsdialekt. — I vgm. kan *den* användas om personer men då förklenande. I Västergötland såsom annorstädes gäller det nog, att "man kan säga om sin kappsäck men icke om sin hustru, att *man reste därmed* [resp. *med den*] till staden" — men man kan säga om sin hustru: "*den fick jag nog släpa med mig*".

[2]) Anf. arb. passim.

§ 30. Om kasus har han följande allmänna anmärkningar. Svenska nomina ha blott två kasus R. S. 347; att efter latinet räkna 6 är icke rimligare än att efter finskan räkna 14 kasus ib. 348. I det hela står nominalböjningen på samma punkt som i vårt språk, ock massor av fornspråkets kasusformer uppräknas bland föråldrade R. S. 427; några av dem, t. ex. *riksens* äro dock brukliga i "offenteligit tal" R. S. 430.

Latinska kasusformer användas i regel ej, om man bortser från sådana genitiver som *Augusti, Pilati* "så framt man ej skulle wilja böga dem på bondewis: *Augustuses, Pilatuses* eller på lärdt manér *Augusts, Pilats*"; *Augustus* som genitiv förkastas, Skald. 143. R. S. 434 meddelar han, att "gemene man och de i latinen oförfarne" böja *Juliuses, kollegiums* [1]). — *Af Petro* är en latinism, likasåväl kunde man efter grekisk syntax säga *af Petri* R. S. 359, 448. Prepositionerna styra nämligen "nominativus in nominibus och obliqvus eller tertius in pronominibus", med undantag för de redan av Hof som arkaismer fattade *till lands, till siös, till mats.* — Orätt är "*kejsarens af Mogol rikedom,* som efter talet och utan afseende på latinska grammatikan borde skrifwas: *kejsaren af Mogols rikedom*, eller: *kejsarens rikedom i Mogol*" R. S. 448.

§ 31. För pluralbildningen redogöres utförligt R. S. sid. 283 f. ock Dial. 50 ff. I R. S. upptar han följande paradigm.

1) *vägg : väggar*	Motsvarar i Dial.	2) *dräng : drängar.*
2) *sak : saker*	„ „ „	3) *präst : präster, kånst : kånster.*
3) *bärg : bärg*	„ „ „	4) *bärg : bärg.*
4) *vara : varor*	„ „ „	1) *krona : kronor*
5) *sjungare : sjungare*	„ „ „	5) *tiggare : tiggare.*

Som man ser, motsvara dessa paradigm följande i den nu vanliga Rydqvist(-Sundén-)ska numreringen:

1) motsvarar Rydqvists 2); 2) motsvarar Rydqvists 3); 3 ock 5 tillsamman hans 5) samt 4) hans 1. Rydqvists fjärde deklination upptas således ej särskilt. Hof omtalar dock i tydliga ord dess tillvaro, emellertid tyckes han ej fullt säker på dess berättigande i rspr. Jfr. nedan.

Beträffande de särskilda deklinationerna anmärkes:

Första deklinationen [2]):

De flästa hithörande ha sing. på *-a*. Dock: *regel : reglor* R. S. 346; *hylla (hilla)* har biformen *hyll (hill)* Dial. 157; *ärta* anses västgötskt Dial. 40 (Plur. har akc. 1 R. S. 300).

Till denna deklination höra i högspråket: *pänna, fåra, låga, skugga, droppa* alla med plur. på *-or* Dial. 56, Mon. § 9. Om en del andra *an*-stammar med sing. på *-a* se nedan. Anmärknings-

---

[1]) Arvidi s. 22 antyder formerna *Venus* ock *Venuses* (jämte *Veneris*), han synes giva företrädet åt den förstnämda.

[2]) Jag följer här den nu vanliga uppställningen.

värd är vidare formen *angnårr* Dial. art. Schäwa. Däremot ogillas *gångor, svanor, stöflor* R. S. 339.

Andra deklinationen:

En stor mängd *-an*-stammar ha singularform på *-a*, dock i regel med biformer, åtminstone i munarterna (vgm.). En uppräkning synes överflödig [1]). Jag nämner blott, att intet av de antecknade betecknar person, blott två nämligen *hara, åsna* djur. Vilka som övergått till feminint genus ock första deklinationen, kan i regel ej avgöras. Dock *tanka, tankar* R. S. 346. Jfr. Dial. 48 o. flerstädes, Skald. 142. Singularen på *-e* är föråldrad i orden *fara, åsna, lusta*; formen på *-a* i *fogde* R. S. 427, Skald. 128. — Dubbelformer har *"skolann* ällerr *skolenn"* [2]) Dial. art. Skuhlka, *"scholor* och *scholar"* R. S. 350.

Anmärkningsvärd är pluralen *brandarr* rspr. (*bränner* anses västgötskt) Dial. 52, men i Mon. anges *brander*; *fingrarr, bolstrarr* ogillas, då orden enl. Hof böra vara neutra Dial. 54. Jfr. R. S. 350.

Bestämda artikeln i plur. har alltid formen *-na*; *-ne* är "antingen en talarts brytning eller ock ett grammatikaliskt twång på språket emot dess art" R. S. 348. Best. fm. *väggana* se §§ 1 ock 3 under **N, R.**

Tredje deklinationen:

Hithörande anmärkningsvärda former äro: *svaner* R. S. 339 (*svanor* ogillas, men i Mon. anges *swanar*); *werser* (*ar* ogillas) Mon. § 10; *Boråsboerr* Dial. art. Månsing. Däremot ogillas *vägner* [3]) [4]) R. S. 339 samt de neutrala *fälter, blader* Skald. 127, e. ock *brefver, viner, (blader), muskater, profver, rusiner* [4]), *kapitler, läner* R. S. 447, där han tillägger: "kan hända att *männer* och *bräder* in plurali äro ock brytningar af tyskan, dock nu tämmeligen wedertagne". Dubbelformer ha *"färgerr* ällerr *färgårr"* Dial. art. Öschett; *"pärmarr* ällerr *pärmerr"* Dial. art. Fôrmerr; *nötter, noter, notor* R. S. 350.

Beträffande bestämda formen gäller här den ovan gjorda anmärkningen om *-na*, således *vännerna.* — I Uppland, särskilt Stockholm användes i talet en även i poesi förekommande artikelform t. ex. *böckren(a), sakren(a), händren(a), brödränn, bildren, städren, frändren, nymphren* R. S. 338 (f.) ock tillägg sid. 284; Dial. 52; Skald. 142.

Fjärde deklinationen: (pluralis på *-n.*)

Denna deklination var ännu på 1700-talet ej fullbildad, ock Hofs uppgifter om densamma äro därför av särskilt intresse. I R. S. sid. 284 meddelar han, att i uppsvenska dialekter "neutra som slutas med en sjelflydning såsom *löfte, ämne, stycke* blifwa uti indefin. plur. num. ändade på *n*, ... men efter andra talarter blifwa neutra, som slutas med sielflydningar declinerade lika som de öfrige neutra; dock så, att af de fläste lärer uti pl. indef.

---

[1]) Tegnér behandlar anf. arb. s. 221 ff. även denna fråga, ock jag har intet av vikt att lägga till hans resultat. [2]) Vgm. *skω·lɔ.* [3]) Av *vagn.* [4]) Så vgm.

efter sjelflydningen läggas ett *n* i slutet". I Dial. avstår han från att ange något riksspråksparadigm ock nöjer sig med att meddela, att det heter "Uplandice": *äpplenn, sätenn;* Vestrogothice: *äpple, säte.* I Skald. 127, e ock 139, 2 utdömer han dock pluralerna *rike, sinne, stycke, hjerta.* Jfr. R. S. 350.

Med Hofs uppgifter överensstämma de notiser vi få från andra håll: pluralen på *-n* förekommer hos uppländingen Aurivillius [1]) ock stockholmaren Sahlstedt samt hos den i Uppsala bosatte tysken Heldmann [2]), hos den sistnämde dock blott i ord på *a, e,* alltså pl. *hiertan, ämbeten,* men *spö.* Hos Sahlstedt [3]) finna vi den icke blott i dessa ock liknande såsom *ämbeten, ansikten, stycken,* utan även i *bin, bon, strån, knän, frön, spön.* Men Ljungberg [4]) säger, att neutra som "lycktas på et kårt ljud" få "i flertalet de blotta ändefall lika med de påökta" således *hjärtan, bräden;* även *knän, fögderin.*

Ännu större är osäkerheten om bestämda pluralformen. Hof anger på de anförda ställena såsom Upplandsformer *löftena, ämnena, styckena, äpplena, sätena,* men han avgör intet om, vad som skall anses rikspråksgiltigt ock han synes anse formerna likställda med t. ex. *bärgena.* Själv använder han ofta t. ex. *liudämnen* som best. plur., ock i Dial. har han *knäen* art. Gnekka. Härmed överensstämmer Heldmann, som anser, att de ovannämda *hjertan, ämbeten* representera såväl bestämd som obestämd form ock anger best. *spöen.* Detta sätt att behandla orden anser även Sahlstedt normalt; några på *-e* få dock *-na* såsom *styckena, sinnena.* Förövrigt anger han de märkliga formerna *binen, bonen, strånen, knänen, frönen, spönen.* Aurivillius har *hiertane, bone.*

Anm. Böjning med *-r* förekom naturligtvis även i neutra på vokal, jfr. ovan om *bräder;* Hof säger R. S. 350: "om *rikerna* är rätt, wet jag intet".

Femte deklinationen:

Här anmärka vi blott:

1) Hithörande neutra ha i best. pl. i uppländskt talspråk redan nu sådana former som *bärgena, liusena* R. S. sid. 284; Dial. 53.

2) Hithörande ord på *-are* ha i plur. i samma dialekt en biform på *-rar* såsom *tiggrar, domrarr, skräddrar* R. S. s. 284, Dial. 55. Bestämda pluralen av dessa ord heter dels *skräddarena* etc., som dock är föråldrat; dels *tiggarna, tiänarna* "vel potius" *-ne* [5]), vilket Hof synes anse för den korrektaste formen; dels slutligen *tiggrana (-e), domrana,* vilken typ är den i uppländskt talspråk vanligaste Hof a. st. Jfr. Pfeif sid. 224 *tjenrana, väktrana.*

§ 32. **Adjektivet.**

Paradigmet R. S. 349 har följande utseende:

Sing. nom. indef. m. *god,* f. *god,* n. *godt.*

---

[1]) Gram. 67, 91. [2]) Schw. Gram. 81, 93, 96. [3]) 1769 sid. 28. [4]) sid. 55.
[5]) Obs! *-ne* här i motsats mot föregående deklinationer.

def. m. *gode*, f. *goda*, n. *goda*.
Genit. indef. m. *gods*, f. *gods*, n. *godts*.
def. m. *godes*, f. *godas*, n. *godas*.
Plur. nom. m. *gode*, f. *goda*, n. *gode* eller rättare *goda*.
Genit. m. *godes*, f. *godas*, n. *godes* eller rättare *godas*.

Till de särskilda formerna äro följande anmärkningar att göra. Nom. sg. mask. o. fem. obest. på *-er* t. ex. *en riker man* "står i bibelen och psalmboken och allmänneligen är så i tal wedertagit" [1]; vgm. har detta *-er*, vadan Hofs ord "allmänneligen" får fattas med en viss reservation. Heldmann ock Sahlstedt meddela även, att detta *-er* var i bruk, dock utan att yttra något om dess förhållande till talspråket.

Nom. sg. neutr. av adj. på *-lig* ha i obest. böjn. formen *-ligit* jämte *-ligt* t. ex. *ärligit*, *giörligit* R. S. 363. I R. S. anser Hof de längre formerna för de normala och använder dem regelbundet i sin text, ex.: *offenteligit tal* etc. I sina senare skrifter, t. ex. redan i Anm. (1760) använder han dock ofta former på *-ligt* ock i Dial. 44 (samt Skald. 142) säger han, att numera *wådligt, tydligt* etc. "magis placent".

Nom. sg. mask. av best. böjn. har redan nu i uppsv. talspr. *-a* t. ex. *den ärliga mannen*, *den goda herren* R. S. 338, 339, 349, Dial. 56. Formen anses av Hof mindre god, då den är i minoritet ock skadar tydligheten, men den bör godkännas i värs, när rimmen så fordra Skald. 142.

Nom. sg. neutr. av best. böjn. hade på denna tid i skrift rätt ofta en form på *-e* t. ex. *det vackre huset*. Hof tror sig dock aldrig ha hört en sådan form i gott svenskt tal. — Best. böjn. ändas genomgående på *-e* blott i komparativer såsom *nyare*, *bättre*, superlativer såsom *lärdaste*, *vackraste*, samt i regel participia t. ex. *den öfverklagade giärningen*.

Ansättandet av *-s* i genitiver hos adjektivet anger ingen olikhet mot vår tids språkbruk, enligt vilket det attributiva adjektivet saknar kasusböjning. Det heter nämligen *tin enda och kiära sons välfärd* R. S. 448.

Adjektivböjningen står alltså hos Hof i det hela på samma ståndpunkt som i vårt språk, med ett spår av västgötsk påverkan i singularändelsen *-er* ock genusåtskilnadens fullständigare bibehållande. Kasusåtskilnad (nom. *-e*, ack. *-a*) eftersträvades bl. a. av redaktörerna för 1734 års lag, men Hof opponerar sig stödd på talspråket. Såsom föråldrade anges en mängd former av gamla böjningssättet t. ex. ack. sg. mask. på *-an* ock obest. fem. på *-a* samt enstaka såsom fem. *gammul*, plur. *myckla* R. S. 427. Vad som föranlett Hof att i neutr. plur. upptaga en annan form än den "rättare", vet jag ej, då han i en mängd andra punkter avvikit från sin föregångare Sahlstedt [2].

---

[1]) R. S. 365, jfr. Dial. 40. [2]) Jfr. Sahlstedt 1747 s. 23.

Med avseende på komparationen torde det vara nog erinra om följande: *gamlare* finnes både "i gement tal" ock "lärda mäns skrifter" R. S. 361; *mäktigaste* har biformen *mäktigste* R. S. 363, ock i stället för *längst bort* användes av "qvibusdam" *bårterst* Dial. 93.

§ 33. Bland räkneordsformer anmärkas följande:

"*Tvänne* och *tränne* skola wara cas. obl. af *två* och *tre* samt *begge* neutr. af *både*, som wäl kan wara, fast jag ej märkt det i ett rätt swänsk[t] tal" R. S. 361.

Alloftc är i "offenteligit tal" att föredraga framför *älfte* R. S. 363.

"*En och tiugu, två och tiugu, fyra och femtijo, två och tiugonde* etc. heta på swänska *tiugu en, tiugu två, fämtijo fyra, tiugu andra*" R. S. 447.

Tu säges icke annat än om klockan "undantagandes af en hop här nedre i landet". *Try* brukas blott i "offenteligit tal" R. S. 430.

§ 34. Om pronomina meddelas följande:

Andra persons pronomen i plur. heter i uppländskt talspråk *ni* Dial. 57, Skald. 136; det brukas även till en person [1]) (så även *I*) i talspråk, men ej gärna i högtidlig poesi Skald 130.

Beträffande tredje persons pronomina må framhållas, att de enklitiska formerna, som äro i allmänt bruk i talet, förklaras berättigade även i skrift, t. ex. *vettat, kastan, sadet* R. S. 363; *äret, nämden, kännan* Skald. 141; däremot ogillas *från' na* ib. — Huruvida *dera* Skald. 139 skall anses betecknat som talspråksform, kan jag ej avgöra. — *Sin emellan* är i strid mot talspråket, som har *sins emellan* R. S. 377. — Om *den* i stället för *han, hon* jfr. § 29.

Demonstrativerna "*Dänne, dänna, dätta* apud Svecos aut certe Uplandos dudum in familiari sermone obsoleverunt qvamvis in scriptis vigeant . . . Sveci pro his dicunt *dän här* hic, *dä här* hoc, *dä där* illud, istud", i andra landskap äro de i bruk. Dial. 57, 109, Skald. 136 [2]).

Ho är "mäst ur bruk" R. S. 427, Dial. 57. Föråldrade äro vidare: *annar, mång annor, mino, minom, edars, thy* ock liknande R. S. ib. Oriktiga böjningar (latinismer) äro *tins faders, thens ondas* o. dyl. R. S. 448.

§ 35. I värbet har talspråket uppgivit skilnaden mellan personerna i pluralis, så att man säger *vi älska, i älska, de älska* (så Tiällman); det uppsvenska talspråket har till ock med uppgivit skilnaden mellan numeri, så att man säger *wi giör, ni will* etc. Dial.

---

[1]) "af en förment större höflighet". Denna företeelse är i själva värket mycket gammal, se Tegnér, Ark. V, 304 ff.

[2]) Enligt Schagerströms ock Bergmans monografier över uppländska mål saknas åtminstone i Alunda ock Vätö pron. *denne*.

58 [1]). Att införa detta i skriftspråket ock säga *de tog, de kom, de har, de för* anser dock Hof strida mot "språkets art" R. S. 364, Skald. 139. Däremot håller han på, att *må* är lika "i alla personerna både in singulari och plurali" varvid han tillägger: "Nästan så lärer det wara med *äst, äre, ärom, ären, äro; skole, skolom, skolen, skola; hafve, hafven, hafva; älske, älsken, älska* etc., wid hwilkas och andras böjelser man bör noga utmärka hurudane de äro efter det nu warande bruket, men icke huru de taltes ock skrefwos i fordna tider eller redigast kunde tyckas att i grammatikan införa" R. S. 353. Det framgår icke fullt klart av detta ställe i ock för sig, hur långt han anser nivelleringen av formerna böra gå; jämförelsen med det föregående tyckes dock ge vid handen, att det är personalböjningen han vill ha bort. Såsom föråldrade anger han utan någon reservation *tu vast, vi sem* o. dyl. R. S. 427; imperativerna *älskomm, älskerr* o. dyl. Dial. 60, för vilka brukas i första person *lät oss älska,* i andre pers. motsvarande singularform.

Värberna *höra, föra, röra, lära* ha i presens, dels *hör* etc. i talspråk ock vid behov i poesi, dels *hörer* o. s. v., vilka av Hof anses som normalformer Skald. 138, 140.

Apokoperade imperfekta voro vanliga överallt utom i Skåne ock Småland Dial. 58. Jfr. § 4. — Om sammansatta tempora jfr. § 43.

Participium presens har vid denna tid ofta en form på *-des.* Hofs mening om denna form är, att den icke bör brukas: 1) "När något nomen eller pronomen såsom *den, det* omedelbarligen tilllägges", t. ex. *den läsande, det tillkommande, en ridande, hörande öra,* "men ej *seendes öga,* hwilket låter liksom videns oculum". 2) i pluralis. 3) då participiet "tages substantive" ex. *månan är i aftagande,* R. S. 357. I andra fall kunna båda formerna brukas [2]).

Starka värb av typen *driva* ha i högspråket *-i-* i supinets rotstavelse, ehuru ett arkaiserande skriftspråk ock vissa dialekter ha *-e-*. Dock anges i Dial. art. I fiohl *nästleditt år* ss. rspr. Andra avljudsklassen har i högspråket *u* i supinets rotstavelse, dock *wälboren* såsom i nsv. Dial. 61.

Passivformerna *glädes, blyges, tyckes, synes, beredes, kännes* kunna "efter allmänneligt tal eller de flesta dialecter skrifwas hopdragna" *gläds* etc. Skald. 140, c — på samma sätt *sägs* för *säges* R. S. 363. — Åtminstone i imperfektum första konjugationen (vid apokope) bildar talspråket oftare passivum med omskrivning t. ex. *blew, war älskad* Dial. 58.

---

[1]) Som bekant finnas inom Västergötland dialekter, vilka ännu i dag behålla åtskilnaden mellan numeri hos värbet. Jag har skäl att tro, det detta ännu för ett eller annat decennium sedan (bland äldre personer?) var förhållandet inom Hofs hembygd.

[2]) Auriv. Gram. 132 anser *hafwandes* för "absolutum", *hafwande* för "respectivum". Ihre anser formen på *-des* för gerundivum, vilket han dock får in icke blott i sådana fraser som *så till sägandes,* utan även i *Han sade thet gråtandes.* I sak torde hans uppgift alltså sammanfalla med Hofs.

§ 36. Följande enstaka former har jag ansett värda att antecknas.

baka: sup. *bakatt, bakt* Dial. 61.
bedja: „ *beditt, bett* ib.
befalla: (sup. *befallat* ogillas Skald. 127).
begära: pres. *begiärer, begärar, begiär* R. S. 355.
besluta: impf. *beslöt, beslutade*; sup. *beslutit, beslutat* (impf. plur. *besluto*) R. S. 355. Jfr. sluta.
beta: pres. *betärr* [1], *betarr* [2]; sup. *betatt, bett* Dial. 59, 61.
bruka: sup. *brukat, brukt* Skald. 140.
bryta: (impf. plur. *bruto* i text R. S. 443.)
dela: impf. *delade, delte* R. S. 363.
dö: „ *dog, dödde* R. S. 355.
finna: „ *fann, fant* ib.
få: „ *fick, feck* ib.
förläna: pres. *förlänärr* [1], *förlänar* [2]; imper. *förlän, förläna* Dial. 59, R. S. 355.
gala: impf. *galde* [1], *gol* [2]; sup. *galitt* Dial. 60.
giva: pres. *g(i)er*, inf. *g(i)e* R. S. 344.
gråta: impf. *gret* (rspr.), *grät* [2]) Dial. 140, pl. *greto* (rspr.), *gräto* [2]) Dial. 35; Auriv. Gram. 142 *greet*.
gräva: pres. *gräwer* [1], *grawer* [2], impf. *gräwde* [1], *grow* [2], sup. *gräwitt* [1] Dial. 59; impf. *grafde* R. S. 355.
gå: imper. *gack* [3], *gå* [1], *gå(c)k* [1], *gāk* [4] R. S. 355, Dial. 60; impf. *gick, geck* R. S. ib.
hawa, ha: pres. sg. *har* = 'eger', *ha* (jälpvärb) Dial. 58, *hafwer* är så pass föråldrat, att det behöver ett särskilt försvar Skald. 131; 2 plur. *ha'n* (på talspråket grundad förkortning) Skald. 140.
hjälpa: impf. *halp* [1] sup. *hulpitt* [1] (även svagt [1]) Dial. 59.
hälla: pres. *hällärr* [1], *hällarr* [2] Dial. 59.
koka: sup. *kokatt, kokt* Dial. 61.
"*kräfva* eller *kräfja*": sup. *kraft, kräft* R. S. 355.
ligga: sup. *låga(t)* (vulg. uppsv.) Dial. 61, 65, R. S. 339.
låta: 'sonare' impf. *let* Dial. 60, Hjärne 64.
låta 'sinere': inf. i vulg. uppsv. *läta*; imper. *lät* R. S. 338; impf. *lät* ib. ock Dial. 60.
läsa: impf. *läste* [1] (*las* [2]), sup. *läsit, läst* R. S. 355; Dial. 189.
löna: sup. *lönat, lönt* Dial. 61, Skald. 140.
mana: *mant, manatt* Dial. 61.
mena: pres. *menärr, menarr* Dial. 59. R. S. 354 ges företräde åt pres. *menar* trots impf. **mente*.
månde: denna form försvaras Skald. 131.

---

[1]) Uppsvenskt. [2]) Västgötskt. [3]) Västgötskt ock troligen rätt.
[4]) "Notandum qvosdam Svecorum [*gak, stat* syllabis productis] legere et scribere solere".

neka: impf. *nekade, nekte* R. S. 363; Aurivillius Gram. s. 144 *nekte*.

ropa: impf. *ropade, ropte* ib.

sitta: impf. plur. *sutto, såto, såtto* R. S. 355; sup. *setatt, suttitt* (rspr.); *såta, såtta* (vulg. uppsv.) Dial. 61, 65.

sjunga: impf. sg. *söng, siöng, sang, sång, siungde* plur. *sungo* R. S. 355. Auriv. Gram. 142 *iag sång*, så även Bure i Sumlen.

sjunka: impf.[1]) *siöngk, sangk, siungkte;* sup.[1]) *siungkt* Dial. 60.

skapa: impf. *skapade, skapte, skop* R. S. 355.

skifta: pres. *skifter, skiftar* ib.

skola: pres. sg. *skall* (ej *skāl* såsom Columbus); vulg. *ska*; plur. *sku*, uttalat dels *[sku]*[1]) dels *[skú]*[2]) Dial. 57.

skära: impf. plur. *skuro, skoro* [= *skåro?*] R. S. 355.

sluta: *sluter, slöt, slutit;* (*slutar, -ade, -at*[2])) Mon. § 11, Dial. 59. (Jfr. R. S. 355)[3]).

slå: sup. *slaji* vulg. uppsv. Dial. 61 m. fl. st.

spara: pres. *sparar, spar* Skald. 138.

sprida: impf. blott *spridde*(?) R. S. 354.

(stena: „ *stente, stenade* R. S. 355).

sträva: pres. *sträfver, sträfvar* R. S. 355.

stå: imper. *statt*[4]), *stå*[1]), *stått*[1]), *stāt*[5]) Dial. 60; sup. *staji* vulg. uppsv. ib. 61.

svara: (impf. *swarte* ogillas Skald. 127.)

taga: sup. *taji* vulg. uppsv. Dial. 61.

tala: impf. *talade, talte;* sup. *talat, talt* R. S. 355, 363.

tröska: „ *tröskade, tröskte;* sup. *tröskat, tröskt* (även starkt[2])) Dial. 60.

tvinga: „ *tvingade, tvang* R. S. 355.

unna: pres. *unner, unnar* ib.

varda: i tal förekommer blott *vart, vurti* (vulg.) R. S. 353. Värbets bruk i det hela anser Hof vara en germanism.

vilja: pres. *vi vele, vilje* R. S. 355 (jfr. R. S. 345).

visa: pres. *wisärr, wisarr* Dial. 59; impf. *visade, viste;* sup. *visat, vist* R. S. 355[6]).

vänja eller *väna:* sup. *vant, vänt* R. S. 355.

vänta: pres. *väntärr*[1]), *väntarr* ib., Dial. 59.

växa: ptc. *vuxen, växt* R. S. 355.

åka: impf. *åkte*[1]), *ok*[2]); sup. *åkit, åkt* Mon. § 11.

öfverflöda: *öfverflöder, öfverflödar* R. S. 355.

En stor del av materialet till denna lista har erhållits från R. S. § 355, där det heter: "Annars är någon skiljaktighet i conjugationerna, så att det både olika säges och skrifwes." Man får därför icke taga för givet, att alla de anförda formerna äro talformer, ock särskilt är det i en mängd fall omöjligt att avgöra,

[1]) Uppsvenskt. [2]) Västgötskt. [3]) Mon. har tryckfel. *slutar* står både bland riktiga ock oriktiga former. [4]) Se sid. 253 not 3). [5]) Se sid. 253 not 4). [6]) Jfr. anmärkningen till mena.

vilka sociala ock lokala dialekter den ena eller andra formen skall anses tillhöra. Inom parentes har jag satt de former, som av särskilda skäl synas misstänkta (t. ex. sådana, vilkas tillvaro Hof finner sig behöva styrka med särskilt citat).

Ur ordbildningsläran.

§ 37. Avledningsändelsen *-ug* är i uppsvenskan vanlig i en del adjektiva, vilka "rättare" ändas på *-ig*, ex. *tokug*, *girug, oväldug, kinkug, brokug, stackug, fläckug*, *krokug*. Detta dock blott i vissa adjektiv, så t. ex. endast *billig, gudelig* (jämte 5 andra på *-lig*) *syndig, stridig* Skald. 142. Hithörande variantformer anföras ock R. S. 345 (talformer?) i följande ord: *afvig (-og, -ug), girighet (-ug-), okunnighet (-og-), ömnig (ymnog)*; härtill kommer *idoghet*, *idighet, idughet*, där i motsats mot förhållandet vid de föregående *-og* sättes i första rummet (som normalform). Hof uppmanar i Skald. till att begagna parallelformerna efter rimmens krav. Samma gäller enligt honom om bildningen på *-ot,* vilken enligt Sahlstedt (1769) s. 31 "är nu bårtlagd och wänd uti *-ug* såsom *brokug*, *tokug*". Hof nämner i ordlistan i Dial. en mängd former på *-ått,* ex. *slarwått* art. Stripett, *tokåtta* art. Aperi.

§ 38. Advärb bildas dels på *-a*, t. ex. *uppsåteliga, dageliga*, dels på *-en: dageligen*. Det förra bildningssättet förekommer i bibeln ock lagboken; det senare "lärer nu i gement tal wara brukeligare eller åtminstone tiänligt att skilja dem ifrån adjectiva, såsom *wårt dageliga bröd*" R. S. 358 [1]). — Adjektivets neutralform användes naturligtvis ofta som adverb, t. ex. *yngkeligt* vulgo *yngkli* pro *yngkligen; lykkeligt, lykkligt* et *lykkli* pro *lykkligenn; lätt* pro *lättligenn; flitigt* pro *flitligenn; sant* pro *sannerligenn* Dial. 62. Denna typ på *-t* har bildat analogier såsom: *straxt* (vulg.) R. S. 339; *dermedelst* ib. 377; *slå felt* Dial. art. Ghlippa; *i jånst,* jämte *(i jåns) i jånse, i jånsess,* Dial. 159, R. S. 344. Bure Sumlen har *thesslikest* s. 181.

§ 39. Beträffande substantivernas former i komposition ha vi att efter Hof meddela följande. Han uppställer följande typer (R. S. 360. Jfr. Dial. 43 f.): 1) *vargagrop,* 2) *husesyn,* 3) *legohjon,* 4) *vattunöd,* 5) *krigsman,* 6) *väderqvarn*. Om dessa säger han:

1) "är nu mäst ur bruk undantagande i en eller annan landsort", den förekommer dock i *ändamål* (*-e-* i Hofs text R. S. 83), *mannaminne, ledamot, tålamod*, *handaslögder* ock några få andra Dial. 44.

2) är "paullo gratior auribus illorum [Svecorum], qvamvis neqve hæc connexio per *e* Svecis se probet." Skald. 140 d. säger han, att detta *e* är "genom de flesta dialecter brukligt" t. ex. *råderum, timmeglas, spannemål*, *penneknif, brännevin, andetag, prästegård, vägelag* o. s. v., men uppsvenskan har vanligen utstött det (så även i *rådrum, andtag, talsätt*). — De flästa hithörande ha

---

[1]) Vgm. har en mängd advärb på *-a* ex. *[fælia]* tämligen.

ljudlagsenligt övergått från 1), 3) ock 4) ex. *äreminne, ändemål* (jfr. ovan), *tungemål* jämte *-o-* R. S. 345; *gioremål* R. S. 163 (text). 3) ock 4) förekomma blott i vissa ord ex. *kyrkioordning* R. S. s. 183 r. 2 u.; *tungomål* (jämte *-e*) R. S. 345.

Anm. 1. Alla dessa äro vanligare "i offenteligit än de flästas gemena tal". R. S. 360.

5) ock 6) äro de vanliga ss. i nsv. Anmärkningsvärda äro utom de nämda: *ögnbleck* (jfr. *ögnbryn* Dial. 96, 330[1])), *fatbur* R. S. 427; *läkmedell, botmedell* Dial. art. Åtgiärning [2]); *syndflod, skuldbref, hjonlag, tröstfull* Skald. 140; *tankmärken* (text) R. S. 142; *wästgiöt-tyg* Dial. art. Fitträ, *wästgiöt-öl* Dial. art. Möllska, *fastbrew* Dial. art. Schöttning, *karlwagnenn* jämte *karlewangnenn (karlawagnen* anföres blott med bibelcitat) Dial. art. Karswangnenn.

Anm. 2. Som han själv anmärker, har Hofs egen dialekt i större utsträckning än rspr. typerna 1 ock 2. Han kan därför ha fallit för frestelsen att dels förklara för god svenska en eller annan västgötsk form, dels (ock det synes troligare) att i otillbörlig utsträckning konstruera rikspråksformer enligt analogien: former med *-e-* *(-a-)* i västgötska motsvaras av former utan *-e-* *(-a-)* i högsvenskan. En del av hans uppgifter synas ock något tvivelaktiga.

Anm. 3. Om *wattgröt* etc. se § 3 N.

Ur syntaxen.

§ 40. En egendomlig användning av numerus föreligger i *Grefwarne O. och C. Gyllenborgar* Skald. 12. — Efter demonstrativt *den, det* har talspråket i regel bestämd artikel såsom i den bibliska frasen *i then tiden.* Likaså *thenna dagen.* "Dock passar det sig efter mitt tycke wid somliga tillfällen bätter at sätta nomen in indefinito, hwilket grammatici böra urskilja" R. S. 367.

§ 41. Att det attributiva adjektivet saknar kasusböjning, har anmärkts redan i formläran. (§ 32.)

§ 42. Subjektets upprepande med personligt pronomen i sådana satser som följande är i tal brukligt Skald. 135:

Kong Carl, han gör i dag et kongligt gästabåd
Timandra och den täcka Flora,
De ha mig båda i sit wåld.

Att utelemna det inledande relativpronominet ock säga *det förbund, jag ingått* "är i rätt swänskt tal brukeligit". R. S. 364.

§ 43. Konjunktionerna styra ej konjunktiv såframt ej *att, att icke, på det* R. S. 359. Tvivelsutan har Hof glömt en hel del, t. ex. *om.*

---

[1]) Jämte *ögnebryn* (som på ena stället betecknas som västgötskt) ock *ögonbryn (ögånnbryn).*
[2]) Genom tryckfel står Atgiärning.

"I swänskan hafwe wi flere futura än månge andre språk såsom:

1) *jag skal älska* (futurum certum eller necessitatis),
2) *jag lärer älska* (futurum incertum),
3) *jag torde älska* (futurum dubitativum),
4) *jag måste älska* (futurum obligationis),
5) *jag varder älskande*, fast detta icke är rätt swänskt utan tyskt och har ingen annan bemärkelse än *jag skall älska*" R. S. 354.

Från nysvensk synpunkt saknar man *jag kommer att* . . . I stället för *jag lärer*, *jag torde* skulle väl vi säga *jag lär(er) komma att* . . . Att Hof värkligen menat, att *lärer, torde* i ock för sig ha en futural betydelse synes längre ned, då han säger "utom ofwannämde äga *lärer, torde* och *skall* andra bemärkelser, till ex. '*det lärer, torde så vara,* est ita, ut credo; fortasse ita est'." Detta är väl den enda betydelsen på dessa värb i nsv. Den åsyftade andra betydelsen på *skall* är den som finnes i frasen "*han skall hafva betalt* det är: man påstår eller dät berättas, att han hafver betalt". *Måste* ock *måtte* förblandas i uppsv. R. S. 339.

På tal om perifrastiska konjugationsformer må även följande anmärkas: "*Jag har kunnat giort* eller *giordt* i stället för *jag har kunnat giöra* är en förwändning, som förmodeligen ej bör tålas" säger Hof R. S. 357. Likaså ogillar han Skald. 127 *han har låtit sig förledt* för *låtit sig förledas*. Utan all reservation sätter han däremot som sidoformer *jag hade skolat komma* eller *kommit*, vilka (jämte *jag skulle hafva älskat*) motsvara latinets plusquamperfectum conjunctivi R. S. 354. Jfr. Col. Ordesk. 65: *Han hade skullat giordt; jag har inte kunnat trodt* [1]).

Participia presentis ha föga användning i "gement tal", "men tagne för nomina har jag tykt dem mer wara i bruk" R. S. 357 [2]). Särskilt ogillas sådana vändningar som: *varande älskad, hafvande varit älskad* R. S. 356 samt absoluta konstruktioner sådana som *hafvandes man, varande sådant* i stället för *dock hafver man* etc. R. S. 369. — Att låta dessa participier få passiv betydelse såsom: *min ägande makt, ett aktande skiäl, de till inrättande värk* är att "förwända bemärkelsen" R. S. 357. — Ej heller passiva participiet låter i god svenska använda sig till satsförkortningar, vadan *han, inrådd af sina vänner, beslöt* ogillas R. S. 448. — Även ackusativ med infinitiv anser Hof osvensk, t. ex. *jag påstår solen wara större än jorden* R. S. 445.

§ 44. Att inleda eftersatser med *så* är efter konjunktionerna *när, då, fastän, om, såsom, emedan* det i tal vanliga Skald. 135.

---

[1]) Jfr. hos Börk: "*dijt ingen dödlig tänkt, wij nånsin skolat hunnit.*" — Noreen-Meyers läsebok s. 188.

[2]) Hofs uppgift är väl slående även för vårt språks vidkommande; en teaterfras sådan som *tjyvpojke sa' Pappa skrattande* stöter, synes mig, genast örat genom sin irrealism.

§ 45. Beträffande ordföljden må nämnas att Hof R. S. 366 ock 447 betecknar det som för svenskan onaturligt "att sätta tidorden alltjämt i sista rummet eller efter de orden som de styra" [1]. — Så kallade oäkta sammansatta verb skiljas vanligen såsom *taga af, stå upp, rifwa neder, taga till, röra vid* Skald. 140.

Tillägg.

Till sid. 164. Om ett par nystavade handskrifter från 1700-talet har jag under avhandlingens tryckning fått kännedom. Levertin anför (Teater och drama under Gustaf III s. 232) ett prov ur Ristells dramatiska arbeten, som företer en ganska radikal nystavning. På denna punkt har jag ej haft tillfälle göra några närmare efterforskningar. Däremot har jag hastigt genomgått en handskriven växtförteckning från 1729 av Linnés ungdomsvän Arctædius (Artedi), vilken omnämnes av Fries (Lefnadsteckning öfver Linné s. 69 noten). Upsala Bibliotek har denna skrift i en avskrift, som är mycket omsorgsfullt gjord ock troligen föga yngre än originalet. Vid min genomgång har jag antecknat följande former: *däd; åg; hwilken, hwass; hängiande; sättia; begiynnelsen; frukt; nödgas* (supin.); *pipåt* (jämte *pipig*). Någon kommentar till dessa former torde icke behövas. Inkonsekvenser såsom *änkel: ängkel* dölja ej den uppenbart fonetiska tendensen.

Till sid. 217. Uttalet *buskasche* är tilläventyrs icke säkert. Hof opponerar sig Skald. avd. III. s. 102 mot formen *Caroliade*. (Obs.! dock att ordslutet *-af* är osvenskt). Ristell (se Levertin a. st.) skriver *losch*.

Till sid. 222 [§ 7]. Artedi har *watnacktigt, wat(t)nörter*. — Prof. Kock meddelar, att i Skåne uttalas *[a·lən]*, icke *alṇ*. Jfr. da.

[1]) Så gör t. ex. Gustaf III oupphörligen i Siri Brahe (i bisatser ock konstruktioner med infinit värbalform).

Lund 1895, Berlingska Boktryckeri- och Stilgjuteri-Aktiebolaget.